МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОСИСТЕМА УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ВИДАНЬ

ГАРМОНІЗАЦІЯ РЕДАКЦІЙНИХ ПРАКТИК ІЗ МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

ЧАСТИНА 2
ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИДАНЬ У НАУКОВО-ВИДАВНИЧІЙ ЕКОСИСТЕМІ

Монографія

У ТРЬОХ ЧАСТИНАХ

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОСИСТЕМА УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ВИДАНЬ

ГАРМОНІЗАЦІЯ РЕДАКЦІЙНИХ ПРАКТИК ІЗ МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

Монографія

ЧАСТИНА 2

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИДАНЬ У НАУКОВО-ВИДАВНИЧІЙ ЕКОСИСТЕМІ

Підготовлено у межах наукового проєкту № 25ГФ013-01 "Теоретичні засади гармонізації редакційних практик українських наукових видань із міжнародними стандартами для конкурентоспроможної інтеграції України до європейського простору відкритої науки", який виконується колективом учених Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ 2025

УДК 070.4:050:[004.738.5:655.411](477:4)
Е45

Автори:
Олександр Бедюх, Юлія Гартман, Оксана Данильченко-Черняк
Ольга Дунаєвська, Марина Женченко, Ірина Ізарова, Марія Наумова,
Марія Рогожа, Андрій Ставицький, Ганна Харламова

Рецензенти:
президентка Асоціації українських редакторів.,
канд. філол. наук, доц. Я. В. Прихода
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
д-р геол. наук, доц. І.С. Нікітенко
(Національний ТУ «Дніпровська політехніка»)

Е45 Екосистема українських наукових видань: гармонізація практик із міжнародними стандартами: монографія. У 3-х ч. Ч. 2. Організаційні, правові та економічні виклики для видань у науково-видавничій екосистемі / О. Бедюх, Ю. Гартман, О. Данильченко-Черняк, О. Дунаєвська, М. Женченко, І. Ізарова, М. Наумова, М. Рогожа, А. Ставицький, Г. Харламова. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2025. 219 с.

ISBN 978-966-933-299-8 (загальний)
ISBN 978-966-933-362-9 (частина 2)

Друга частина колективної монографії присвячена організаційним, правовим та економічним викликам функціонування науково-видавничої екосистеми України в умовах гармонізації з міжнародними стандартами. Проаналізовано європейський досвід фінансування наукових видань у напрямку Diamond Open Access, вплив штучного інтелекту на академічне рецензування, сучасні підходи до публікаційної етики та розроблено універсальну модель розрахунку собівартості видання університетського журналу.

Запропоновано науково обґрунтовану методику ідентифікації реальних фінансових витрат державних університетів на підтримку редакцій та інтеграцію журналів до DOAJ, Scopus і Web of Science, а також комплекс рекомендацій щодо правового регулювання системи оцінювання наукових видань в Україні

Адресована редакторам наукових журналів, керівникам університетів, представникам МОН України та всім зацікавленим у розвитку вітчизняної науки в умовах сучасних викликів.

УДК 070.4:050:[004.738.5:655.411](477:4)

ISBN 978-966-933-299-8 (загальний)
ISBN 978-966-933-362-9 (Ч. 2)

© Бедюх О., Гартман Ю., Данильченко-Черняк О., Женченко М., Ізарова І., Наумова М., Рогожа М., Ставицький А., Харламова Г., 2025
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ "Київський університет", 2025

ПЕРЕДМОВА

Науково-видавнича екосистема є складною синергетичною системою, яка передбачає активну взаємодію основних гравців на полі видання наукової літератури: авторів, редакторів, рецензентів, редакцій наукових журналів, видавців наукової книги, читачів.

Другу частину монографії присвячено моделі трансформації наукового видавництва, відповідно до міжнародних стандартів, структурній моделі наукової видавничої екосистеми сучасного українського університету, а також пропозиціям з правового регулювання оцінювання наукових видань на основі досвіду європейських університетських видавництв. Крім того, продемонстровано методику оцінювання фінансових витрат на розвиток редакцій та інтеграцію наукових журналів до DOAJ, Scopus і Web of Science.

Перший розділ розкриває ключову роль університетського видавництва як складової науково-видавничої екосистеми сучасного університету. На основі кейс-стаді 18 європейських університетських видавництв виявлено типові організаційні моделі – інтегровану, автономну, консорціумну та бібліотечну, що забезпечують відкритий доступ, якісне рецензування та ефективну дистрибуцію наукових публікацій. Порівняння з українськими реаліями засвідчило потребу розбудови сучасної системи дистрибуції друкованих і цифрових наукових видань, забезпечення прозорого рецензування монографій, упровадження інноваційних моделей університетських видавництв, що здатні підтримувати розвиток відкритої науки та підвищувати видимість українських досліджень у глобальному просторі.

Другий розділ присвячено аналізу підходів до рейтингування у різних країнах. Запропоновано триетапну модель оцінювання та моніторингу наукових видань, що спрямована на виявлення проблем наукових фахових видань і вдосконалення їх роботи.

У *третьому розділі* обґрунтовано методику ідентифікації потенційних фінансових витрат українських державних університетів на створення та забезпечення ефективної роботи

для входження наукових університетських журналів до загальносвітових наукометричних баз DOAJ, Scopus, WoS. Розглянуто можливий альтернативний план фінансування наукової активності в ЗВО як відшкодування на APC-витрати.

У *четвертому розділі* наведено загальну картину фінансування наукових публікацій і журналів в Європі як екосистему, що рухається за вектором у напрямку до відкритого доступу без витрат APC витрат і поступово нівелює вплив комерційних видавництв. Запропоновано перелік кроків для підтримки вітчизняних видань в Україні.

У *п'ятому розділі* проаналізовано вплив технологій штучного інтелекту (ШІ) на процес академічного рецензування, зокрема, трансформацію ролі рецензента, етичні виклики та зміни фінансових моделей у науковому видавництві. Особливу увагу приділено питанням прозорості, відповідальності та вартості, зокрема, у контексті open-access журналів. Представлено рекомендації для українських академічних інституцій щодо інтеграції ШІ до рецензійних процедур, відповідно до етичних і професійних стандартів.

Шостий розділ присвячено ролі публікаційної етики у системі наукових видавництв Європи; на прикладах розкрито її мету у видавництвах України. Продемонстровано значення публікаційної етики в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, що була розроблена командою Координаційного центру із випуску серії наукових періодичних видань "Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка"; розкрито базові складові публікаційної етики.

У сьомому розділі запропоновано модель розрахунку вартості видання наукового журналу в університеті, яка забезпечує структурований підхід до оцінювання витрат, що пов'язані із підтримкою академічного видання. Враховано як прямі, так й опосередковані витрати, включаючи оплату праці редакційного персоналу, інфраструктурні витрати та допоміжні процеси, зокрема, рецензування, промоція та архівування.

Розділ 1
УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО У НАУКОВІЙ ВИДАВНИЧІЙ ЕКОСИСТЕМІ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

1.1. Типові моделі діяльності видавництв європейських університетів

Для визначення типових моделей функціонування видавництв університетів Європи використано метод кейс-стаді та проаналізовано інформацію з офіційних сайтів європейських видавців – членів Асоціації видавництв європейських університетів (Association of European University Presses) за такими параметрами:

1) юридичний статус та організаційна структура;
2) моделі видання наукових журналів;
3) практики видання монографій: формат, моделі рецензування, відкритий доступ;
4) екосистема дистрибуції видань.

Серед 49 повних членів Асоціації видавництв Європейських університетів обрано по одному університетському видавництву з кожної країни. Якщо членами Асоціації було кілька видавництв з однієї країни, то ми обирали перше видавництво з переліку на сайті (https://www.aeup.eu/membership/list-of-members/).

Отже, до списку обраних для аналізу включено 18 університетських видавництв Європи:

1. Видавництво Університету Амстердама (Amsterdam University Press, Нідерланди);
2. Видавництво Берлінського університету (Berlin Universities Publishing, Німеччина);
3. Видавництво університету Боцен-Больцано (Bozen-Bolzano University Press, Італія);

4. Видавництво Центральноєвропейського університету (Central European University Press, Угорщина);
5. Видавництво університету Франш-Конте (PUFC Presses universitaires de Franche-Comté, Франція)
6. Видавництво Брюссельського університету (Éditions de l'Université de Bruxelles, Бельгія);
7. Видавництво Тартуського університету (University of Tartu Press, Естонія);
8. Видавництво Гельсінського університету (Helsinki University Press, Фінляндія);
9. Видавництво Інсбруцького університету (Innsbruck University Press, Австрія);
10. Видавництво Мальтійського університету (Malta University Press, Мальта);
11. Видавництво університету Масарика (Masaryk University Press, Чеська Республіка);
12. Видавництво Ризького технічного університету (Riga Technical University Press, Латвіа);
13. Академічне видавництво Септентріо (Septentrio Academic Publishing, Норвегія);
14. Видавництво Стокгольмського університету (Stockholm University Press, Швеція);
15. Видавництво Університету Тампере (Tampere University Press, Фінляндія);
16. Видавництво Університетського коледжу Лондона (University College London Press, Велика Британія);
17. Видавництво Вільнюського університету (Vilnius University Press, Литва);
18. Видавництво Єреванського державного університету (Yerevan State University Publishing House, Арменія).

У процесі дослідження проаналізовано інформацію з відповідних розділів офіційних сайтів видавництв: "Про нас", "Контакти", "Книги", "Журнали", "Політики рецензування" тощо. Для визначення моделей видання наукових журналів і

монографій додатково вивчено дані щодо політики відкритого доступу на сайтах перших десяти журналів з каталогу видавництва.

Отримані за описаною вище методикою матеріали доповнено інформацією з колекції кейс-стаді з детальним описом бізнес-моделей низки академічних книжкових видавництв з відкритим доступом, яку зібрали Люсі Барнс (Lucy Barnes) з Open Book Publishers та Франсуа ван Шалквік (François van Schalkwyk) з African Minds (Barnes et al, 2022).

Юридичний статус та організаційна структура

Результати аналізу дають підстави виокремити чотири основні моделі функціонування європейських університетських видавництв, залежно від їхнього юридичного статусу та організаційної структури.

Інтегроване до структури університету видавництво є структурним підрозділом університету, підзвітне ректору або профільному проректору. Університет забезпечує загальне фінансування та стратегічний контроль, факультети часто керують окремими книжковими серіями та журналами. Наукові бібліотеки забезпечують інтеграцію з університетськими репозиторіями.

За такої організаційної структури за видавничу політику та затвердження видавничих планів часто відповідає спеціально створений на рівні університету видавничий комітет або видавнича (редакційна) рада. Наприклад, у видавництві Вільнюського університету за видавничу діяльність відповідає *Видавничий комітет*, до якого входять шість осіб: проректор з наукових питань (голова), керуючий директор і керівник відділу наукових журналів видавництва університету, доценти і професори медичного, філософського і філологічного факультетів.

Афілійовані з Масариковим університетом автори подають рукописи для оцінювання до редакційних колегій своїх

факультетів. Видавничі плани окремих факультетів затверджує *Видавнича рада* (*конвокація*), яку очолює проректор з питань кадрової політики, академічних і культурних справ. До складу ради входять 16 осіб – доценти та професори з різних факультетів та інших структурних підрозділів університету. Крім того, видавництво готує власний видавничий план, зосереджуючись переважно на нехудожніх виданнях для широкого кола читачів. Фінансується видавництво університету Масарика переважно з бюджету університету, невелика частина витрат покривається за рахунок продажу книг, а видавничу діяльність факультетів фінансують самі факультети з їхніх власних бюджетів.

Важливу роль у реалізації програм у сфері наукового книговидання у видавництві Єреванського державного університету відіграє *Академічна видавнича рада,* до складу якої входить 20 осіб, серед яких директор і редактор видавництва; директор наукової бібліотеки; редактор "Banber Yerevani Hamalsarani" (Вісник Єреванського університету); редактор видавництва; завідувач кафедри вірменської мови. Публікують переважно праці науковців університету, але також можуть видавати праці зовнішніх авторів, якщо вони відповідають науковим пріоритетам університету.

Варто наголосити, що модель інтегрованого до структури університету видавництва найбільш широко представлена серед обраних для аналізу європейських університетських видавництв. Саме як структурні підрозділи університетів працюють більшість університетських видавництв у країнах, які історично певний період перебували у складі або під впливом Радянського Союзу (Вірменія, Литва, Чеська Республіка). Водночас цю модель використовують і видавництва західноєвропейських університетів, зокрема, Університетське видавництво Франш-Конте у Франції або видавництво Інсбруцького університету імені Леопольда і Франца в Австрії.

Автономне/незалежне університетське видавництво – формально незалежне юридично (неприбуткова організація або комерційна структура) видавництво, що тісно співпрацює з

університетом. Університет часто зберігає академічний контроль над видавничим процесом через редакторів академічних книжкових серій або членів організаційних комітетів збірників конференцій. Видавничий портфель формують на основі праць науковців університету із активним залученням зовнішніх авторів. Прикладом є видавництво Амстердамського університету у Нідерландах.

Консорціумне університетське видавництво функціонує як спільний видавничий проєкт на базі альянсу кількох університетів за підтримки консорціуму наукових університетських бібліотек. Консорціум визначає політику видань, забезпечує фінансування та стратегічний розвиток. Кожен університет зберігає академічний контроль над видавничими процесами через представників усіх університетів – учасників альянсу.

Яскравим прикладом є створення Берлінським університетським альянсом (Berlin University Alliance, BUA) видавництва Берлінських університетів (Berlin Universities Publishing, BerlinUP), яке надає спільні видавничі послуги й пропонує спільну мережеву інфраструктуру відкритого доступу на основі розподілених компетенцій для усіх університетів Альянсу.

Видавництво Берлінських університетів має некомерційну інфраструктуру, що належить науковцям, і підтримується консорціумом наукових університетських бібліотек Альянсу – Вільного університету Берліна (Freie Universität Berlin), Гумбольдтського університету Берліна (Humboldt Universität zu Berlin), Берлінського технічного університету (Technische Universität Berlin, TU Berlin), а також Університетської клініки Берліна "Шаріте" (Charité – Universitätsmedizin Berlin) (Open Access Scholarly Publishing Association, n.d.).

Юрген Крістоф, який наразі є речником BerlinUP і директором університетської бібліотеки TU Berlin, наголошує, що видавництво Берлінських університетів "покладається на принципи *діамантового відкритого доступу* та інституційне фінансування і робить результати досліджень вільно доступними по всьому світу – без плати для авторів чи читачів"

(Berlin University Alliance, 2025). Ідею створення моделі університетського видавництва на базі консорціуму університетських наукових бібліотек – членів Альянсу пан Юрген пояснює так:

"Університетські бібліотеки інтенсивно співпрацюють у сфері відкритого доступу з моменту їхньої спільної роботи над Берлінською стратегією відкритого доступу у 2015 році. Після публікації Стратегії відкритого доступу Берлінського сенату було проведено початкове дослідження доцільності, яке дослідило структуру публікацій в академічних установах Берліна. Це спонукало до ідеї створення мережі спільних послуг відкритого доступу. Нагорода, отримана Альянсом Берлінських університетів (BUA) у Стратегії досконалості 2019 року, надала можливість підтримати цю мережу як проєкт. Від 2023 року видавництво фінансується з власних ресурсів чотирьох університетських бібліотек-учасниць. Видавництво мало успішний старт, опублікувало понад 20 книжок і розмістило 12 журналів з усіх чотирьох установ.

BerlinUP дотримується міжнародних стандартів відкритого доступу Diamond. Публікації є негайно та вільно доступними у всьому світі. Статті гарантованої якості публікують безкоштовно для авторів і читачів і, де це можливо, за максимально відкритою ліцензією. Також важливо, щоб видавець (або окремі журнали) належали науковій спільноті та були принципово некомерційними.

Співпраця між чотирма університетами є справжньою силою BerlinUP. Жоден заклад окремо не зміг би побудувати таку інфраструктуру з такою ж широтою та стабільністю. Разом ми об'єднуємо досвід, ділимося ресурсами та пропонуємо видавничу програму, яка відображає весь дослідницький ландшафт Берліна. Усі партнери роблять свій внесок: TU Berlin у сфері книг, FU Berlin у журналах, HU Berlin та Charité – у консалтинговій сфері. Це створює спільний портфель, від якого виграють усі. Водночас ця співпраця посилає сигнал: академічні установи можуть працювати разом, щоб створити життєздатні альтернативи комерційним структурам – стійкі, орієнтовані на якість і благо всіх" (Berlin University Alliance, 2025).

Бібліотечне університетське видавництво – це видавництво відкритого доступу, що створене на базі наукової бібліотеки університету як центру відкритої науки та цифрових видавничих сервісів. Зокрема, видавництво Стокгольмського університету (Stockholm University Press, SUP) спеціалізується на виданні книжок у відкритому доступі, входить до складу Стокгольмського університету та працює під управлінням бібліотеки Стокгольмського університету (Stockholm University Library). Директор бібліотеки є керівником видавництва Стокгольмського університету, а також виконує функції заступника голови Видавничого комітету. Видавничий комітет складається з голови та чотирьох представників факультетів університету, відповідає за дотримання процедур рецензування та прийняття остаточних рішень щодо публікації книг і журналів. Членів комітету висувають викладачі факультетів і затверджує ректор університету. Кожна серія книг має власну редакційну колегію, до складу якої входять експерти в певній галузі (Morka, 2022a).

Члени редакційної колегії вирішують, яких рецензентів запросити, які пропозиції прийняти, які – рекомендувати до розгляду. Операційну частину видавничої діяльності забезпечує бібліотека, де відповідальні редактори книжкових серій і журналів надають консультації щодо загального напряму та стратегії видавничої діяльності у тісній співпраці з Видавничим комітетом і редакційними радами. SUP передає на аутсорсинг значну частину процесу виробництва книг і журналів британському видавництву, що спеціалізується на відкритому доступі до наукових публікацій Ubiquity Press (Morka, 2022a).

Витрати на виробництво книг покривають за рахунок авторів (Book Processing Charges, BPCs). Виставлення рахунків за BPC здійснює також Ubiquity Press. Університет забезпечує онлайн-платформу для видавництва, витрати на персонал та обладнання видавничого відділу як частини бібліотеки (Morka, 2022a).

Отже, невеличка видавнича команда у бібліотеці зосереджена на стратегічному плануванні для журналів і серій книг, тоді як управління виробництвом та забезпечення технічного середовища віддають на аутсорсинг постачальнику послуг – видавництву Ubiquity Press.

Видавництво Гельсінського університету (Helsinki University Press, HUP), що засновано 2020 року, також сфокусовано на виданні наукової літератури у відкритому доступі, проте за моделлю діамантового доступу без стягнення коштів з авторів. Видавництво працює на базі бібліотеки Гельсінського університету, а бібліотечна рада бібліотеки виконує функції керівної групи видавництва.

У "Політиці формування колекції бібліотеки Гельсинського університету на 2023–2025 роки" зазначено, що бібліотека підтримує "призначені для співробітників Гельсінського університету платформи для публікації наукової літератури, що стосується досліджень і викладання в університеті. Видавництво Гельсінського університету, яке належить бібліотеці, публікує академічну літературу високого рівня та якості" (Helsinki University Library, 2023, с. 4).

Перш ніж прийняти рішення про публікацію книг у відкритому доступі, HUP завершила трирічний дослідницький проєкт з пошуку життєздатної моделі публікації, яка б відповідала потребам університету та авторів і не базувалася на платі за редакційно-видавниче опрацювання книг (BPC). Їхнім пріоритетом було створення можливості публікації, що доступна для авторів з різним досвідом, незалежно від їхнього економічного становища. Модель HUP поєднує досвід видавництва з досвідом бібліотеки у сфері метаданих, індексації та пошуку (Morka, 2022b).

Автори, які бажають публікуватися у HUP, не обов'язково мають бути пов'язані з Гельсінським університетом. Рішення про публікацію приймає Академічна рада HUP. Станом на квітень 2020 року до складу ради входило 17 членів – представників міжнародних установ. Рада регулярно збирається для визначення кращих пропозицій для публікування серед тих,

що подані редакторами видавництва. Видавництво покладається на субсидії від університету в поєднанні з грантовим фінансуванням досліджень, в яких передбачено кошти на публікації (Morka, 2022b).

Моделі видання наукових журналів

Видавництва європейських університетів випускають наукові журнали за кількома моделями:

- *Діамантовий відкритий доступ*: видавництва Масарикового університету, Гельсінського університету, Берлінських університетів.
- *Відкритий доступ до онлайнової версії та продаж друкованих версій окремих журналів*: видавництво Тартуського університету.
- *Комбінація моделей для різних журналів*. Зокрема, у видавництві Амстердамського університету використовують водночас три моделі: діамантового відкритого доступу; відкладеного відкритого доступу (відкритий доступ через певний термін після видання та передплата через Abonnementenland лише до онлайнової версії та пакету "принт+онлайн"); відкритого доступу за передплатою (Subscribe to Open (S2O) model).

Видавництво Вільнюського університету частину журналів видає із діамантовим доступом, проте є журнали, автори яких сплачують 30 євро за редакційне опрацювання статей.

Практики видання монографій: формат, моделі рецензування, відкритий доступ

Практично всі аналізовані університетські видавництва випускають монографії у друкованому чи електронному форматі. Характерним є видання серій наукових книг, для оцінювання якості яких створюють спеціальні ради книжкових серій і залучають окремих редакторів серій.

У всіх європейських видавництвах дуже уважно ставляться до процесу рецензування та якісного оцінювання монографій. Це не залежить від того, публікують монографію коштом автора чи використовують модель діамантового відкритого доступу. Зокрема, у видавництві Гельсінського університету наукові редактори видавництва відповідають за процес рецензування: їх завданням є залучення двох зовнішніх рецензентів для кожної книжки. Рецензії подають до Академічної ради, яка на їх основі приймає рішення щодо публікації. Книжки у книжкових серіях рецензує редакційна команда (Morka, 2022a).

У видавництві Стокгольмського університету кожна серія наукових книг має власну редакційну консультативну раду, до складу якої входять експерти в певній галузі. Члени ради вирішують, яких рецензентів запросити, які пропозиції прийняти, а які – рекомендувати до розгляду (Morka, 2022b).

Рукопис, який відповідає вимогам видавництвом Тартуського університету, рецензують однин або два зовнішніх рецензенти. Для рукописів, що подані до книжкових серій, рецензентів обирає редакційна колегія відповідної серії. Усі серії мають міжнародні консультативні ради, члени яких також є зовнішніми рецензентами. Для монографій, що публікують поза серіями, процедуру рецензування організовує головний редактор видавництва у співпраці з Видавничим комітетом і залученням зовнішніх рецензентів. Редактори серій самі не виступають головними рецензентами, проте в деяких випадках вони можуть бути другими рецензентами. Рецензентам виплачують невелику винагороду (100–150 євро) або пропонують на вибір книжки видавництва (*University of Tartu Press*, n.d.).

Для забезпечення наукової якості видань Інсбруцького університету імені Леопольда і Франца в Австрії рукописи рецензують два члени редакційної колегії. Редакційна колегія під головуванням ректора, до складу якої входить по одному представнику від кожного факультету, оцінює наукову якість запропонованих публікацій. Публікації "серії рецензованих видань" (акредитована Австрійським науковим фондом

FWF) рецензують, відповідно до вимог видавництва, два зовнішніх рецензенти, яких рекомендовано членами редакційної колегії. За результатами рецензування редакційна колегія приймає рішення про публікацію видання. Логотип "Рецензовано колегією" видавництва Інсбруцького університету підтверджує, що публікація здобула позитивну оцінку в рамках процедури рецензування, яка відповідає міжнародним академічним стандартам (*Innsbruck University Press*, n.d.).

Частина книжок, від монографій до редагованих збірників, доступна у відкритому доступі на платформах Directory of Open Access Books (DOAB), Jstor, OAPEN.

На особливу увагу заслуговує практика видання е-монографій у відкритому доступі на спеціалізованих онлайнових платформах. Яскравим прикладом є читальна зала Масарикового університету (Masaryk University Reading Room) – віртуальний простір на базі OMP, що оснащений убудованим переглядачем книг FlipBook, який дає змогу вивчати, досліджувати, переглядати та завантажувати академічні, науково-популярні електронні книги, що видані університетом.

Зовнішня інфраструктура та екосистема дистрибуції видань

Доволі часто європейські університетські видавці передають питання дистрибуції стороннім компаніям, мережа яких є дуже розгалуженою. Зокрема, видавництво Гельсінського університету дистрибуцію друкованих і цифрових копій передає своєму партнеру – британському видавництву Ubiquity Press, який забезпечує включення книг до DOAB та JSTOR (Morka, 2022b).

Ubiquity Press також відповідає за присутність Стокгольмського університету в інтернеті, забезпечує систему управління рукописами для книг і журналів, укладає угоди з літературними редакторами та верстальниками, відповідає за постачальника з розповсюдження книг, які надруковано на замовлення (Morka, 2022a).

Усі книжки включено до DOAB та OAPEN. Дистрибуція метаданих і повних текстових файлів до інших баз даних варіюється, залежно від дисципліни. Можливість придбання копії за запитом пропонують через низку інтернет-книгарень; процес обробки здійснює Lightning Source (компанія, що спеціалізується на тиражуванні за вимогою) (Morka, 2022a).

1.2. Моделі роботи університетських видавництв в Україні

Для аналізу практик видання наукової літератури в українських університетах проаналізовано видавничу діяльність перших 20 українських університетів, які увійшли до рейтингу українських вишів "ТОП 200. Україна 2025", зокрема:

1. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
2. Національний університет "Львівська політехніка".
3. Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського".
4. Сумський державний університет.
5. Львівський національний університет імені Івана Франка.
6. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.
7. Національний університет біоресурсів і природокористування України.
8. Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.
9. Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут".
10. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
11. Національний технічний університет "Дніпровська політехніка".
12. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

13. Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.
14. Національний університет "Києво-Могилянська академія".
15. Ужгородський національний університет.
16. Міжрегіональна Академія управління персоналом.
17. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця.
18. Національний університет водного господарства та природокористування.
19. Західноукраїнський національний університет.
20. Український державний університет науки і технологій

Юридичний статус та організаційна структура

Видавнича діяльність українських університетів переважно реалізується у таких структурно-організаційних форматах:

1) *редакційно-видавничий відділ Університету* (Національний університет біоресурсів і природокористування України, СумДПУ імені А. С. Макаренка, Національний технічний університет "Дніпровська політехніка", Ужгородський національний університет, Національний університет водного господарства та природокористування);

2) *видавничо-поліграфічний центр Університету* (ВПЦ "Київський університет", ВПЦ Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут", ВПЦ "Університетська думка" Західноукраїнського національного університету);

3) *видавництво Університету* (Видавництво Львівської політехніки, Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", видавництво МАУП);

4) *цифрове бібліотечне видавництво на базі наукової університетської бібліотеки* (єдиний приклад – Український державний університет науки і технологій).

Дослідниця університетського книговидання Л. Давидова наголошує, що в Україні "значна кількість видавництв у вищій

школі не виходять за рамки свого навчального закладу, обслуговуючи лише його внутрішні потреби в науковій і навчальній книзі" (Давидова, 2017, с. 105).

Л. Давидова виокремлює три організаційні моделі університетських видавництв:

"**Модель А**. ***Видавництво як структурний підрозділ вищого навчального закладу***. Модель передбачає, що університетське видавництво як структурний підрозділ здійснює повноваження юридичної особи і від імені вищого навчального закладу вступає в договірні відносини з юридичними та фізичними особами, має змогу займатися підприємницькою діяльністю, наділене правом оперативного управління майном видавництва. <…> Директор видавництва визначає склад, взаємозв'язки й підпорядкування підрозділів, а ректор затверджує організаційну структуру та штатний розпис. Університетське видавництво, організоване за такою моделлю, планує видавничо-господарську діяльність, згідно із затвердженим вищим навчальним закладом кошторисом, і представляє тематичний план випуску літератури редакційно-видавничій раді університету для подальшого затвердження ректором.

Модель Б. ***Видавництво як самостійне підприємство.*** Модель передбачає, що університетське видавництво має рахунок у банку, печатку, штампи, фірмові бланки й товарний знак, але діє як юридична особа та відповідає за взяті перед замовниками зобов'язання. Таке видавництво самостійно визначає свою структуру та кількість штатних працівників, планує економічну діяльність.

Модель В. ***Організація видавничо-поліграфічного комплексу при вищому навчальному закладі, коли видавництво й університет, об'єднавши свої зусилля, діють як рівноправні партнери.*** Діяльність видавничо-поліграфічного комплексу координує й контролює правління, до складу якого входять представники обох сторін. До повноважень правління належить також призначення генерального директора, планування разом із ним перспектив розвитку комплексу, затвердження розцінок на видання для навчального закладу і сторонніх замовників" (Давидова, 2017а, с. 41).

Л. Давидова зауважує, що "українські університетські видавництва працюють поки переважно у межах моделі А (видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", видавництво "Політехніка" Національного технічного університету України "КПІ імені Ігоря Сікорського", видавництво Національного університету "Львівська політехніка", видавництва Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Української академії друкарства, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Львівського національного університету імені Івана Франка, Сумського державного університету та ін.) і Б (Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", видавництво Українського Католицького Університету, ТОВ "Видавництво "Підручник НТУ "ХПІ"")" (Давидова, 2017а, с. 44).

Серед особливостей організації редакційно-видавничого процесу в українських університетських видавництвах А. Бессараб зазначила те, що "контроль якості здійснює, як правило, редакторська рада, що складається з викладачів вищої школи. Зокрема, у Класичному приватному університеті (м. Запоріжжя) контроль якості навчальної літератури, підготовленої викладачами, здійснюють науково-методичні ради за напрямами освіти <…> Наукові статті, подані до наукових фахових видань, засновником яких є університет, рецензують члени редколегій" (Бессараб, 2018, с. 68–69).

Фактично єдиним прикладом реалізації в Україні моделі бібліотечного видавництва є цифрове бібліотечне видавництво на базі наукової університетської бібліотеки Українського державного університету науки і технологій. Як зазначено у рубриці "Цифрове видавництво УДУНТ" (https://e-book.ust.edu.ua/about) на сайті наукової бібліотеки університету, видавництво спеціалізується на випуску публікацій відкритого доступу на основі ліцензій Creative Commons (CC): електронних наукових журналів, монографій, підручників, збірників доповідей наукових конференцій. Основні видавничі ресурси бібліотеки є ресурсами відкритого доступу та охоплюють: репозитарій CRUST, два рецензованих наукових

журнали, щорічники доповідей наукових конференцій, е-книги (підручники, навчальні посібники, монографії).

Основні видавничі послуги спрямовано на підтримку створення, розповсюдження та збереження академічних і наукових робіт; консультування університетської спільноти зі створення наукових праць, публікування їх у відкритому доступі, з авторського права, метаданих, аналітики; надання видавничого досвіду редакціям інших університетів при переході на платформи OJS, OCS та OMP.

У цифровому виданні книг (підручників, навчальних посібників, монографій) цифрове бібліотечне видавництво співпрацює з редакційно-видавничим сектором Центру вебменеджменту університету (РВС ЦВМУ).

До послуг бібліотеки належить: надання та активація DOI; консультування авторів щодо вибору ліцензії Creative Commons (CC) та її розміщення книзі; створення оригінальних метаданих, редагування авантитулу, титульного аркуша, останньої сторінки видання, а також списку використаних джерел; налаштування навігації книгою; розміщення публікації у PDF-форматі на сайті "Цифрове видавництво Українського державного університету науки і технологій" і в Репозитарії CRUST; інтегрування цифрових видань до OERSI (Open Educational Resources Search Index) - глобального пошукового індексу відкритих освітніх ресурсів закладів вищої освіти; адвокація відкритих освітніх ресурсів (OER) і популяризація ліцензій CC. До послуг РВС ЦВМУ належить надання ISBN на книги та здійснення літературного й технічного редагування рукопису.

Згідно з попередніми загальними результатами всеукраїнського дослідження "Сервіси "Library Publishing" в університетах України" (травень–червень 2017 р., 111 бібліотек-респондентів) сервіси бібліотечного видавництва на сьогодні:

а) окремий напрямок роботи – 23,4 % бібліотек;

б) окремі послуги – 30,6 %;

в) не практикуються, але плануються – 36 %;

г) не практикуються та не плануються – близько 10 %" (Колесникова, 2017, с. 285).

Варто наголосити, що, на відміну від європейських університетських видавництв, на проаналізованих сайтах видавництв 20 українських університетів часто відсутня детальна інформація щодо організаційної структури та підпорядкування. Зважаючи на це, у наших подальших дослідженнях ми проведемо глибинні інтерв'ю з директорами та головними редакторами українських університетських видавництв для деталізації описаних організаційно-функціональних моделей діяльності.

Моделі видання наукових журналів

Більшість наукових журналів українських університетських видавництв виходять у відкритому доступі, проте переважно за моделлю, коли оплату видавничих і редакційних витрат (publication fees, article processing charges APCs) забезпечує автор статті.

Станом на вересень 2025 р. у директорії наукових журналів відкритого доступу DOAJ серед 448 індексованих українських журналів 243 зазначили, що не беруть оплати з авторів (without fees), тобто працюють за моделлю діамантового відкритого доступу.

За результатами проведеного у 2022 році опитування головних і відповідальних редакторів українських наукових журналів (160 респондентів) більше 90 % (147 серед 160) журналів є журналами з відкритим доступом (Zhenchenko et al., 2023, с. 8).

Практики видання монографій: формат, типи рецензування, відкритий доступ

Українські університетські видавництва випускають монографії переважно в друкованому форматі та передають наклад до наукових бібліотек для забезпечення навчального процесу та наукової діяльності співробітників університету.

Електронні версії монографій часто оприлюднюють у відкритому доступі в інституційних репозиторіях.

У міжнародній директорії книг відкритого доступу DOAB українські університетські видавці не представлені, проблемою для українського наукового простору залишається й прозоре та якісне рецензування монографій.

Зовнішня інфраструктура та екосистема дистрибуції видань

Екосистема дистрибуції українських університетських видавництв формується переважно навколо власних ресурсів і внутрішніх академічних потреб, а не на комерційному книжковому ринку. Продажі через великі мережі – Yakaboo, Книгарню Є, Букву, Книголенд або КСД – мають поодинокий характер та обмежені окремими навчальними посібниками чи підручниками.

Онлайновий продаж друкованих видань реалізують через власні сайти незначна кількість українських університетських видавців: видавництво Національного університету "Львівська політехніка", Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", видавництво МАУП, видавництво Українського Католицького Університету.

Окремі університетські видавці (переважно редакційно-видавничі-відділи) навіть не мають власного сайту, лише сторінку з інформацією про діяльність на сайті університету.

Електронні книжки здебільшого реалізують не у вигляді комерційних продуктів (продаж е-версій монографій), а через відкритий доступ до PDF-файлів у репозиторіях університетів. Такі цифрові копії друкованих наукових видань виконують радше функцію освітнього або наукового сервісу, що можна пояснити специфікою університетського книговидання, яке спрямоване на забезпечення навчального процесу та вільний доступ до наукової літератури для науковців і викладачів.

Пріоритет у поширенні електронних монографій належить відкритим електронним репозиторіям, що відповідає принципам відкритої науки, але водночас обмежує комерційний потенціал і присутність університетських видавництв на платформах для цифрової дистрибуції книжкових видань.

У результаті українські університетські видавництва поєднують елементи відкритого доступу й традиційної друкованої дистрибуції, проте поки що майже не інтегровані до національного і міжнародного ринків е-книг. Подальший розвиток цієї екосистеми залежить від впровадження професійних практик електронного книговидання й налагодження співпраці з комерційними міжнародними платформами для розширення аудиторії та забезпечення фінансової стійкості.

ВИСНОВКИ

Аналіз моделей європейських та українських університетських видавництв дає підстави запропонувати трансформації у кількох площинах: зміну структурно-організаційних моделей університетських видавництв; запровадження актуальних практик редакційно-видавничої підготовки наукових видань і розбудови розширеної екосистеми її дистрибуції у друкованому та цифровому форматах.

Організаційно-структурна трансформація. У контексті змін організаційної моделі українським університетським видавництвам варто об'єднуватися та використовувати модель створення консорціумів (аналог Berlin Universities Publishing), що дає змогу зменшувати фінансові та ресурсні витрати (особливо важливо в умовах обмеженого фінансування під час війни з російським агресором), розширювати партнерства та дистрибуційну екосистему.

Для більш ефективної реалізації Національного плану розвитку відкритої науки на особливу увагу заслуговує модель бібліотечного видавництва (Library Publishing). За такої моделі бібліотечне видавництво функціонує як сервіс відкритої науки (Helsinki University Press, Stockholm University Press),

що сприяє розвитку відкритого доступу, метаданих і міжнародної індексації.

Практики видання наукових журналів і монографій у відкритому доступі. Для збільшення кількості українських наукових журналів, які виходять друком за моделлю діамантового відкритого доступу, варто створювати на державному та інституційному рівнях фінансові механізми для збільшення частки таких журналів (університетські фонди, державні програми, гранти тощо).

Доцільно також переходити до видання електронних монографій, а друковані – пропонувати із можливістю використання сервісу "друк на вимогу" (Print-on-Demand), як це роблять європейські видавці.

На особливу уваги потребує посилення процесу рецензування монографій: створення редакційних колегій (рад) книжкових серій, залучення зовнішніх рецензентів з оплатою їхньої роботи, що є стандартом для європейських університетських видавництв.

Екосистема дистрибуції. Українським університетським видавництвам потрібно виходити за межі університетів і розширювати присутність у національних книжкових мережах (Yakaboo, Книгарня "Є" тощо), міжнародних платформах видань у відкритому доступі (DOAB, OAPEN).

Важливо також працювати над індексацією монографій, збірників конференцій: включення їх до Directory of Open Access Books (DOAB) та OAPEN, а наукових журналів – до Scopus та Web of Science.

Для підвищення міжнародної видимості монографічних досліджень українські університетські видавництва мають звертати більше уваги на видання англомовних монографій для розширення глобальної аудиторії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Barnes, L. van Schalkwyk F. (2022). Business models for open access books. PubPub. https://oabooksbusinessmodels.pubpub.org/

Berlin University Alliance. (2025). *Interview with Jürgen Christof: Berlin Universities Publishing – a joint project of the Berlin University Alliance.* Berlin University Alliance. https://www.berlin-university-alliance.de/wissenslabor/stories/i_christof/index.html

Innsbruck University Press. (n.d.). *Peer review policy*. OAPEN. https://www.oapen.org/researchers/peer-review-policies-a-i/article/599261-innsbruck-university-press

Helsinki University Library. (2023). *Collection policy for Helsinki University Library 2023–2025*. University of Helsinki. https://www.helsinki.fi/assets/drupal/2023-02/HULIB_Library%27s%20Collection%20Policy%202023-2025_final%20version_EN.pdf

Morka, A. (2022a, February 15). The business model of Stockholm University Press. Business Models for Open Access Books. https://oabooksbusinessmodels.pubpub.org/pub/stockholm-university-press/release/1

Morka, A. (2022b, February 15). The business model of Helsinki University Press. Business Models for Open Access Books. https://oabooksbusinessmodels.pubpub.org/pub/helsinki-university-press

Open Access Scholarly Publishing Association. (n.d.). *Berlin Universities Publishing*. OASPA. https://www.oaspa.org/membership/current-members/berlin-universities-publishing/

Universität Tartu Press. (n.d.). *Peer review policy*. OAPEN. https://www.oapen.org/null/5818238-peer-review-policies/article/12745071-university-of-tartu-press

Zhenchenko, M., Izarova, I., & Baklazhenko, Y. (2023). Impact of war on editors of science journals from Ukraine: Results of a

survey. European Science Editing, 49, e97925. https://doi.org/10.3897/ese.2023.e97925

Бессараб, А. О. (2018). Соціальнокомунікаційні особливості редакційно-видавничого процесу в українських університетах на сучасному етапі. Держава Та Регіони. Серія: "Соціальні Комунікації", 2(34), 67–74.

Давидова, Л. (2017a). Організаційні моделі видавництв вищих навчальних закладів в умовах трансформації галузі. Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, V(19), 41–46.

Давидова, Л. (2017b). Організаційно-структурна і функціональна специфіка університетського видавництва [Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій]. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Колесникова, Т. О. (2017). Танці крапель на воді з елементами айкідо або розвиток "Library Publishing" у ВНЗ України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство, 22(2),* 285–299.
http://vislib.onu.edu.ua/old/article/ download/118361/112415

Розділ 2
АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ РЕЙТИНГУВАННЯ НАУКОВИХ ВИДАНЬ ПРОФІЛЬНИМИ МІНІСТЕРСТВАМИ

Досліджено європейський досвід рейтингування наукових видань профільними міністерствами задля мінімізації ризиків, що пов'язані із входження України до Європейського дослідницького простору.

Оцінювання наукової діяльності стало невід'ємною частиною реалій для всіх дослідників, що сприяє їхньому визнанню та кар'єрному просуванню. Зважаючи переважно на кількісні або ж змішані підходи до оцінювання (наявність певної кількості публікацій у виданнях визначеного рівня), важливу роль у цьому механізмі відіграють практики рейтингування видань. Ринок рейтингування буквально заполонили комерційні організації, які пропонують визначати впливові та високостандартні видання на основі власних метрик. Презюмується, що входження журналу до таких наукометричних баз свідчить про його високу якість, відповідно, й якість досліджень, що публікує таке видання.

Проте паралельно з інструментами визначення впливовості та рейтингованості видань, які пропонують комерційні суб'єкти, у деяких європейських країнах існують офіційні переліки видань, що упорядковані уповноваженими державою суб'єктами (найчастіше – спеціальні комісії або ради при Міністерствах освіти та науки). Метою рейтингових списків, що затверджені на державному рівні, є рекомендація видань, публікація в яких є такою, що має перевагу. Згодом публікацію у цих виданнях і беруть до уваги під час оцінювання роботи науковця, підбивання підсумків за результатами наукових проєктів тощо. Хоча практики формування таких централізованих списків не досить поширені, однак вони є певним орієнтиром як для науковців, так і для видань, що прагнуть здобути визнання від конкретних країн.

У той самий час в Україні ситуація з переліком наукових фахових видань виглядає не дуже оптимістично. Включення

наукових видань до цього переліку регулює Порядок формування Переліку наукових фахових видань, який затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 32 від 15 січня 2018 року (2018). Вимоги до наукових видань, які можуть бути включені до цього переліку, мають переважно формальний характер і не охоплюють якісний аспект діяльності таких видань, що не може забезпечувати їхнє комплексне оцінювання. Це такі критерії, як:

- наявність свідоцтва про державну реєстрацію, ідентифікатора ISSN, цифрового ідентифікатора DOI, вебсайта видання з українським та англійським інтерфейсами або щонайменше вебсторінки на сайті засновника, на яких розміщено загальну інформацію про видання, політику (мету та завдання) наукового видання, вимоги до оформлення та порядок подання публікації для оприлюднення, процедуру ідентифікації та розгляду інформації або звернень про порушення вимог цього Порядку, усунення таких порушень;
- процедура рецензування та дотримання редакційної етики, відповідно до принципів, що декларовані Комітетом з публікаційної етики (COPE – Committee on Publication Ethics);
- склад редакційної колегії та вимоги до її формування, які б дозволяли забезпечувати професійну та компетентну галузеву репрезентативність;
- контактна інформація редакції;
- архіви з вихідними відомостями.

Присвоєння виданню категорій "А" (найвищий рівень, що характеризує міжнародне визнання) та "Б" (фаховий рівень, який охоплює національна сфера розповсюдження) знаменує відзнаку таких видань особливим рівнем довіри до результатів наукових досліджень і розвідок, які вони публікують. Станом на березень 2025 року цей перелік налічує понад 1500 найменувань (ІАС "Українська наукова періодика", 2025). Однак чинний порядок формування цього списку не до кінця спроможний забезпечити наявність у ньому дійсно якісних і доброчесних видань через відсутність періодичної контрольно-наглядової функції за фаховими виданнями, які вже перебувають у

переліку. Відсутність такої функції є суттєвим недоліком, оскільки унеможливлює оцінювання реальної відповідності видань раніше заявленим критеріям і підтвердження їхнього рівня авторитетності та фаховості як наукового.

Наукові видання відіграють ключову роль у забезпеченні якості та достовірності досліджень, їх результатів, оскільки служать зовнішньою незалежною оцінкою їхнього наукового рівня та значущості. Важливою складовою наукового видавництва є рецензування, яке гарантує відповідність поданих для публікації матеріалів високим академічним стандартам, забезпечує їхню наукову обґрунтованість, новизну та якість, а також сприяє розвитку відповідної галузі знань.

Ключова відмінність наукових видань від інших публікаційних майданчиків – обов'язкова наявність процедури рецензування й відповідно, об'єктивного оцінювання якості поданих до публікації матеріалів. При цьому важливим є дотримання стандартів і найкращих практик рецензування та редакційної діяльності, які врегульовані міжнародними організаціями та професійними асоціаціями (COPE, OASPA, WAME тощо). Орієнтування на міжнародні стандарти сприяє уніфікації публікаційного процесу, його відкритості та прозорості, що, своєю чергою, є чинниками забезпечення академічної доброчесності та якості наукових публікацій. Стандарти постійно змінюють і вдосконалюють, відповідно до викликів академічного середовища, нових технологічних рішень і глобальних тенденцій у наукових комунікаціях.

Нашою метою є дослідження наявних практик рейтингування наукових видань профільними міністерствами європейських країн; виявлення їх особливостей, основних критеріїв для формування, процедурних аспектів оцінювання видань; тенденції використання таких рейтингів з метою потенційного запозичення найкращих практик для імплементації до українського дослідницького поля.

У результаті проведеного дослідження буде подано рекомендації змін до порядку формування переліку наукових фахових видань в Україні.

Під час роботи над дослідженням проаналізовано низку нормативно-правових актів, таких як порядки рейтингування наукових видань у Польщі, Румунії, Італії, Норвегії, Фінляндії, Німеччини та Франції. Основну увагу сконцентровано на таких напрямках, як предмет і критерії оцінювання; уповноважений суб'єкт, що здійснює оцінювання; порядок формування рейтингу наукових видань. Шляхом компаративного аналізу виявлено переваги та недоліків рейтингування у цих європейських країнах. Крім цього, досліджено наявні рейтинги, їхнє наповнення, що також стало предметом для порівняння.

2.1. Рейтингування наукових видань у Польщі

Першою європейською країною, яка відкриває наше дослідження, стала Польща, що є однією серед небагатьох країн європейського континенту, у науковому просторі якої наявна практика рейтингування наукових видань, апгрейд якої проведено 2019 року. Як сусідка України Польща стикається з доволі подібними викликами, що пов'язані з науковою комунікацією та академічним видавництвом. Тому досвід цієї країни може стати корисним для українського контексту.

Практику формування переліку наукових журналів і рецензованих матеріалів міжнародних конференцій із присвоєнням певної кількості балів, які, власне, і визначають місце наукового видання у рейтингу, запроваджено Міністерством науки та вищої освіти Польщі. Формування переліку здійснюється за участі та під його контролем Міністерством науки та вищої освіти. Новий перелік, що діє з 2019 року, розроблено на основі принципу експертного оцінювання (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2019b). Кожну наукову дисципліну представляє окрема консультативна група, яка відповідає за оцінювання видань релевантної галузі. Журнали та матеріали конференцій оцінюють у межах наукових дисциплін, що зумовлює очевидна наявність особливостей окремих галузей, які обов'язково враховують під час проведення якісної

перевірки. Наступний крок – оцінювання окремих журналів, що пройшли перший етап відбору, за загальною для всіх дисциплін шкалою (Kokowski, 2019).

Уперше перелік видань, що сформований за оновленим порядком, опубліковано 2020 року. Він налічував 30 404 журналів. Така кількість безумовно вражає та дає зрозуміти, що польські науковці мають надзвичайно широкий спектр вибору платформ для публікування результатів своїх наукових пошуків. При цьому слід зазначити, що рейтинг орієнтований одночасно як на національну, так і на міжнародну сфери наукової періодики (не відокремлює їх).

Згідно з оголошенням, що оприлюднено Міністерством науки та вищої освіти, перелік наукових журналів оновлено у січні 2024 року (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2024); кількість журналів, що включені до переліку, становить вже 34 088. Такий приріст демонструє зацікавленість видань залишатися у цьому списку, що підтверджує його актуальність і престижність. Оскільки перелік надає досить широку варіативність, то можна відкинути ймовірні побоювання щодо обмеженості авторів у виборі наукових майданчиків.

Список також пропонує рейтинг рецензованих і опублікованих матеріалів міжнародних конференцій (1 735 одиниць) з таких галузей, як інформатика та телекомунікації. Надання переваги саме цим міжнародним конференціям певним чином визначає пріоритети в науці для польської наукової спільноти.

Чому для польських науковців важливим є розміщення своїх публікації у журналах, що входять до затвердженого Міністерством рейтингу, для чого загалом він існує? Це пов'язано з проведенням оцінювання якості наукової діяльності, що в Польщі відбувається кожні чотири роки, під час якого враховують певні досягнення науковців. Зокрема, до досягнень, про які йдеться, згідно із Законом "Про вищу освіту та науку" (Ustawa, 2018), належать наукові статті, що опубліковані у журналах, які включені до згаданого рейтингу, а також у наукових журналах, які фінансуються в межах проєктів за програмою "Підтримка наукових журналів" (Ministerstwo

Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2019a). Метою цієї програми є підвищення рівня видавничої та редакційної практики, що дозволяє вводити польські наукові журнали до міжнародного наукового обігу. Як прямо зазначено у цьому законі, "виданням, журналам і матеріалам конференцій присвоюють бали як вимір їхньої репутації". Це твердження вичерпно розкриває сутність рейтингування.

Як же відбувається формування рейтингу наукових видань і матеріалів конференцій? Відповідний порядок, що затверджує міністр вищої освіти та науки, ґрунтується на методиці визначення та присвоєння балів науковим журналам з урахуванням їх загальновизнаної репутації і матеріалів конференції (Ustawa, 2018).

Слід зазначити, що під час формування рейтингу видань у польській моделі впливовість видань за версіями різних комерційних наукометричних баз все-таки відграє велику роль, адже державне схвалення по суті просто підтверджує раніше встановлене визнання. Відповідно до порядку та критеріїв, що затверджені профільним міністром, до розгляду для включення до списку допускають журнали, які вже є у таких міжнародних баз даних, як Scopus, Science Citation Index Expanded, Social Sciences Citation Index, Arts & Humanities Citation Index, Emerging Sources Citation Index, European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH+) (Rozporządzenie Ministra nauki i szkolnictwa wyższego, 2018). З метою підтримки вітчизняних видань до переліку також можуть включати наукові журнали, які фінансуються в межах проєктів за програмою "Підтримка наукових журналів", що були обрані для участі у програмі в межах останнього проведеного конкурсу, який передує публікуванню переліку журналів в інформаційному бюлетені.

Комітет з оцінювання науки при Міністерстві готує проєкт списку журналів, які потенційно можуть бути включені до рейтингу, на основі оцінювання впливу наукових журналів або рецензованих матеріалів міжнародних конференцій на розвиток науки. Таке оцінювання проводить консультативна

група, яку призначає міністр освіти окремо для кожної наукової дисципліни.

Оцінювання наукових журналів відбувається основі аналізу, що включає процентильні значення, які розраховують окремо для кожної наукової дисципліни за даними показників впливу для наукових журналів, що включені до міжнародних баз даних. Для кожної з відомих наукометричних баз ці показники різняться, зважаючи на їхню специфіку. До прикладу, для журналів Scopus процентильні значення розраховують на основі таких показників, як нормований вплив джерела на документ (SNIP), CiteScore та рейтинг Scimago Journal (SJR). А для журналів із Science Citation Index Expanded, Social Sciences Citation Index, Arts & Humanities Citation Index, Emerging Sources Citation Index до уваги беруть їхній імпакт-фактор, середнє значення впливовості опублікованих статей і категорію Normalized Citation Impact (NCI). Категорію NCI розраховують на основі опублікованих протягом п'яти календарних років наукових статей, що спливають за рік до року, в якому визначають включення наукових журналів і рецензованих матеріалів міжнародних конференцій до баз даних – окремо для кожного показника.

Кожне значення процентилю має відповідний еквівалент у бальній шкалі, яка містить такі оцінки: 20, 40, 70, 100, 140 та 200 балів.

Оцінювання наукових журналів і рецензованих матеріалів міжнародних конференцій відбувається у два етапи.

Перший етап включає вибір консультативною групою одного показника впливу серед зазначених показників. На основі отриманих процентильних значень консультативна група присвоює відповідну кількість балів. Науковим журналам, що беруть участь у програмі "Підтримка наукових журналів", автоматично виставляють 20 балів для заохочення, збільшення рівня їхньої значущості для польських науковців, а також підвищення рівня конкурентоспроможності, оскі-

льки зазвичай такі журнали не входять до жодної з наукометричних баз, за допомогою показників впливу яких розраховують процентильне значення.

Другий етап оцінювання включає аналіз відповідності значення балів, що присвоєні науковому журналу або рецензованим матеріалам міжнародної конференції, фактичному впливу цього журналу або рецензованих матеріалів на розвиток науки.

Двоетапне оцінювання вказує на змішаний підхід, що притаманний польській моделі рейтингування наукових видань, оскільки він включає як орієнтир на кількісні показники, так і їхню апробацію в якісному аспекті. На другому етапі оцінювання здійснюють пошук відповідей на такі питання:

- важливість наукового журналу або рецензованих матеріалів міжнародної конференції з конкретної наукової дисципліни, порівняно з іншими науковими журналами чи рецензованими матеріалами міжнародних конференцій у цій сфері;
- специфіка публікаційних практик і моделей цитування в обраній науковій дисципліні;
- місце наукового журналу або рецензованих матеріалів міжнародної конференції у визнаних журнальних базах даних;
- значення показників впливу, які не враховано на першому етапі оцінювання.

На основі оцінювання таких якісних показників консультативна група може запропонувати зміну кількості балів, що присвоєні на першому етапі науковому журналу або рецензованим матеріалам міжнародної конференції (збільшення або зменшенні балів не більш ніж на два значення). Важливо, що зміна балів вимагає детального обґрунтування її причин. Комісія з наукового оцінювання готує проєкт списку журналів на основі списків наукових журналів, які подано консультативними групами, і рецензованих матеріалів міжнародних конференцій разом із присвоєною кількістю балів. У сформованому списку наукових журналів і рецензованих матеріалів міжнародних конференцій зазначають такі дані, як назва; унікальний ідентифікатор журналу (DOI), номер ISSN (e-ISSN

для електронних видань); наукова дисципліна, до якої належить видання; кількість балів, що нарахована у результаті оцінювання) (Rozporządzenie Ministra nauki i szkolnictwa wyższego, 2018).

Аналізуючи модель рейтингування наукових видань у Польщі, можна звернути увагу на деякі її недоліки. Перш за все, рейтинг в основному формується із врахуванням оцінювання видань комерційними організаціями, хоч це й є широко визнаним. Поза увагою залишається реальне незалежне оцінювання польськими експертами видань, які пропонують включити до рейтингу. Консультативні групи не досліджують фактичну діяльності видань, політик і практик, що їм притаманні, якими вони послуговуються; не враховують інформацію про команди цих видань – головних і відповідальних редакторів, редакційні колегії. Увагу питанням рецензування та його дотримання у виданнях приділяють лише поверхнево без детального вивчення. Тобто основою для утворення рейтингу наукових видань у Польщі служать наукометричні бази даних. Інформація ж, що наявна у базах, не ставиться під сумнів із врахуванням потреб польської науки. На наш погляд, такий підхід видається занадто формалізованим і невиправданим, оскільки, користуючись таким рейтингом, науковці ризикують не знайти підтвердження якості наявних у ньому видань, хоча останні й отримують схвалення на державному рівні.

Далі розглянемо інші моделі рейтингування, які в основному надають перевагу якісному підходу в оцінюванні видань, відходять від традиційних кількісних метрик, які використовують у Польщі.

2.2. Рейтингування наукових видань у Румунії

У Румунії з метою формування національного рейтингу видань, в яких науковцям рекомендовано здійснювати публікації, Національною радою наукових досліджень розроблено Порядок оцінювання публікацій у фундаментальній галузі

суспільних наук для визнання та класифікації (Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, 2016a).

Першою особливістю румунської концепції можна назвати вибірковість системи оцінювання, оскільки ця процедура спрямована на оцінювання видань соціального та гуманітарного профілю. Оцінювання для отримання визнання Національної ради наукових досліджень (CNCS – уповноважений орган з проведення оцінювання та формування рейтингу на підставі його результатів) відбувається для наукових видань з юридичних наук, соціології, адміністративних наук і комунікацій, політології, дослідження безпеки, військової науки, розвідки та громадського порядку, економічних наук і бізнес-адміністрування, психології, педагогічних наук, фізичного виховання та спорту.

Визнання та класифікація видань, що отримані в результаті цього оцінювання, дійсні протягом чотирьох років. Слід зазначити, що останнє оцінювання проведено 2020 року та дійсно до 2024 року, що вказує на наближення нового циклу атестації наукових видань (Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, 2025).

Для визнання видання гідним для включення до рейтингу Національної ради наукових досліджень воно має спеціалізуватись на одній із зазначених галузей суспільних і гуманітарних наук. Видання повинно мати власний веб-сайт або вебсторінку на сайті видавця, де мають бути розміщені загальна інформація про видання, спосіб поширення, архів щонайменше за останні чотири роки та щонайбільше за останні десять років. Слід звернути увагу, що видання має здійснювати публікації мовою широкого міжнародного розповсюдження, а це вказує на пріоритетність охоплення якомога більш зацікавленої аудиторії (мова є ключем до цього).

У Румунії, на відміну від Польщі, особливу увагу приділяють практикам рецензування. Для успішного оцінювання видання мають бути застосовані системи рецензування із залученням зовнішніх щодо редакції оцінювачів.

Цікавою й такою, що відповідає часу діджиталізації та наданню переваги цифровим форматам, є умова дотримання зобов'язань з депонування, за винятком томів, які опубліковані винятково в інтернеті, що також є обов'язковою для включення видання до переліку CNCS. До того ж, журнал має бути зареєстрований на онлайн-порталі www.scipio.ro, а також опублікований у друкованому вигляді та онлайн (або винятково онлайн) з ідентифікатором ISSN. Має також існувати можливість доступу до журналу онлайн (безкоштовно чи платно) на веб-сторінці журналу чи в одній із міжнародних баз даних (Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, 2016b).

Із перелічених критеріїв убачається, що акцент румунської моделі оцінювання та рейтингування наукових видань зосереджено переважно на якісних характеристиках, у площині яких кількісні – явно програють.

Для включення до переліку рекомендованих для публікацій видань, що затверджує Національна рада наукових досліджень Румунії, журнал має самостійно подати запит на оцінювання із доволі широким переліком критеріїв і відомостей. Зокрема, презентація видавця, що включає історію видавництва, тематичний профіль, внесок до поширення результатів досліджень у галузі, вплив на галузь, партнерство з іноземними видавництвами; нагороди, що отримані на національних і міжнародних ярмарках (або інші відзнаки); перелік журналів, що виходять друком під егідою видавництва. Серед інформації про журнал необхідно також вказати частку статей іноземними мовами за останні чотири роки; частку авторів не з установи, частку закордонних авторів за останні чотири роки (які редагує журнал). Для публікацій у друкованому форматі потрібно вказати десять закордонних бібліотек, які купують або отримують журнал у режимі міжбібліотечного обміну. Важливою є інформація про представленість видання в науковому просторі Румунії, зокрема у бібліотеках національного значення. Мають бути зазначені міжнародні бази даних, в яких індексується журнал, з актуальними посиланнями на відповідні сторінки. За допомогою цих критеріїв

експертна комісія матиме змогу оцінити рівень поширюваності та впізнаваності видання, а також його вплив на науку.

Обов'язково мають бути наведені випадки застосування недоброчесних практик та інших порушень, якщо такі траплялися у діяльності видання. Така практика є досить нетиповою, адже жодна серед досліджених моделей не вимагала в оцінюваних видань подібної інформації. Хоча саме така інформація може бути досить показовою для роботи журналу, оскільки здатна надати відповіді про дотримання практик доброчесності, професійності й компетентності штату видання, ефективності його політики та етики тощо.

До заявки додають резюме щонайменше трьох осіб, які несуть відповідальність за контент і діяльність видання, – головного редактора, відповідальних редакторів, членів редколегії тощо. Такий підхід видається виправданим. Наукове видання не здатне функціонувати саме по собі, і результати його роботи, якість, що є предметом оцінювання, – це, перш за все, діяльність фахівців, які в ньому працюють. Тому розуміння бекграунду команди, яка стоїть за конкретним виданням, є важливим маркером процесу оцінювання його діяльності у цілому.

Особливу увагу приділяють процедурі рецензування, яку потрібно детально описати із зазначенням імен та інституційної належності щонайменше десяти рецензентів видання, які залучені до подання заявки. Як додаток до заявки завантажують десять анонімних рецензій, які дозволяють оцінити дотримання заявлених принципів рецензування як самими рецензентами, так і редакцією, що ухвалює рішення про публікації із врахуванням отриманих висновків.

Останні чотири випуски журналу потрібно завантажити на платформу подання заявок із чітким зазначенням трьох статей і трьох рецензій (що вважають репрезентативними), на основі яких експерти оцінюватимуть якість журналу.

Як і в польській моделі, процес оцінювання наукових видань у Румунії відбувається у два етапи. Перший етап – пере-

вірка адміністративної відповідності, що здійснює Офіс наукометрії Виконавчого підрозділу з фінансування вищої освіти, досліджень, розвитку та інновацій (UEFISCDI) і спеціалізована комісія CNCS. Другий етап – оцінювання наукової якості – проводять індивідуально щодо кожної поданої заявки два оцінювачі, кандидатури яких затверджує CNCS за рекомендацією Комісії соціальних та економічних наук. Найважливішими принципами підбору оцінювачів є недопущення та запобігання конфлікту інтересів, неупередженість, конфіденційність і компетентність, про що оцінювачі підписують відповідну декларацію.

Комісія оцінювачів видання виставляє кожному блоку критеріїв заявки (загалом чотири блоки) оцінки від 1 до 5. Кожну оцінку супроводжує коментар довжиною близько 150 слів для кожного критерію оцінювання із зазначенням сильних і слабких моментів. Під час оцінювання експерти можуть використовувати дані, що завантажені на платформу заявниками, а за необхідності – будь-яку іншу публічну інформацію, що перевірена та визнана достовірною (Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, 2016a).

У рейтинговому переліку виокремлено три категорії видань:

Категорія A – міжнародні видання із досвідом публікування праць високої наукової цінності та значним внеском до розвитку нових напрямків досліджень;

Категорія B – видання зі значним впливом у галузі, суттєвою видимістю, особливо на національному рівні, а також з очевидним потенціалом для розвитку;

Категорія C – видання із середнім впливом у галузі з місцевою та національною видимістю.

Слід зазначити, що, незважаючи на досить кропітке та ретельне оцінювання якісних характеристик видань, все одно значну увагу та в деякому розумінні перевагу надають виданням, що індексовані у відповідних міжнародних базах даних (Scopus, WoS Social Sciences Citation Index, WoS Science Citation Index, WoS Arts & Humanities Citation Index, ERIH PLUS). Такі журнали автоматично можуть бути дорівняні до журналів ка-

тегорії A та B із переліку, що затверджений Національною радою наукових досліджень Румунії, без проходження загальної процедури акредитації, хоча й за запитом до Офісу наукометрії Виконавчого підрозділу з фінансування вищої освіти, досліджень, розвитку та інновацій (UEFISCDI) та його відповідним рішенням (Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, 2016b).

Після затвердження результатів оцінювання наказом міністерства список визнаних і класифікованих CNCS видавництв публікують у відкритому доступі на веб-сайтах MEC, CNCS та UEFISCDI.

Цікавою є можливість апеляції видання на результати оцінювання, однак лише щодо можливих порушень процедури оцінювання, а не його змістової складової та власне результатів (Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice, 2016a).

Зважаючи на аналіз підходу до оцінювання та рейтингування наукових видань, який закріпився у Румунії, варто зазначити, що подібний синтез кількісних та якісних підходів може бути досить результативним і застосовним на практиці і в Україні, ураховуючи гостру потребу перевірки українських видань національної сфери поширення на відповідність стандартам саме якісних критеріїв. Слід також зазначити, що проаналізована модель цілком може бути застосована й до ширшого кола дисциплін, оскільки в її основі лежать вимоги, які є спільними для всіх видань, що прагнуть відповідати високим стандартам академічного видавництва.

Різностороннє оцінювання видань та отримання державного схвалення на цій основі фактично створює міцне підґрунтя для дослідників, які прагнуть розповсюдження результатів своїх праць у перевірених та якісних виданнях, що дотримують найкращих практик.

До подібних заходів під час оцінювання вдаються й наступні моделі, що досліджені в межах цього видання.

2.3. Рейтингування наукових видань в Італії

Рейтингування наукових журналів здійснює Національне агентство Італії з оцінювання університетів і науково-дослідних установ (ANVUR) з метою обчислення показників, що використовують для отримання національної наукової кваліфікації, починаючи з 2012 року, а також для акредитації програм підготовки докторів філософії (PhD) (Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della ricerca, 2025b). Одразу варто звернути увагу, що український перелік наукових фахових видань переслідує таку саму мету – підтвердження кваліфікованості здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії.

Відповідне італійське законодавство запровадило рейтинг наукових журналів винятково для наукових галузей, які класифікують як "небібліометричні", де аналіз цитувань вважають недоречним. До таких галузей належать архітектура, античність, філологія, літературознавство, історія мистецтв, історія, філософія та педагогіка, право, економіка й статистика, а також політичні та соціальні науки. Видання інших наукових галузей ANVUR не рейтингує.

Використовуючи анонімні експертизу та рецензування, Агентство визначає та регулярно оновлює, публікуючи на своєму веб-сайті, переліки всіх наукових журналів з ідентифікаторами ISSN, виокремлючи серед них найвищу категорію таких, що належить до класу A. З 2018 року наявність публікацій у наукових журналах, що визначені як такі, що входять до класу A, також має безпосереднє значення для цілей установлення наукової кваліфікації викладацького складу. Недоліком поточних списків наукових видань є відсутність нумерації включених журналів, через що важко відстежити кількість журналів, в яких можлива публікація для кожної з перелічених галузей. Орієнтовна кількість може становити в середньому 8 000–10 000 журналів класу A на кожну з галузей (Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della

ricerca, 2025a). Отже, після кожного оцінювання важко відстежити модифікацію рейтингу.

Слід зазначити, що з травня 2024 журнал може бути включений до Національного класифікатора через подання відповідної заявки (Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della ricerca, 2024). Такі заявки (або запити) подають головні редактори та/або видавці журналів, які ще не класифіковані, а також учені або наукові товариства, які мають надати, за погодженням з видавцем та/або головним редактором журналу, усю інформацію та документацію для оцінювання видань.

Визначення критеріїв, параметрів та індикаторів для класифікації та оновлення списків наукових журналів і журналів класу А регулює Регламент (Delibera del Consiglio Direttivo ANVUR, 2023), згідно з яким періодичні видання наукового характеру, друковані та/або цифрові, з ідентифікатором ISSN, що зареєстровані в Італії або за її межами, підлягають оцінюванню ANVUR. Видання підлягають оцінюванню, якщо вони:

- є періодичними (продовжуваними), тобто передбачають видання кількох одиниць (випусків або томів) безперервно та без заздалегідь визначеної дати завершення;
- включають формально ідентифіковані та цитовані (пронумеровані й датовані) одиниці публікації, що є самостійними та дозволяють ідентифікувати їх (зокрема, через код DOI у кожній статті);
- передбачають публікацію не менше п'яти наукових (дослідницьких) статей на рік (без урахування змісту, вступів, передмов, післямов і вступів ненаукового характеру, покажчиків, тез, плакатів, списків і бібліографічних карток, повідомлень або конспектів наукових заходів тощо).

Періодичні друковані або електронні видання, що не відповідають науковим цілям, навіть за умови відповідності переліченим характеристикам, не підлягають оцінюванню, відповідно до Регламенту, якщо це:

◆ публікації винятково бібліографічного характеру (списки бібліографічних новин, примітки, інформаційні листки та суто описові огляди);

◆ журнали та публікації в газетах і періодичних виданнях винятково інформаційного характеру з поточних справ, звичаїв, політики, культури чи інших питань;

◆ публікації з рекламними цілями, що пропагують політичні, ідеологічні, релігійні, профспілкові чи професійні асоціації чи формування;

◆ публікації простого поширення без будь-якої оригінальності.

Робочу групу з оцінювання, до якої входять три–п'ять експертів, формують окремо для кожної певної сфери. Експертів обирають серед професорського складу, що мають національний науковий (для італійців) або еквівалентний (для іноземців) ступінь, високу професійну кваліфікацію та достатній досвід у сфері оцінювання.

Робоча група проводить дослідження та формулює пропозиції щодо класифікації журналів для оновлення списків наукових журналів і журналів класу А, що стосуються визначених сфер, відповідно до запитів на класифікацію, а також проводить дослідження дотримання вимог для подальшого перебування у списках наукових журналів і журналів класу А.

За нестачі відповідних знань і навичок до робочої групи можуть бути залучені зовнішні рецензенти (не більше двох осіб на безоплатній основі) для кожного журналу, які висловлюватимуть свої думки анонімно. Відповідальність за вибір зовнішніх рецензентів і подані ними відгуки покладають на робочу групу.

Члени робочої групи та зовнішні рецензенти підписують Кодекс етики ANVUR, отже, зобов'язані поважати принципи незалежності, неупередженості, професіоналізму та конфіденційності під час здійснення оцінювання. На членів робочої групи та зовнішніх рецензентів покладено обов'язок заявляти на початку процедури оцінювання про будь-які можливі конфлікти інтересів, навіть потенційні (зокрема, будь-які

типи співробітництва, афіліація з тим самим університетом, постійна чи разова участь у тих самих дослідницьких проєктах, присутність у редакційних органах оцінюваного журналу, професійні спільні інтереси або будь-яка інша ситуація, щодо якої можуть виникати серйозні причини для занепокоєння). За наявності конфлікту інтересів таких членів робочої групи відсторонюють від участі в оцінюванні журналів.

Як і в польській моделі, італійська – покладається на основні міжнародні бази даних, які самостійно забезпечують формальну перевірку наукових критеріїв. Журнали, які перебувають у таких наукометричних базах, не потребують перевірки частіше, ніж раз на п'ять років.

Існують мінімально визначені періоди діяльності наукових видань, які підлягають оцінюванню. Оцінювання журналу для включення до рейтингового списку стосується певного періоду (щонайменше один рік публікації журналу та, у будь-якому випадку, щонайменше два випуски). Рішення про допуск до класу А стосується періоду, який відповідає щонайменше трьом рокам публікації журналу та, у будь-якому випадку, щонайменше трьом випускам.

Негативний висновок щодо включення журналу до списків наукових журналів або журналів класу А має бути належним чином умотивований. За негативного висновку оцінювання подання нової заявки не дозволено до закінчення періоду, який дозволяє виключити ті самі файли з повторного оцінювання. Зазвичай такий період становить п'ять років. Цей час журнали можуть використати на виправлення зазначених у висновку недоліків і підготовку нової заявки з більшим шансом на успіх.

Як бачимо з попередніх моделей рейтингування, уже традиційною стає перевірка, яка містить щонайменше два етапи. Італійська модель також не стала винятком, тут оцінювання містить дві основні складові – оцінювання загальних вимог та оцінювання дотримання дисциплінарного критерію.

Однією із загальних вимог є періодичність наукового видання, тобто журнал має характеризувати регулярність виходу друком. Тому перевіряють відповідність між заявленою періодичністю та номерами, що фактично опубліковані за досліджуваний період. Обмежена тривалість затримки, що не перевищує одного року, допустима лише у виняткових випадках і має бути спеціально мотивована у запиті на класифікацію.

Іншими критеріями, що оцінюють, є доступність і прозорість:

- наявність веб-сайту або веб-сторінки наукового видання;
- чітко визначені мета та наукові напрямки журналу;
- наявність кодексу етики журналу або видавця (з контексту випливає, що це також можуть бути публікаційні етики чи інші за формою документи);
- відкритість відомостей про склад і завдання редакційних органів (редакторської команди, редакційної колегії);
- відкритість інформації щодо процедур експертного оцінювання (рецензування);
- покажчики кожної одиниці видання (випуски й томи), які мають бути у відкритому доступі;
- анотації статей італійською та англійською мовами, які опубліковані принаймні за останні три роки, що мають бути розміщені у відкритому доступі;
- інформація щодо варіантів публікації статей у відкритому доступі та відповідних ліцензій;
- інформація щодо витрат, які необхідні для здійснення публікації.

До редакційних органів журналів мають бути залучені науковці з університетів, організацій чи науково-дослідних інститутів (або науковці та експерти із державних установ і приватних організацій), які мають загальновизнані кваліфікацію та престиж. Ними можуть бути представники як італійських, так й іноземних установ та організацій. Редакційні органи, які приймають рішення щодо публікації, не включають більш ніж

40 % членів, які належать до університету, організації, науково-дослідного інституту або іншого закладу підтвердженої кваліфікації та престижу, де вони працюють. Крім того, у таких органах не може бути більше 20 % науковців, які вийшли на пенсію. Ця вимога спрямована на підтвердження широкої розповсюдженості журналу, можливість його поширення на більшу аудиторію та уникнення локалізації видання.

Для включення до одного з рейтингових списків журнал повинен мати Кодекс етики (іншими словами, публікаційну етику) на веб-сайті або веб-сторінці, відповідно до вказівок Комітету з публікаційної етики (COPE). Прийнятий Кодекс етики має містити:

- опис процедур рецензування з особливою увагою до прийнятої моделі; ролі редакційних органів журналу; методів, які застосовують для управління конфліктами інтересів і протиріччями, які можуть виникнути в процесі рецензування; методів комунікації з авторами щодо результатів рецензування;
- визначення типів конфліктів інтересів (які перед, так і після публікації) і процесів, що передбачені для керування ними, із посиланням на можливі зацікавлені сторони (автори, рецензенти, редактори, журнали та видавці, наукове співтовариство);
- визначення методів керування практиками, що суперечать академічній доброчесності (зокрема, плагіат, відтворення вже опублікованих робіт без згадування джерела чи фальсифікація даних);
- опис процедур, що передбачені для забезпечення гласності дискусії після публікації (зокрема, оприлюднення коментарів із відповідями або листів до редакції), а також механізмів, які дозволяють за допомогою задокументованих і прозорих методів для читачів будь-які зміни та виправлення до вже опублікованих статей, або їх відкликання;
- політики контролю за етичними аспектами дослідницької практики;

- політики щодо аспектів, які пов'язані з отриманням згоди для публікації у відкритому доступі текстів, даних, зображень, аудіо та відео, відповідно до дисциплінарних стандартів та обмежень щодо конфіденційності;
- політики інтелектуальної власності, включаючи керування авторськими правами та ліцензії на публікацію.

Ще однією важливою загальною вимогою є дотримання практики рецензування, інформація про яке має бути розміщена на веб-сайті чи веб-сторінці самого журналу, а також згадана в Кодексі етики. Вимоги до рецензування мають бути чітко та зрозуміло сформульовані, не залишаючи простору для можливих зловживань. Рецензійні процедури мають бути формалізовані для гарантування прозорості, автономії рецензентів і відсутність конфлікту інтересів. Процес рецензування має бути принаймні анонімним для авторів. Для перевірки ефективності рецензування можна надавати зразки рукописів, що передані для рецензування, іншу інформацію, що надана рецензенту, кількість статей, які:

- подані до журналу;
- перебувають на рецензуванні;
- відхилені за рішенням редакції;
- відхилені за результатами рецензування;
- прийняті за результатами рецензування.

Італійська процедура оцінювання має чітке застереження: журнали, які вводять в оману, не мають прозорих процедур рецензування, чітко зазначеної інформації про редакційні органи та процедуру прийняття рішень тощо, є хижацькими та у жодному разі не можуть бути включені до жодного з рейтингових списків (Delibera del Consiglio Direttivo ANVUR, 2023).

Перша частина, як можна зауважити, побудована винятково на якісному підході до оцінювання наукового видання. Експертна група уповноважена розглядати діяльність видання на предмет дотримання найкращих редакційних практик. При цьому оцінювання є багатоаспектним, не концентрується лише на кількох визначених напрямках. Очевидно,

що розробники цієї процедури намагалися максимально охопити всі можливі показники, які відіграють важливу роль для видання та можуть вказувати на певні прогалини, які унеможливлять включення такого видання до рейтингу, що має схвалення на централізованому державному рівні. Деталі процедури оцінювання виокремлюють італійську з-поміж раніше проаналізованих, демонструючи ретельність і прискіпливість підходу.

Інша частина оцінювання містить перевірку дотримання дисциплінарних вимог. Журнали, які індексовані в основних міжнародних базах даних у тематичних категоріях, що мають стосунок до галузевої належності, можуть бути автоматично включені до списків наукових журналів.

Оцінювання дисциплінарних вимог здійснюють, відповідно до критеріїв якості наукової продукції в конкретній галузі та її впливу, що визначені національним законодавством.

Крім вимог щодо окремих галузей спільною дисциплінарною вимогою є поширення у відповідному науковому співтоваристві, яке перевіряють на основі наступних критеріїв:

◆ журнал є центром національних дискусій в обраній галузі класифікації, представляє наукові, дисциплінарні та міждисциплінарні цілі та сфери, що мають стосунок до нього. Розповсюдження підтверджують численні автори, які належать до наукового співтовариства, і кількість установ, в яких вони працюють, за відсутності надмірної концентрації внесків тих самих авторів, особливо якщо вони входять до редакції або редколегії журналу;

◆ для включення до класу А журнал має бути центром міжнародних дискусій в обраній галузі класифікації. Розповсюдження характеризує кількість авторів, що належать до міжнародного наукового співтовариства, і представники іноземних університетів або дослідницьких установ чи інститутів, що користуються авторитетом. Журнал має гарантувати та забезпечувати плюралізм наукових дискусій.

Про науковий характер публікацій, що оприлюднює журнал, свідчить правильне та ретельне використання методичного інструментарію, глибина критичного аналізу, актуальність джерел і точність бібліографічної інформації.

Журнали, які здійснюють відкрите рецензування, також допускають до рейтингування за умови дотримання визначених Регламентом ANVUR етичних правил і правил щодо конфлікту інтересів, можливості відстеження всіх рецензій і версій рукопису, які створені під час рецензування, присвоєння конкретного статусу поданням, що пройшли не менше двох успішних рецензувань, і забезпечення їхньої подальшої індексації. Під час оцінювання та рейтингування враховують лише остаточно прийняті статті або проіндексовані статті, що успішно пройшли рецензування (Delibera del Consiglio Direttivo ANVUR, 2023).

Рейтингування журналів допомагає науковцям прийняти рішення щодо каналу поширення результатів їхніх досліджень. Публікація у журналах певних категорій також може впливати на оцінювання наукової діяльності кожного окремого науковця. До того ж, включення до подібних списків може змінювати парадигму функціонування та менеджерування журналу, спонукаючи його працювати на забезпечення стабільності наявного рівня та дотримання вимог, що дозволили йому потрапити до рейтингового списку, а також працювати над покращенням показників для отримання більшого визнання (Serenko & Bontis, 2024).

На нашу думку, італійська модель оцінювання може стати одним зі зразків для створення системи оцінювання та рейтингування наукових видань в українській парадигмі існування наукових фахових видань. Акцентуючи увагу не лише на традиційних метриках і підходах наукометричних баз, а й на дослідженні якісно-практичних деталей функціонування журналів, варто визнати, що рейтинг має практичну цінність і забезпечує гідну конкуренцію для міжнародно визнаних наукометричних баз-монополій.

2.4. Рейтингування наукових видань у Франції та Німеччині

2021 року Французький національний центр наукових досліджень (CNRS) ухвалив рішення не публікувати жодного рейтингу наукових журналів у галузях економіки та менеджменту (Laboratoire Val de Loire Recherche En Management, 2021). Слід одразу наголосити, що рейтинг, який формував національний профільний орган, стосувався лише цих двох галузей.

Оскільки всі рейтинги впливають не лише на академічну кар'єру викладачів, але й на їхні наукові пріоритети через чутливість академічної спільноти до зовнішньої оцінки, рейтинг CNRS мав особливе значення у цьому контексті через такі певні причини (Espeland & Saude, 2007).

По-перше, рейтинг CNRS охоплював значно меншу кількість журналів, порівняно з іншими міжнародними рейтингами в аналогічних галузях, зокрема, ABS чи ABDC. Звужений фокус змушував французьких дослідників концентрувати подання рукописів у вузькому колі журналів, що посилювало конкуренцію та знижувало шанси на публікацію. Крім того, це створювало труднощі для викладачів, які прагнули міжнародної мобільності, і загалом знижувало привабливість Франції як дослідницького центра. Дослідники, що працювали за кордоном, часто не могли скористатися своїм публікаційним доробком у визнаних журналах, якщо останні не перебували у списку CNRS.

По-друге, рейтинг не надавав переваги журналам, що спеціалізуються на окремих секторах (зокрема, готельно-ресторанний чи спортивний менеджмент тощо), а також у галузі педагогічних досліджень попри те, що останні є однією серед трьох категорій досліджень, які враховують провідні органи акредитації при оцінюванні впливу наукової діяльності бізнес-шкіл. Як наслідок, багато французьких науковців відмовлялися від досліджень у цих напрямах. Отже, можна стверджувати, що звужена перспектива рейтингу CNRS, порівняно

з іншими рейтингами, сприяла збідненню французької дослідницької діяльності в галузі менеджменту через добре відомий ефект ізоморфізму, що притаманний рейтингам, стримуючи інноваційність через надмірну орієнтацію на показники та навіть обмежуючи академічну свободу (Mingers & Willmott, 2010; Rodríguez-Gómez & Goyanes, 2020; Tourish, 2011). Ця галузева платформа рейтингування припинила існування. У поясненні CNRS зазначено, що у національному та міжнародному контексті реалізації державної політики відкритої науки, відповідно до зобов'язань за DORA, які підписано та виконуються CNRS, прийнято рішення відмовитися від будь-яких форм рейтингування журналів з економіки та менеджменту, що зосереджені на формальних і кількісних показниках, оскільки це суперечить цілям і підходам, які декларує DORA. Однак у відкритому доступі розміщені положення від 2020 року, згідно з якими таке рейтингування таки відбувалося (Comité National de la Recherche Scientifique, 2020).

Рішення CNRS є, певною мірою, позитивним кроком, що додає цінну перспективу до діалогу щодо оцінювання наукових досліджень та їхнього впливу (Declaration on Research Assessment (DORA), 2025). Водночас виникає ризик вакууму, що може мати негативні наслідки через відсутність життєздатної альтернативи для ширшої французької академічної спільноти (Curry, 2018; Ghantous, 2021; Tregoning, 2018).

Досвід Франції демонструє іншу сторону рейтингування, яке визнано негативним досвідом, що обмежує науковців і не відповідає практикам DORA. Це зумовлено тим, що основною метою будь-якого рейтингування, зокрема як і в польському законодавстві, приклад якого вже було описано раніше, є визначення найбільш престижних з погляду уповноваженого суб'єкта наукових видань, публікації в яких згодом ті самі уповноважені суб'єкти розцінюватимуть як наукове досягнення певного дослідника, на підставі якого можна оцінити його діяльність. Натомість DORA сповідує відхід від впливу подібних рейтингів, концентруючись на корисності та змістовності наукової діяльності.

Під час пошуку правильного підходу до оцінювання важливо враховувати різний досвід, різні концепції, їхню результативність, або ж навпаки. Порівняно з моделями Польщі, Румунії та Італії, французька – змушує замислитися про доцільність будь-якої подібної системи рейтингування, а також зіштовхується з питанням конкурентоспроможності національних рейтингів наукових видань з міжнародно визнаними комерційними наукометричними базами даних. Частіше за все, як сталось у Франції, такі рейтинги просто не витримують конкуренції через маловідомість і надмірну формальність. Завданням академічних видавництв, які послуговуються цими рейтингами, є консолідація у пошуку відповіді на запитання: як можна відійти від наукометричних баз-монополістів і надати шанс національним рейтингам, що включені до внутрішнього контексту відповідної країни.

У Німеччині існує спеціалізований рейтинг наукових журналів, який складають на основі рішень членів Німецької академічної асоціації досліджень у сфері бізнесу (VHB-Rating, раніше відомий як VHB-JOURQUAL3). Рейтинг VHB оцінює релевантні журнали в галузі бізнес-досліджень, ґрунтуючись на експертному судженні членів асоціації VHB (Verband der Hochschullehrerinnen und Hochschullehrer für Betriebswirtschaft e. V., 2024b). Це досить локальний і вузькопрофільний рейтинг з порівняно невеликою кількістю включених до нього наукових видань. VHB оцінює якість академічних журналів та інших наукових видань з позиції бізнес-досліджень у німецькомовних країнах (Verband der Hochschullehrerinnen und Hochschullehrer für Betriebswirtschaft e. V., 2024a).

Рейтинг VHB 2024 року визначає академічну якість публікаційних майданчиків на основі їхнього внеску до розвитку науки з ділового адміністрування, зосереджуючись на експертному оцінюванні якості видань, на відміну від підходів, що базуються винятково на кількісних показниках. Такий підхід узгоджується із сучасними тенденціями та принципами, що сформульовані в деклараціях CoARA та DORA. Це оцінювання

наукової якості є за своєю суттю суб'єктивним, оскільки відображає індивідуальний досвід і перспективи (авторів, читачів, рецензентів тощо). Загалом рейтинг фіксує сприйняття академічної якості видань у межах наукової спільноти німецькомовних країн. Він не є універсальним і не має загальновизнаного статусу на національному рівні.

Рейтинг служить орієнтиром для авторів, які планують подати свою роботу до наукового видання, та особливо корисний для молодих дослідників, що прагнуть зрозуміти позицію видання в академічному середовищі. Водночас важливо підкреслити, що рейтинг не призначений для оцінювання результатів діяльності окремих дослідників (Verband der Hochschullehrerinnen und Hochschullehrer für Betriebswirtschaft e. V., 2024c). Власне це й вирізняє запропоновану німецьку модель з-поміж інших досліджених. Рейтинг скоріше є майданчиком, що орієнтований на німецькомовний світ, для пошуку наукових видань для публікацій, які відповідатимуть очікуванням науковців (у жодному разі не використовують для подальшого оцінювання). Його метою є допомога науковцям у пошуку видання, що відповідатиме їхньому запиту, а не їх оцінювання. Подібне узагальнення інформації про рекомендовані наукові видання може стати корисним допоміжним інструментом для дослідників, однак, на наш погляд, за умови його вдосконалення через розширення переліку й таргетованої аудиторії.

У Німеччині не прийнято розробляти рейтинги для оцінювання журналів, особливо на національному рівні. Система оцінювання якості досліджень базується на інституційних підходах та експертних висновках. Золотим правилом є рецензування публікацій. Тут відсутні класичні для Східної Європи вимоги до публікацій у виданнях, що індексовані в Web of Science чи Scopus. Ці бази асоціюються не стільки з якістю, скільки з монополізацією оцінювання якості академічного видавництва. Університети користуються автономією та визначають власний перелік вимог до видань, у яких можуть

публікуватись афілійовані науковці, зокрема, для відшкодування APC у подальшому. Частіш за все, це такі вимоги:

- видання має бути рецензоване;
- застосування ліцензії Creative Commons;
- наявність знаку якості DOAJ Seal (хоча DOAJ відмовилася від Seal з квітня 2025 р.) (Directory of Open Access Journals, 2025).

Такі вимоги, зокрема, орієнтир на DOAJ та базу Think. Check. Submit, висувають перш за все з метою недопущення потрапляння у тенета недобросовісних хижацьких видань.

2.5. Рейтингування наукових видань у Фінляндії

У Фінляндії відсутня система рейтингування наукових видань, в яких рекомендовано публікуватись фінським дослідникам, на кшталт тих, що пропонують у вже досліджених моделях. Проте 2017 року за ініціативи Міністерства освіти і культури Фінляндії запущено спеціальний портал публікаційних даних (JUULI Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2025). Міністерство збирає дані про публікації вищих навчальних закладів, науково-дослідних організацій та університетських лікарень для створення бази знань про наукову діяльність і суспільний вплив фінської дослідницької системи. Ці дані використовують не лише для розрахунку базового фінансування, яке надають університетам, але й для ширшого моніторингу досліджень та інноваційної діяльності.

Публікації класифікують за такими критеріями, як формат, наукова якість і зміст. Класифікації спрямовані на уніфікацію бази знань, що необхідна для оцінювання публікаційної активності фінських наукових установ. Зібрані дані про публікації та їх класифікації служать національним стандартом документування наукової діяльності, яку використовують як для моніторингу досліджень, так і в матеріалах на кшталт академічного CV або списків публікацій, які додають до заявок на фінансування.

Крім цілей наукової політики та статистики збирання даних має на меті широку доступність інформацію про наукові

публікації. Дані про публікації є доступними через платформу JUULI. Крім того, національний інформаційний ресурс (сервіс даних про публікації VIRTA), що створений 2016 року, дозволяє іншим сервісам отримувати доступ до даних про наукові видання. Ресурс дає змогу дослідникам автоматично переносити свої публікації із системи своєї установи до заявок на фінансування та звітів з проєктів.

Наукові видання, які включають до бази даних Міністерства освіти і культури, мають відповідати таким критеріям:

- загальнодоступність публікації (публічний характер);
- наявність у публікаційного каналу[1] (Helsinki University Library, 2025; Pölönen et al., 2021) редакційної ради або незалежного (зовнішнього) видавця, відмінного від автора, який ухвалює рішення щодо опублікованого контенту;
- оригінальність і новизна публікації (раніше не була опублікована у форматі, що прийнятний для звітування у системі збирання даних);
- пов'язаність автора публікації з організацією, що подає звіт;
- базування публікації на наукових або експертних дослідженнях, що виконав автор (Ministry of Education and Culture, 2019).

Таким чином, фінська система дозволяє зібрати більше даних про видання та інформацію, що з ними пов'язані, використовуючи юзер-френдлі платформу (дружній до користувача інтерфейс), яка є набагато зручнішою у застосуванні, порівняно із польськими, румунськими, італійськими та норвезькими рейтинговими списками, що зазвичай подають у таблицях pdf та excel. Міністерство освіти та культури у Фінляндії здійснило більш комплексний підхід до збирання інформації

[1] "Publication channel" або публікаційний канал є загальновживаним в академічному середовищі, його чітке визначення найчастіше зустрічається в посібниках для науковців, які видають університети та наукові бібліотеки. Зокрема, публікаційний канал можна визначити як конкретний форум або платформу (наприклад, науковий журнал, видавництво книг, конференція), через які результати досліджень оприлюднюються та поширюються серед академічної спільноти та широкої громадськості.

про наукову активність вітчизняних дослідників, яку застосовують науковці та легко отримують профільні органи та наукові установи, позбавляючись виснажливого рейтингування, що ніби діє на випередження.

Однак Фінляндія не цілковито відійшла від підходу, що пов'язаний з рейтингуванням. Із 2015 року Міністерство освіти і культури Фінляндії використовує Публікаційний форум JUFO як індикатор якості наукової продукції університетів, що впливає на критерії розподілу їх державного фінансування (Federation of Finnish Learned Societies, 2023).

Публікаційний форум оцінює як вітчизняні, так і міжнародні академічні публікаційні канали:

Рівень 1 включає рецензовані канали, що стосуються публікації наукових досліджень, які мають редакційну раду експертів у відповідної галузі. Більшість публікаційних каналів належать до рівня 1, що є стандартним рівнем.

Рівні 2, 3 присвоюють групам наукових журналів, конференцій і книжкових видавництв, що здобули визнання за найвищу якість і вплив на основі оцінювання Експертних панелей. Хоча ці канали переважно міжнародні, рівень 2 також включає фінські та шведські форуми з гуманітарних і соціальних наук.

Категорія 0. Канали, які не відповідають усім вимогам рівня 1, класифікують як категорію 0.

Форум публікацій регулярно оновлюють. Щороку панелі оцінюють сотні нових каналів для визначення рівня 1 або категорії 0. Вони можуть підвищити категорію 0 до рівня 1 або понизити рівень 1, якщо якість каналу погіршилася чи з'явилися інші підстави для рекласифікації. Оцінювання нового публікаційного каналу зазвичай займає не менше двох місяців.

Крім поточних оновлень класифікація проходить періодичний перегляд для забезпечення послідовності та передбачуваності. Рівні 2 і 3 не підлягають щорічним змінам; замість цього відбувається комплексне переоцінювання кожні чотири роки із можливістю незначних коригувань у проміжках

між ними. Наступний повний перегляд рівнів 2 і 3 заплановано на 2026 рік; оновлені класифікації набудуть чинності на початку 2027 року.

Станом на вересень 2025 року до реєстру Publication Forum включено 33 217 найменувань (JUFO portal, 2024). Принагідно варто підкреслити, що за останній рік 4030 видань були виключені з реєстру (станом на жовтень 2024 року в реєстрі перебувало 37247 видань); це свідчить про моніторинг відповідності вимогам якості видань, який здійснюється утримувачем реєстру.

До класифікації в Публікаційному форумі на рівнях 1, 2 і 3 допускають лише академічні публікаційні канали, під якими розуміють видавців книг, конференції, друковані або цифрові серії, що публікують результати наукових досліджень. Ці канали мають редакційні ради, до складу яких входять експерти; дотримують практик рецензування.

Оцінювання базується винятково на науковому впливі каналу, а не на його суспільному впливі; журнали з відкритим доступом оцінюють за тими самими стандартами, що й інші серії видань.

Під час оцінювання канали враховують специфічні для кожної галузі норми публікацій, репутацію каналу в науковій спільноті та забезпечення представництва різних дисциплін на вищих рівнях якості. Рівні 2 і 3 мають визначені квоти для кожної експертної комісії. Члени комісій можуть використовувати різні індикатори впливу, дані індексації та рівні, що відповідають системам Норвегії та Данії, для прийняття рішень. Їм рекомендовано консультування зі своїми спільнотами, особливо під час переоцінювання рівнів 2 і 3 (Federation of Finnish Learned Societies, 2025).

Рівень 1 може бути присвоєно як вітчизняним, так і міжнародним журналам, серіям, конференціям і видавцям книг, які вважають значущими з погляду фінського наукового середовища та відповідають наступним критеріям:

Ідентифікатор. Публікаційний канал як ресурс повинен мати зареєстрований ISSN або ISBN[2] (ISSN International Centre, 2025).

Прозорість. Вебсайт каналу публікації надає чітку інформацію про редакційну раду та процес рецензування. (Видавці книг можуть відповідати вимогам рівня 1, навіть якщо ці деталі не вказано на їхньому сайті.)

Наукова спрямованість. Канал публікації присвячений виданню наукових або академічних досліджень і регулярно оприлюднює рецензовані наукові матеріали.

До **Редакційної ради** входять експерти, переважно дослідники, що пов'язані з університетами або науково-дослідними інститутами.

Рецензування. Рукописи наукових статей або книг проходять рецензування (анонімне або відкрите) зовнішніми науковими експертами, яких запрошують головні або наукові редактори. (Видавці книг можуть відповідати вимогам рівня 1, якщо якість забезпечують авторитетні редактори.)

Охоплення. Канал публікації обслуговує національну або міжнародну наукову спільноту, причому щонайменше половина членів редакційної ради або авторів має бути пов'язана з установами, відмінними від організації-видавця.

Авторитетність. Канал публікації має наукову значущість у своїй галузі як для міжнародної, так і для фінської наукової спільноти, із надійним процесом підтримки наукової якості.

Експертні комісії не зобов'язані присвоювати статус рівня 1 публікаційним каналам, які формально відповідають критеріям, якщо їхня реальна якість або значимість викликає сумніви. Така гнучкість дозволяє виключати певні канали, зокрема, хижацькі журнали або такі, що беруть плату, не забезпечуючи ретельного рецензування. Якщо публікаційний

[2] Див. дет. ISSN manual: "Continuing resources include whatever the medium of production (print or electronic): serials, such as annual or other periodic reports, blogs, conference proceedings, journals, magazines, monographic series, newspapers, periodicals with no predetermined conclusion, podcasts, mirror journals and ongoing integrating resources that are updated, such as databases, directories, institutional repositories, loose-leaf publications, and updating websites".

канал є новим (існує менше одного року) або не має достатньої кількості публікацій для оцінювання, комісії можуть призначити йому тимчасовий статус рівня 0 із планом подальшого переоцінювання.

Статус рівня 2 може бути присвоєний провідним публікаційним каналам у різних галузях, які демонструють:

- широкий вплив і визнання серед міжнародних науковців у відповідній сфері;
- високоякісні публікації дослідників з усього світу;
- різноманітність редакційної ради, авторів та аудиторії за національним складом.

Журнали, що публікують винятково оглядові статті, не мають становити надмірно велику частку від загального обсягу публікацій.

У таких дисциплінах, як гуманітарні та соціальні науки, до рівня 2 можуть також входити помітні фінсько- чи шведськомовні публікаційні канали, які всебічно охоплюють дослідження фінського суспільства, культури чи історії у відповідних галузях.

Через обмеженість даних про цитування вплив вітчизняних каналів не може бути кількісно виміряний, проте канали, які претендують на рівень 2, мають відповідати вимогам:

- науковий контент має проходити належний процес перевірки якості;
- серія публікацій має широко представляти певну дисципліну, а видавці книг – спеціалізуватися на основній предметній області та бути широко застосовний національною науковою спільнотою;
- теми досліджень мають бути пов'язані з фінським суспільством або культурними контекстами фінською чи шведською мовою;
- публікації у цих національних каналах вважають еквівалентними публікаціям у зарубіжних каналах рівня 2.

Не всі публікаційні канали, які відповідають базовим критеріям рівня 2, отримують цей рейтинг. Лише ретельно відіб-

рану групу найвищої якості фінсько- та шведськомовних каналів, що публікують значущі дослідження у різних дисциплінах, де національні мови є доречними, включають до цього рівня.

Статус рівня 3 зарезервовано для провідних каналів у кожній науковій дисципліні, які відповідають строгим критеріям. Канали:

- публікують дослідження, які характеризують висока якість і вплив у галузі, що часто підтверджує стабільний рівень цитування та інші показники впливу;
- мають ширше охоплення, представляють дисципліну, а не зосереджені на вузьких спеціалізованих темах;
- публікують роботи міжнародних авторів;
- у складі редакційної ради, колегії, редакції та аудиторії мають провідних світових експертів галузі;
- користуються повагою глобальної наукової.

Для порівняння, рівень 0 включає будь-які публікаційні канали, що не відповідають одному або кільком із основних стандартів рівня 1.

2.6. Рейтингування наукових видань у Норвегії

Норвезька система доволі подібна до фінської системи оцінювання та рейтингування наукових видань. Але перш, ніж перейти до розгляду системи рейтингування, слід також згадати про Норвезький індикатор публікацій (NPI), що спрямований на сприяння якісним дослідженням, створення огляду та розуміння дослідницької діяльності у регіоні (Norsk publiseringsindikator, 2025). Він існує паралельно із національним рейтингом та є додатковим критерієм для оцінювання вже опублікованих досліджень.

Норвезький реєстр наукових журналів, серій і видавців збирає інформацію з різних зовнішніх джерел і реєстрів, докладаючи чимало зусиль для забезпечення точності та актуальності цієї інформації, однак він не відповідає за можливі помилки чи застарілі дані (Direktoratet for høyere kutdanning og kompetanse, 2025b).

Відомий неофіційно як Норвезький реєстр, ресурс ідентифікує публікаційні канали, що визнані науковими, включно з журналами, серіями та видавцями, також дає змогу подавати нові канали на розгляд. Наукові публікаційні канали класифікують за рівнем 1 (нижчий рейтинг) або рівнем 2 (вищий рейтинг). Канали отримують бали за публікації, що потім використовує Міністерство освіти й досліджень Норвегії як основу для перерозподілу фінансування норвезьких академічних установ. Нові пропозиції про включення до реєстру розглядають на трьох щорічних зборах. Рішення оприлюднюють після кожного засідання.

Публікаційні бали, які використовують для перерозподілу фінансування, ще називають моделлю науково-орієнтованої продуктивності, або RBO. Модель фінансування базується на результатах діяльності та спрямована на стимулювання збільшення кількості наукових публікацій з акцентом на їх якість. Загальний обсяг фінансування за моделлю RBO встановлюють щорічно, тому грошова вартість одного публікаційного балу змінюється, залежно від загальної кількості балів, що нараховані у вищій освіті (University of South-Eastern Norway, 2025).

Разом у реєстрі налічується 38 900 публікаційних каналів, серед яких 99 є українськими.

Для отримання публікаційних балів рукопис має бути опублікований не лише у визначеному каналі, але й відповідати певним академічним вимогам. Академічна публікація має:

- містити нові наукові ідеї або результати;
- бути структурованою таким чином, щоб результати можна було перевірити або використати у подальших дослідженнях;
- бути доступною для більшості зацікавлених дослідників як за мовою, так і за розповсюдженням;
- бути оприлюднена у публікаційному каналі (журналі, серії, видавництві, на вебсайті), що забезпечує рецензування.

Норвезький реєстр наукових журналів, серій видань і видавництв надає огляд зареєстрованих публікаційних каналів і їх рівнів.

Рівень 2 – найвищий рейтинг, який щорічно присвоюють каналам, що відібрані науковими комісіями на основі експертних відгуків через Норвезький індикатор публікацій (NPI) або безпосередньо у записі каналу в реєстрі.

Рівень 1 включає канали, що відповідають базовим критеріям наукових публікацій (зовнішнє рецензування, наявність наукової редакційної ради, мінімальний рівень участі національних авторів).

Рівень 0 означає, що за результатами оцінювання канал відхилено; публікаціям у каналах рівня 0 не нараховують публікаційних балів. Проте можливе повторне подання на розгляд рівня 1 під час наступного засідання.

Рівень X використовують для каналів, що перебувають на розгляді; статус їхнього схвалення не визначено через поточні критерії та наявну інформацію. Якщо канал переводять на рівень X, то попередній рівень беруть до уваги при нарахуванні балів; якщо канал новий і відразу позначений як рівень X, то його зараховують як рівень 0.

Подання каналів із рівнем X для переходу до рівня 1 не є обов'язковим, але професійні відгуки щодо таких каналів вітають.

Норвезький реєстр протягом року отримує інформацію про канали Scopus від CRIStin – спільної системи для реєстрації та звітування про наукову діяльність. Система CRIStin включає Норвезький науковий індекс – комплексну державну бібліографічну базу даних, що оцінює всі авторитетні академічні публікаційні канали світу, такі як журнали та видавці. Канали Scopus – це публікаційні майданчики, що індексовані в базі Scopus, в яких опубліковані роботи норвезьких науковців. CRIStin імпортує ці публікації зі Scopus і передає відповідну інформацію до Норвезького реєстру, який обробляє ці канали так само, як й інші подані на розгляд.

Продовжувачі – це журнали або серії видань, які продовжують видання раніше припинених журналів або серій. Продовжувач успадковує рівень попередника, якщо останній уже був індексований на рівні 1 або 2 і відповідає критеріям рівня 1. Оскільки продовжувачам присвоюють нові ISSN, їх реєструють як нові публікаційні канали та розглядають так само, як інші нові подання.

Для отримання рівня 1 необхідно мати:

- дійсний ISSN, що підтверджує Міжнародний реєстр ISSN (вимога з 2014 року);
- наукову редакційну колегію (або її еквівалент), до якої в основному входять науковці, що працюють у науково-дослідних установах/підрозділах;
- процедури зовнішнього рецензування;
- національне чи міжнародне коло авторів (до 2/3 авторів можуть належати до однієї установи) (Direktoratet for høgare utdanning og kompetanse, 2025a).

Для затвердження видавничий канал повинен мати не локальне, а національне чи міжнародне коло авторів. Якщо більше 2/3 авторів належать до однієї установи, то коло авторів вважають місцевим.

Норвезький реєстр визначає коло авторів, спостерігаючи за діяльністю журналів, інших серійних видань на їхніх вебсайтах за останні два роки.

Рукописи винятково місцевого кола авторів канали не приймають, оскільки можуть виникнути сумніви щодо ефективності зовнішнього рецензування у видавничому каналі, який представляє переважно працівників установи. Тому мінімальною вимогою для забезпечення ефективного рецензування є національна репрезентативність авторів, тобто вихід за межі однієї установи чи організації.

Для отримання схвалення канал публікації повинен мати процедури зовнішньої експертної перевірки. Під час рецензування оцінюють наукову оригінальність та якість видання. Рецензування завжди має відбуватися перед публікацією, і принаймні один експерт у цій галузі не має бути пов'язаний

ні з видавцем, ні з автором. У цьому положенні вбачається суперечність зі стандартам COPE щодо недопущення конфлікту інтересів між рецензентом та автором. Із формулювання випливає, що один із рецензентів може бути пов'язаний з автором будь-яким чином, наприклад, афіліацією.

У норвезькій моделі існують певні обмеження категорій видань, які можуть бути включені до реєстру. Професійні журнали та журнали про культуру не можуть бути затверджені як канали наукових публікацій і включені до рейтингового списку. Професійний журнал – це видання, що орієнтовано на (ненаукові) професійні групи у рамках певних професій або соціальних секторів.

Періодичні видання з питань культури та соціальних питань охоплюють широку аудиторію та надають простір для представлення та аналізу мистецтва та збереження культур.

Доповіді на конференціях і симпозіумах розглядають так само як статті в наукових журналах або антологіях. Внесок (доповідь) вважатимуть науковою публікацією, якщо вона опублікована у визначеному в реєстрі каналі публікації. Сама по собі конференція не може бути зареєстрована як окремий канал публікації, однак організатор конференції може бути видавцем матеріалів конференції та надати конференції ідентифікатор. Тоді конференція може бути затверджена як канал наукової публікації. До порівняння, такий підхід відрізняється від польського переліку журналів і міжнародних конференцій (до якого включають певну категорію конференцій, що рекомендовані уповноваженим органом та є пріоритетними для польських науковців).

Не всі матеріали конференції мають ідентифікатор, публікують матеріали через установи, які виступають організаторами. Видавець може змінюватися. Такі внески (доповіді) не вважають науковими публікаціями".

Нові видавничі канали (журнали, серії видань і видавництва) додають до Реєстру наукових видавничих каналів на основі пропозицій дослідників та інших учасників дослідницької спільноти.

Призначення видавничих каналів до рівня 2, що є найвищим, здійснюють за окремою процедурою під егідою національного видавничого комітету та національних професійних організацій. Списки переглядають щорічно.

Пропозиції щодо нових каналів публікації (рівень 1) не можуть надходити від комерційних видавців чи самого видавця, а винятково від норвезьких, шведських і датських дослідників або дослідницького адміністративного персоналу норвезьких, шведських і датських науково-дослідних установ; головних чи наукових редакторів журналів або членів редакційних колегій; членів наукових асоціацій.

Слід звернути увагу на те, що пропонентом має бути особа, а не журнал, видавництво чи організація. Такий підхід указує на відносну закритість норвезького реєстру. У скандинавському контексті цей реєстр відіграє вагому роль у науковому житті дослідників, оскільки публікація досліджень має відбуватися саме у публікаційних каналах, що включені до цього реєстру. Реєстр має найвищу перевагу перед іншими реєстрами та наукометричними базами, додаючи певної стабільності та визначеності до наукової діяльності. Одночасно такий підхід є незвичним для країн Східної і Центральної Європи, які орієнтовані не на власні бази даних, а на зовнішні колекції і рейтинги.

2.7. Реформування порядку формування переліку наукових видань в Україні

Під час формування переліку наукових фахових видань України варто широко запроваджувати підходи, які закріплені в таких ініціативах, як DORA (Declaration on Research Assessment, 2012), COARA (Coalition for Advancing Research Assessment, 2022), принципах Лейденського маніфесту 2015 року (Hicks et al., 2015; Leiden Manifesto for Research Metrics, 2015), Гонконгських принципах 2019 року (World Conference on Research Integrity, 2019) тощо, які акцентують

увагу не на кількісних показниках, а наголошують на важливості якісних підходів до оцінювання досліджень, прозорості та відповідальності.

Загальновідомі науково-методичні бази користуються довірою та визнанням завдяки значущій методології оцінювання видань, які вони відбирають для індексації та поширення серед професійної аудиторії. Таке оцінювання передбачає щонайменше перевірку формальних показників роботи видання; водночас, остання стадія оцінювання передбачає відповідне визначення рівня якості опублікованих матеріалів.

Варто зазначити, що застосована базами методологія оцінювання ґрунтується на інтересах міжнародної наукової спільноти; водночас збереження та розвиток наукових видань національної сфери видання також є важливим і доцільним для забезпечення публікаційних майданчиків національного значення та стимулювання їх розвитку. До таких видань варто зарахувати наукові видання категорії Б.

Як вже зазначалося, для забезпечення високого рівня наукових видань та їхньої авторитетності, що підтверджує також й оцінка з боку державних органів і випливає з досвіду інших європейських країн, слід не лише вдосконалити порядок формування переліку наукових фахових видань, а й запровадити систему періодичного моніторингу для забезпечення контрольно-наглядової функції.

Оцінювання наукових видань у ході моніторингу доцільно проводити в три етапи, кожен з яких спрямований на забезпечення відповідності формальним, редакційним та якісним критеріям:

Перший етап – **формальний аналіз роботи видання**. Відповідальність за цей етап має бути покладена на національні бібліотеки, які щорічно оновлюють і перевіряють інформацію про роботу видання. На цьому етапі перевіряють наявність:

- ідентифікатора медіа, ISSN, DOI; веб-сайту, редакційної колегії (головний, науковий або відповідальний редактор), інформація про яких має бути оприлюднена на веб-сайті;

◆ редакційних політик, оголошення про публікаційну етику та інструкцій для авторів і рецензентів, які мають оригінальний характер, розміщені у відкритому доступі;

◆ дотримання періодичності виходу видання друком, графіка випусків і річного обсягу статей, які публікує видання (на веб-сайті), фактичний вихід друком випусків, що має відповідати цим показникам.

Видання мають оголошувати про свої політики щодо використання штучного інтелекту (ШІ) авторами, рецензентами та редакторами.

Додатковими показниками є рівень цитованості, впливовість видання, участь у міжнародних базах даних тощо.

Також перевіряють наявність веб-сайту видання, його наповнення, зокрема, чи оприлюднено редакційну політику, інформацію про склад редакційної колегії, інструкції для авторів та рецензентів, політики щодо академічної доброчесності, а також представленість усіх зазначених реєстраційних та ідентифікаційних даних тощо.

За результатом формального аналізу видання може бути рекомендоване для подальшого оцінювання, або виключене з переліку видань категорії Б із обґрунтованими зауваженнями.

Завданням *другого етапу* стане **оцінювання належного застосування редакційних політик і публікаційної етики**: аналіз і перевірка відповідності редакційних політик і положень публікаційної етики наявним практикам видання. Перевірку здійснюватиме спеціальна моніторингова комісія, що аналізує визначення сфери видання, редакційні політики, публікаційну етику, процес рецензування, прозорість роботи редакційної колегії, дотримання стандартів COPE, DORA, EASE та надає рекомендації щодо виправлення зауважень упродовж певного періоду часу або виключення з переліку на певний період для усунення недоліків. Комісія вказує на недоліки та надає поради з їх усунення протягом певного періоду, або рекомендує виключення видання із переліку на цей період. Видання, які успішно пройшли перевірку другого етапу, переходять до третього – моніторингового оцінювання.

На *третьому етапі* здійснюватиметься **оцінювання наукової якості публікацій** за допомогою системи оцінювання наукових проєктів МОН України. Оцінювання передбачає якісний аналіз публікацій: їх відповідність заявленій сфері видання, наукову новизну, оригінальність. За результатами доцільно передбачити рекомендації з виправлення недоліків зауважень або включення журналу до категорії А (за наявності публікацій результатів важливих національних досліджень).

З одного боку, важливо, щоб журнали з міжнародною аудиторією відповідали глобальним стандартам, публікували дослідження з високим рівнем цитування та сприяли міжнародному науковому діалогу; з іншого – журнали з національним фокусом також мають отримувати інституційну та державну підтримку та визнання, оскільки вони виконують важливу функцію у поширенні знань, що є актуальними насамперед для державних, освітніх і наукових установ країни.

Пропонуємо створити чітку систему критеріїв оцінювання та підтримки видань категорії Б, що орієнтовані на внутрішній ринок, але дотримуються високих редакційних стандартів і в майбутньому можуть бути рекомендовані для включення до категорії А.

Моніторинг наукових видань не повинен мати каральну функцію, а виконувати контрольно-виховну роль. *Основна мета* – підтримка розвитку наукових журналів, покращення якості їх роботи та сприяння відповідності міжнародним стандартам.

Основою для регулювання такого моніторингу може стати Положення про проведення конкурсного відбору проєктів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, виконавцями яких є заклади вищої освіти та наукові установи, що належать до сфери управління МОН України (Наказ Міністерства освіти і науки України, 2022). Наукові видання та опубліковані в них матеріали підлягатимуть якісному оцінюванню як проєкти МОН за допомогою наявної

бази відповідних експертів МОН. Це допоможе зберегти баланс між кількісним та якісним оцінюванням наукових фахових видань. Моніторингова комісія:

- надаватиме зауваження і рекомендації з покращення редакційної політики та процесу публікації (щодо усунення недоліків);
- братиме участь в освітніх тренінгах для редколегій наукових фахових видань;
- виконуватиме посередницьку роль у врегулюванні можливих конфліктів щодо порушень академічної доброчесності під час наукових публікацій.

У разі виявлення систематичних порушень як виняток може бути застосоване тимчасове виключення видання з переліку наукових фахових видань України на певний період із визначенням конкретних завдань, які необхідно виконати для відновлення статусу.

До складу моніторингової комісії, що оцінюватиме відповідність видань редакційним та етичним вимогам, пропонуємо включити: головних редакторів та їх заступників наукових фахових видань категорії А, які мають підтверджений досвід у сфері наукового редагування; експертів у сфері наукової комунікації та академічної доброчесності, що мають відповідні сертифікати або є членами міжнародних редакційних організацій (COPE, EASE, DORA, DOAJ тощо).

Члени комісії зобов'язані проходити щорічне навчання (тренінги, воркшопи або курси) щодо сучасних стандартів наукової комунікації та редагування; міжнародних критеріїв оцінювання журналів (Scopus, WoS, DOAJ, COPE тощо); етичних норм у науковому видавництві; стандартів прозорості редакційної політики та рецензування. Періодична сертифікація або проходження курсів буде умовою для подальшого залучення до роботи комісії.

Додаткові заходи мають включати комплексну підтримку реформування національного переліку наукових фахових видань України, зокрема:

◆ запровадження **щорічного опитування представників академічної спільноти** (науковців, практиків, студентів, аспірантів) щодо ролі, значення та перспектив розвитку наукових фахових видань в Україні. Результати опитування мають бути враховані при оновленні політик, зміні критеріїв оцінювання та здійсненні моніторингу наукових видань. Таке завдання може виконувати за розпорядженням МОН український заклад вищої освіти за результатом проведення загального конкурсу наукових проєктів;

◆ проведення **щорічних загальнонаціональних обговорень ролі та значення наукових видань у розвитку науки в Україні** з метою залучення широкого кола стейкхолдерів і формування пропозицій із вдосконалення видавничої політики (у межах наявних заходів як форум з відкритої науки тощо);

◆ проведення **спеціалізованих заходів і робочих зустрічей з представниками професійних асоціацій** (видавців, редакторів, проректорів з наукової роботи тощо) для обговорення викликів і перспектив розвитку наукових фахових видань, напрацювання стратегічних рішень щодо їх підтримки та розвитку;

◆ **залучення міжнародної спільноти до оцінювання наукових видань, обміну досвідом і впровадження найкращих світових практик до сфери академічного видавництва**. Налагодження співпраці з міжнародними організаціями, що займаються питаннями наукової комунікації, стандартів оцінювання та розвитку видавничої сфери;

◆ **інтегрування міжнародних експертів до процесів оцінювання та розвитку наукових видань** в Україні із залучення їх до спільної роботи над формуванням критеріїв якості, рецензування видань, а також участі в моніторингових та експертних комісіях.

2.8. Нові підходи до формування переліку наукових фахових видань України та моніторингу їхньої діяльності

За результатом аналізу провідного досвіду європейських країн пропонується запровадження комплексного підходу до формування переліку наукових фахових видань України та моніторингу їхньої діяльності, що включатиме аналіз таких ключових аспектів під час другого етапу "Оцінювання належності застосування редакційних політик і публікаційної етики видання" та третього етапу "Оцінювання наукової якості публікацій". Зокрема:

1. Управління та відносини із засновником/видавцем. Незалежність в ухваленні редакційних рішень забезпечують прозорі механізми обрання та призначення головного редактора та членів редакційної колегії, зокрема через оголошення конкурсів, установлення прозорих критеріїв і процедури їх обрання та призначення. Засновник і/або видавець жодним чином не має здійснювати вплив на прийняття журналом (головним редактором і редакцією) рішень про призначення відповідальних редакторів, прийняття рукописів до публікації чи їх відхилення, затвердження випуску до виходу друком тощо. Слід чітко зазначити повноваження засновника та/або видавця щодо впливу на рішення про публікацію, зокрема тих, хто рекомендує випуск і/або статтю до публікації тощо.

2. Фінансування. Видання повинно мати чітко визначену фінансову модель, яка забезпечує покриття витрат, є прозорою та відкритою для авторів і читачів. Політика видання має бути доступною на його веб-сайті, містити інформацію про джерела фінансування, їх регулювання та обґрунтування. Важливо відображати вартість (за наявності) публікації та інші джерела доходу, зокрема рекламу, спонсорство асоціацій чи грантове фінансування. Якщо публікація є безкоштовною, то це має бути чітко зазначено на його веб-сайті із вказівкою на відсутність будь-яких обов'язкових платежів,

зокрема оплати за обробку статті чи членських внесків. Добровільні авторські внески або пожертви допускають, якщо вони не є умовою для публікування. Ця політика відповідає критеріям Diamond Open Access, що визначені у проєкті DIAMAS (Armengou et al., 2024). Прозорість фінансової моделі сприятиме довірі до видання.

3. Наявність ресурсів засновника та/або видавця для забезпечення передпублікаційної підготовки (для електронних видань також). Засновник та/або видавець має володіти необхідними ресурсами для здійснення передпублікаційної підготовки матеріалів, які подають до друку, що включають технічні засоби редагування та форматування матеріалів, відповідно до вимог журналу та міжнародних стандарті; засобами перевірки на оригінальність і відповідність академічним стандартам, забезпечення належної оплати праці фахівців, які беруть участь у підготовці та публікуванні матеріалів (редакційний персонал).

Важливим аспектом є наявність ресурсів для забезпечення адміністрування процесів рецензування та комунікації з авторами, рецензентами та іншими учасниками публікаційного процесу через спеціальну платформу/систему управління журналом, зокрема, за принципом OJS, Scholar One, Scholastica тощо. Дотримання цієї вимоги дозволить здійснювати належне адміністрування видання. Таку вимогу поширюють на видання, що публікують понад 20 статей на рік. Використання такої системи є необхідним для забезпечення прозорого та контрольованого процесу рецензування, ефективного адміністрування та належної комунікації між усіма учасниками редакційного процесу.

Засновник/видавець повинен мати можливість організувати належне зберігання та обробку публікацій в електронному вигляді, що забезпечує їх доступність і захист від втрати даних. Публікації мають бути депоновані та архівовані у відповідних репозиторіях або архівних системах.

Важливим є також забезпечення підтримки веб-сайту, на якому інформація про наукове видання та публікації будуть

доступні для широкої аудиторії. Це включає регулярне оновлення, підтримку функціональності сайту, забезпечення його безпеки та інтерактивності для зручності користувачів.

4. Кваліфікація редакції редакційної колегії видання. Головний редактор та редакційна колегія повинні мати відповідну кваліфікацію та досвід роботи в редакційному процесі. Вони мають розуміти сутність, мету та принципи наукового видавництва, етапи процесу публікації та рецензування, а також навички ефективної комунікації з авторами та рецензентами. Важливим є дотримання та забезпечення принципів академічної доброчесності, здатність виявляти та уникати конфліктів інтересів, а також вирішення етичних питань, що можуть виникнути у видавничому процесі.

Однією з вимог до кандидата на посади головного та відповідальних редакторів наукового періодичного видання пропонується визначити наявність їх кваліфікації, що підтверджують відповідні документи, а також зобов'язання проходити підвищення кваліфікації за накопичувальною системою професійного розвитку. Це може включати участь у сертифікованих курсах, вебінарах, конференціях, тренінгах або інших формах навчання, що визнають акредитовані організації (зокрема, можливою вимогою може бути накопичення двох кредитів ЄКТС протягом п'яти років).

Важливо, щоб процес сертифікації головних (відповідальних, наукових) редакторів контролював відповідний акредитований орган, що визначатиме перелік установ, які мають право видавати сертифікати. Це дозволить уникнути ситуацій, за яких сертифікати можуть видавати недобросовісні організації без належного освітнього наповнення. Можливим є застосування підходу, який використовують, зокрема, у сфері охорони здоров'я (БПР – система безперервного професійного розвитку, Міністерство охорони здоров’я України, 2025).

Редколегії наукових видань також мають відповідати встановленим стандартам і регулярно підвищувати свою кваліфікацію.

Головні редактори, їх заступники, наукові/відповідальні редактори мають проходити навчання раз на два роки. Обов'язкові навчальні модулі включають принципи належної редакційної політики та боротьби з академічною недоброчесністю; використання міжнародних бібліографічних менеджерів (Zotero, EndNote, Mendeley); організацію та вдосконалення рецензування, підвищення якості редакційної політики; відповідність журналів міжнародним вимогам і базам даних.

Дотримання цих вимог сприятиме підвищенню рівня академічного видавництва в Україні, забезпечить відповідність міжнародним стандартам і покращить позиції українських наукових видань у глобальному науковому просторі.

Після затвердження стандарту наукового редактора, який наразі розробляють, цей перелік слід доповнити відповідними вимогами щодо кваліфікації головного редактора (бажано і відповідальних редакторів) наукового періодичного видання.

5. Забезпечення належного рецензування матеріалів. Видання мають здійснювати обов'язкову перевірку поданих рукописів на оригінальність або наявність текстових збігів з раніше опублікованими матеріалами перед поданням рукопису на рецензування.

International Association of Scientific, Technical and Medical Publishers – STM (2022a, 2022b) і National Information Standards Organization – NISO (2023) розробили стандартну термінологію й таксономію рецензування, яку рекомендує до застосування, зокрема, Європейська асоціація наукових редакторів – EASE (Peer Review Terminology, 2025).

У структурі статті обов'язково має бути розділ з інформацією про неї та публікаційний процес, в якому щонайменше оприлюднено інформацію про авторів, зокрема їхню афіліацію, що підтверджують інституційна електронна пошта, дати подання та прийняття рукопису до публікації, відповідальний редактор, що керував публікаційним процесом і рецензуванням рукопису.

Додатково варто передбачити ще одну ключову дату з історії публікації, яка дозволить забезпечити прозорість редакційної роботи, кількість отриманих рецензій, переглядів рукопису та раундів рецензування. На сайті видання у його політиці також мають бути зазначені часові межі для роботи з рукописом, зокрема й час для рецензування. Указана інформація дозволить зрозуміти та оцінити реальність проведеного рецензування.

6. Забезпечення відкритого підтвердження співпраці з виданням. З метою ідентифікації достовірності факту співпраці редакторів і рецензентів з виданням пропонуємо запровадити обов'язковість підтвердження такої співпраці через записи в профілях ORCID ID або Web of Science.

7. Якісні вимоги до змісту наукового видання. Сфера видання має бути чітко визначена та обмежена конкретними напрямками задля уникнути зловживань і маніпуляцій. Видання не має охоплювати надмірно широке коло галузей знань, а спеціалізація головного редактора та членів редакційної колегії має відповідати тематиці опублікованих матеріалів. Тому необхідно встановити обмеження на кількість спеціальностей, що можуть бути заявлені для кожної галузі, зокрема, до двох–трьох спеціальностей, що дозволить точніше визначити науковий напрямок і підвищити якість публікацій, зберігаючи академічну репутацію журналу.

8. Ліцензії, що використовує наукове видання. На веб-сайті видання має бути розкрита інформація про вид і тип ліцензії, яку видання використовує, з метою вирішення питань про авторські права, а також покликання, що переадресовує на умови використання ліцензії. Видання відкритого доступу використовують ліцензії Creative Commons, які мають кілька різновидів (2025) або еквівалентні відкриті ліцензії.

9. Дотримання вимог Open Science. У науковому виданні мають бути дотримані принципи відкритої науки, що забезпечують відкритий доступ до публікацій (Open Access) через ліцензовані архіви або журнали. Важливим критерієм є наявність політики анонімного чи відкритого рецензування

(Open Peer Review), прозорої процедури оцінювання статей. Журнал має сприяти публікації відкритих дослідницьких даних (Open Data) і підтримувати використання відкритого програмного забезпечення (Open Source). Відповідність принципам Open Science включає також можливість розміщення препринтів та інтеграцію з міжнародними ініціативами (DOAJ, OpenAIRE, Plan S).

Видання має надавати авторам чіткі інструкції з використання відкритих ліцензій (Creative Commons) або еквівалентних відкритих ліцензій і підтримувати ініціативи з розвитку відкритих освітніх ресурсів. Дотримання цих стандартів підвищує прозорість наукових процесів, забезпечує довіру до опублікованих результатів і сприяє інтеграції видання до міжнародного наукового простору.

10. Уникнення конфліктів інтересів. Видання не має бути публікаційним майданчиком для редакції і членів редакційної колегії, оскільки у таких випадках має місце зловживання посадовими обов'язками та упередженість під час рецензування та прийняття рішення про публікацію.

Члени редакційної колегії можуть публікувати статті у журналі, але не більше, ніж 10 % від річного обсягу публікацій, з обов'язковим зазначенням їхнього членства у редакційній колегії як можливого конфлікту інтересів. Крім того, публікації авторів, що афілійовані з установою-видавцем, не мають перевищувати 1/2 річного загального обсягу публікацій. Якщо переважають публікації цього типу, і його експлуатують в інтересах редколегії, то таке видання не може бути включене до переліку наукових фахових видань категорії Б.

11. Підвищення рівня академічної доброчесності та протидія порушенням в університетах. Важливо забезпечити належний рівень академічної доброчесності в наукових установах, зокрема через запровадження ефективних механізмів реагування на порушення етики та академічної доброчесності. Для цього потрібно організувати співпрацю між університетами, науковими виданнями та відповідними організаціями для оперативного вирішення питань, які можуть виникати

через неетичну поведінки авторів, рецензентів і членів редакційних колегій. Моніторингова комісія виконуватиме посередницьку роль у врегулюванні конфліктів щодо порушень академічної доброчесності під час наукових публікацій.

Видання має передбачити у публікаційних практиках чітку процедуру апеляції та оскарження рішень редакційних колегій, а також їх дій чи бездіяльності, які можуть призвести до порушень академічної доброчесності та етичних вимог з боку відповідальних редакторів, членів редакційних колегій, рецензентів. Процес має відповідати рекомендаціям COPE, забезпечувати прозорість і звітність діяльності наукового видання та створити ефективний механізм реагування на неналежну поведінку осіб, які беруть участь у редакційних і рецензійних процесах. Така процедура має бути відкритою, прозорою та забезпечувати рівні умови для всіх учасників, гарантуючи об'єктивний розгляд кожної окремої ситуації та дотримання принципів академічної доброчесності в усіх аспектах видавничої діяльності.

За виявлення у статті порушення академічної доброчесності (неоригінальність дослідження, фальсифікація даних тощо) має бути передбачена чітка процедура її відкликання, що включає етапи розгляду ситуації та визначення термінів для прийняття рішення про відкликання або відхилення статті, що забезпечить відповідність високим стандартам академічної доброчесності та прозорості.

Запровадження чітких процедур для звернень щодо порушень академічної доброчесності дозволить своєчасно реагувати на можливі інциденти, що пов'язані з оригінальністю, фальсифікацією даних, конфліктами інтересів чи іншими порушеннями, а також забезпечить прозорість і справедливість у процесах публікації. Такі заходи сприятимуть підтримці довіри до наукових публікацій і підвищенню загального рівня академічної доброчесності в університетах.

З метою ефективного впровадження запропонованих змін варто встановити апробаційний перехідний період, упродовж якого доцільно задіяти пілотний проєкт для наукових

видань, які не співпрацюють з комерційними видавцями, для підвищення якості наукових публікацій в Україні та наближення до міжнародних стандартів у сфері академічної доброчесності. Його мета – навчання редакційних колегій, запровадження оновлених видавничих практик і моніторинг ефективності змін у роботі наукових журналів.

Проєкт надасть можливість відібраним на конкурсній основі науковим виданням адаптувати свої редакційні процеси до міжнародних вимог, інтегрувати сучасні цифрові інструменти та покращити взаємодію з авторами, рецензентами й читачами.

Основні етапи реалізації передбачатимуть:

1. *Відбір журналів для участі у проєкті.* Редакційні колегії журналів, які бажають долучитися до пілотного проєкту, можуть подати заявку на участь. Перевага надаватиметься виданням, які прагнуть підвищити якість і відповідність міжнародним стандартам, а також готові до запровадження нових редакційних підходів, що підтверджує стратегія розвитку видання (заходи з підвищення якості публікацій і відповідності міжнародним стандартам).

2. *Розробка фінансової моделі підтримки.* Для ефективної реалізації змін необхідно визначити фінансову модель, що забезпечить стале функціонування проєкту. Можливі варіанти фінансування включатимуть державну підтримку, міжнародні гранти, партнерство з видавничими асоціаціями та внески інституцій.

3. *Дослідження міжнародних стандартів і найкращих практик:* На цьому етапі проводитиметься аналіз вимог міжнародних баз даних (Scopus, Web of Science, DOAJ тощо), а також рекомендацій професійних організацій (COPE, OASPA, EASE, WAME тощо). Особливий акцент буде зроблено на політиках відкритого доступу, рецензуванні, боротьбі з академічною недоброчесністю та забезпеченні редакційної незалежності.

4. *Навчання редколегій.* Головні, наукові чи відповідальні редактори відібраних журналів пройдуть серію навчальних заходів з такої тематики: застосування систем управління

журналами (зокрема, OJS); автоматизація процесів рецензування; взаємодія з авторами та рецензентами; робота з бібліографічними менеджерами (Zotero, EndNote, Mendeley), забезпечення академічної доброчесності, виявлення та уникнення конфліктів інтересів; контролю якості публікацій; дотримання міжнародних етичних стандартів.

5. *Запровадження оновлених редакційних підходів і тестування.* Редколегії застосовуватимуть нові підходи у роботі, зокрема, запровадження належного рецензування та прозорих редакційних політик; поліпшення роботи з метаданими статей; дотримання міжнародних принципів академічної доброчесності.

6. *Моніторинг та оцінювання ефективності змін.* На завершальному етапі буде проведено аналіз ефективності впроваджених змін, виявлення труднощів і визначення шляхів їх усунення. Як результат буде розроблено рекомендації з подальшого вдосконалення роботи наукових журналів і масштабування найкращих практик.

До очікуваних результатів можна зарахувати підвищення якості наукових публікацій через запровадження кращих міжнародних стандартів; посилення прозорості редакційних процесів, що сприятиме довірі до українських видань; збільшення можливостей для індексації журналів у міжнародних базах даних; формування сталої моделі підтримки та оцінювання наукових видань, що дозволить забезпечити їх розвиток у довготривалій перспективі.

Проєкт сприятиме інтеграції українських журналів до європейського та міжнародного академічного простору, підвищенню їхньої конкурентоспроможності та забезпеченню високих стандартів академічної комунікації, а також продемонструє (або спростує) дієвість поетапного оцінювання та контрольно-виховної функції моніторингу.

ВИСНОВКИ

Різноманітність підходів до рейтингування наукових видань вражає. Як показує дослідження, вона зумовлена як регіональними особливостями, так і цільовою орієнтованістю рейтингів. Кожна серед досліджених моделей має особливості, які зумовлені виявленими перевагами та недоліками. Ці риси мають бути враховані під час розробки концепції вдосконалення наявної в Україні практики формування переліку наукових фахових видань.

Аналіз процедури рейтингування наукових видань у Польщі свідчить, що основою рейтингу виступають дані наукометричних баз, інформацію яких не оцінюють з урахуванням специфічних потреб польської науки. Такий підхід, на нашу думку, є надмірно формалізованим і недостатньо обґрунтованим, оскільки дослідники, спираючись на такий рейтинг, можуть не отримати реального підтвердження якості видань, попри їхнє офіційне визнання. Водночас у процесі складання рейтингу не враховують незалежну оцінку польських експертів щодо видань, які рекомендують включити до списку.

Аналіз підходу до оцінювання та рейтингування наукових видань у Румунії показує, що поєднання кількісних та якісних критеріїв може бути ефективним і практично корисним. Такий комплексний підхід до оцінювання видань, що підкріплений державним схваленням, забезпечує надійне підґрунтя для науковців, які прагнуть публікувати свої дослідження у перевірених і високоякісних виданнях, які відповідають принципам найкращих практик. Подібні підходи до оцінювання застосовують і в інших моделях, що проаналізовані у межах нашого дослідження.

Ми вважаємо, що італійська модель оцінювання може стати одним із провідних зразків для розробки аналогічної системи оцінювання та формування переліку наукових фахових видань в Україні. Фокусуючись не лише на традиційних метриках і підходах наукометричних баз, а й на якісних аспектах функціонування журналів, такий рейтинг може забезпечити

практичну цінність і створити достойну альтернативу для стандартних орієнтирів на наукометричні монополії.

Обираючи підхід до оцінювання, важливо враховувати різні концепції та їхню ефективність. Французька модель, порівняно з польською, румунською та італійською, ставить під сумнів доцільність рейтингів і порушує питання конкурентоспроможності національних систем, порівняно з міжнародними наукометричними базами. Часто такі національні рейтинги не витримують конкуренції через обмежену популярність та формальність. Академічна спільнота має шукати способи відходу від наукометричних монополій і надати шанс національним рейтингам, що враховують локальний контекст.

Корисним прикладом для запозичення можна назвати аналізований нами ресурс для німецькомовної наукової спільноти, що допомагає обирати відповідні видання для публікацій і не призначений для подальшого оцінювання науковців. Його мета – підтримка дослідників, а не оцінювання їхньої діяльності. Таке узагальнення інформації про рекомендовані видання може стати настільним інструментом для науковців, особливо якщо його доповнити розширенням реєстру та адаптацією для ширшої аудиторії.

Фінська система дозволяє ефективніше збирати інформацію про наукові видання та супутні дані завдяки зручній для користувачів платформі, що набагато простіша у використанні, порівняно з рейтингами, що представлені польськими, румунськими, італійськими та норвезькими колегами у вигляді таблиць у форматах PDF та Excel. Міністерство освіти та культури Фінляндії застосувало більш комплексний підхід до збирання інформації про наукову активність місцевих дослідників, що робить дані доступними для науковців і профільних органів без потреби у трудомісткому рейтингуванні, яке часто є надмірним.

Під час дослідження моделі оцінювання та рейтингування наукових видань у Норвегії виявлено відносну закритість норвезького реєстру. У скандинавському контексті він відіграє ключову роль у науковій діяльності дослідників, оскільки публікація їхніх робіт має здійснюватися через канали, що

включені до реєстру. Він отримує пріоритет над іншими реєстрами та наукометричними базами, що забезпечує стабільність і передбачуваність у науковій сфері. Однак такий підхід є незвичним для країн Східної та Центральної Європи, які зазвичай орієнтуються на зовнішні бази даних і рейтинги, а не на власні ресурси.

Підводячи лінію під проаналізованим, можна дійти найголовнішого висновку. Усі проаналізовані моделі демонструють першочергову необхідність вивчення потреб ринку досліджень, його внутрішніх особливостей, запитів його представників. Лише попередня аналітика дозволить розробити ефективну систему оцінювання та рейтингування наукових видань, яка зможе відповідати сучасним викликам, бути придатною до використання та мати попит. Такі моделі не можуть існувати відірвано від сучасних реалій науки. В інших випадках вони підтверджують свою неспроможність і поступово відмирають.

Удавана простота оцінювання роботи наукового видання оманлива та може призвести не тільки до негативних наслідків для видавництва, але й загалом для науки, зокрема, до формального оцінювання результатів наукової діяльності, зниження їх якості, втрати довіри та погіршення репутації наукових журналів на міжнародному рівні.

Саме тому необхідно зосередитись не на кількісних підходах до оцінювання, які зазвичай дозволяють лише поверхнево осягнути ситуацію конкретного видання, його формальну відповідність визначеним критеріям, а враховувати якісні характеристики видання для того, щоб процес оцінювання був комплексним, таким, що спроможний забезпечити довіру до науки та її результатів.

В умовах війни та повномасштабного вторгнення неетично позбавляти наукові видання можливості функціонувати. Натомість варто надавати їм необхідну підтримку та допомогу, спрямовувати їхню діяльність у відповідному напрямі зростання та забезпечувати доступ до навчання. Завдяки моніторингу можна ефективно відстежувати дотримання стан-

дартів і сприяти їхньому вдосконаленню (навчання/підтримка/моніторинг без втручання, але з оцінюванням діяльності видання та перспектив його розвитку).

Запропонована триетапна модель оцінювання та моніторингу наукових видань спрямована на виявлення проблем наукових фахових видань і вдосконалення їх роботи. Вона передбачає перевірку формальних критеріїв бібліотеками, оцінювання реалізації редакційних практик спеціалізованою комісією та аналіз наукової якості публікацій експертами. Пропонується запровадити підхід до проведення моніторингу, який матиме контрольно-виховний характер, включаючи рекомендації для покращення, навчальні заходи, врегулювання конфліктів і дотримання академічної доброчесності.

Пілотний проєкт дозволить адаптувати міжнародні практики, розробити моделі підтримки для вдосконалення роботи наукових видань і визначити напрями їх подальшого розвитку.

Регулярні опитування та відкриті дискусії із залученням науковців, головних (наукових) редакторів, видавців і міжнародних експертів сприятимуть удосконаленню системи оцінювання та підвищенню репутації українських журналів у світі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

ІАС "Українська наукова періодика": Реєстр наукових видань України. (2025, березень). https://nfv.ukrintei.ua/search?categorySearch%5B0%5D=b&page=153

Міністерство охорони здоров'я України. (2025). *Безперервний професійний розвиток працівників сфери охорони здоров'я*. Центр тестування при Міністерстві охорони здоров'я України. https://www.testcentr.org.ua/uk/bpr

Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Положення про проведення конкурсного відбору проєктів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок, виконавцями яких є заклади вищої

освіти та наукові установи, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки України" № 885 (2022, 04 жовтня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1238-22#Text

Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України" № 32 (2018, 15 січня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0148-18#Text

Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della ricerca. (2024, maggio). *Istanze di classificazione*. https://www.anvur.it/it/ricerca/riviste/istanze-di-classificazione

Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della ricerca. (2025a, febbraio 20). *Elenchi di riviste classificate*. https://www.anvur.it/it/ricerca/riviste/elenchi-di-riviste-classificate

Agenzia nazionale di valutazione del sistema universitario e della ricerca. (2025b). *Riviste*. https://www.anvur.it/it/ricerca/riviste

Armengou, C., Bargheer, M., Gingold, A., Holsinger, S., Laakso, M., Mitchell, D., Mounier, P., Pölönen, J., Rooryck, J., Ševkušić, M., Souyioultzoglou, I., & Varachkina, H. (2024). *Operational Diamond Open Access Criteria for Journals*. DIAMAS project. https://diamasproject.eu/operational-diamond-oa-criteria-for-journals/

Coalition for Advancing Research Assessment (CoARA). (2022, July 20). *Agreement on Reforming Research Assessment*. https://coara.eu

Comité National de la Recherche Scientifique. (2020, Juin). *Catégorisation des revues en Économie et en Gestion. Section 37 (Économie/Gestion) Version 5.07*. https://vallorem.fr/medias/fichier/classement-cnrs-2020-06_1613620084380-pdf

Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice. (2016a, decembrie). *Procedura de evaluare a editurilor din domeniul fundamental al ştiinţelor sociale în vederea recunoaşterii şi clasificării din partea Consiliului Naţional al Cercetării Ştiinţifice*. https://www.cncs-

nrc.ro/wp-content/uploads/2016/12/Pachet-de-informatii_edituri-st_sociale_Dezvatere-publica.pdf

Consiliul Național al Cercetării Științifice. (2016b, decembrie). *Procedura de evaluare a revistelor și editurilor din domeniul fundamental al științelor umaniste în vederea recunoașterii și a clasificării din partea Consiliului Național al Cercetării Științifice*. https://www.cncs-nrc.ro/wp-content/uploads/2016/12/Proiect-pachet-de-informatii_reviste-edituri-Dezbatere-publica.pdf

Consiliul Național al Cercetării Științifice. (2025). *Arhiva Evaluarea publicatiilor stiintifice (2011–2024)*. https://www.cncs-nrc.ro/arhiva-evaluarea-publicatiilor-stiintifice-2011-2024/

Creative Commons. (2025). *Licenses List*. https://creativecommons.org/licenses/

Curry, S. (2018). Let's move beyond the rhetoric: it's time to change how we judge research. *Nature*, *554*(7691), 147. https://doi.org/10.1038/d41586-018-01642-w;

Declaration on Research Assessment (DORA). (2012, December 16). *San Francisco Declaration on Research Assessment*. https://sfdora.org/read/

Declaration on Research Assessment (DORA). (2025, May). https://sfdora.org

Delibera del Consiglio Direttivo ANVUR "Regolamento per la classificazione delle riviste nelle aree CUN 8a, 10, 11a, 12, 13 e 14: Criteri di classificazione delle Riviste ai fini dell'Abilitazione Scientifica Nazionale" n. 306 (2023, 21 dicembre). https://www.anvur.it/sites/default/files/2024-11/Regolamento-classificazione-riviste.pdf

Direktoratet for høgare utdanning og kompetanse. (2025a, august 22). *Kanalregisteret: Kriterier for nivå 1*. https://kanalregister.hkdir.no/informasjonsartikler/kriterier-for-niva-1

Direktoratet for høyere kutdanning og kompetanse. (2025b). *Kanalregisteret: Register over vitenskapelige publiseringskanaler*. https://kanalregister.hkdir.no

Directory of Open Access Journals (DOAJ). (2025, January 8). *Results of our community consultation: retiring the Seal, changes to our metadata – Part II*. DOAJ Blog. https://blog.doaj.org/2025/01/08/results-of-our-community-consultation-forthcoming-changes-to-our-metadata-part-ii/

Espeland, W. N., & Saude, M. (2007). Rankings and Reactivity: How Public Measures Recreate Social Worlds. *American Journal of Sociology, 113*(1), 1–40. https://doi.org/10.1086/517897

Federation of Finnish Learned Societies. (2023, September 25). *Evaluations*. Publication Forum. https://julkaisufoorumi.fi/en/evaluations

Federation of Finnish Learned Societies. (2025, February 18). *Classification criteria*. Publication Forum. https://julkaisufoorumi.fi/en/evaluations/classification-criteria

Ghantous, N. (2021, January 14). *The end of an era for French business schools*. LinkedIn. https://www.linkedin.com/pulse/end-era-french-business-schools-nabil-ghantous/

Helsinki University Library. (2025). *Evaluating Publishing Channels*. https://www.helsinki.fi/en/helsinki-university-library/library-researchers/evaluating-publishing-channels

Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., & Rafols, I. (2015). Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics. *Nature*, *520*(7548), 429–431. https://doi.org/10.1038/520429a

International Association of Scientific, Technical and Medical Publishers (STM). (2022a). *A Standard Taxonomy for Peer Review (Version 2.0)*. https://osf.io/aynr5

International Association of Scientific, Technical and Medical Publishers (STM). (2022b). *A Standard Terminology for Peer Review (Version 2.1)*. https://osf.io/7j6ck

ISSN International Centre. (2025). *ISSN Manual* (March 21 version). https://www.issn.org/understanding-the-issn/assignment-rules/issn-manual-2/

JUFO portal. (2024, October). https://jfp.csc.fi/jufoportal

Kokowski, M. (2019). "Wykazy czasopism MNiSW 2017 i 2019", "ICI Journal Master List 2014–2017", a polskie czasopisma z historii nauki, historii, filozofii nauki oraz naukoznawstwa. *Studia*

Historiae Scientiarum, (18), 505–513. https://doi.org/10.4467/2543702XSHS.19.015.11021

Laboratoire Val de Loire Recherche En Management. (2021). *Classements CNRS*. VALLOREM. https://vallorem.fr/version-francaise/documents-et-liens-utiles/classements-cnrs

Leiden Manifesto for Research Metrics. (2015). http://www.leidenmanifesto.org/

Mingers, J., & Willmott, H. (2010). Moulding the One-Dimensional Academic: The Performative Effects of Journal Ranking Lists. *Kent Business School Working Paper Series*, (239), KAR id:26144. https://kar.kent.ac.uk/26144

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. (2019a, marca 27*). Informacja w sprawie wyników konkursu ogłoszonego w ramach programu "Wsparcie dla czasopism naukowych"*. https://www.gov.pl/web/nauka/informacja-w-sprawie-wynikow-konkursu-ogloszonego-w-ramach-programu-wsparcie-dla-czasopism-naukowych

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. (2019b, grudnia 20). *Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 18 grudnia 2019 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych*. https://www.gov.pl/web/nauka/komunikat-ministra-nauki-i-szkolnictwa-wyzszego-z-dnia-18-grudnia-2019-r-w-sprawie-wykazu-czasopism-naukowych-i-recenzowanych-materialow-z-konferencji-miedzynarodowych2

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. (2024, stycznia 5). *Komunikat Ministra Nauki z dnia 5 stycznia 2024 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych*. https://www.gov.pl/web/nauka/komunikat-ministra-nauki-z-dnia-5-stycznia-2024-r-w-sprawie-wykazu-czasopism-naukowych-i-recenzowanych-materialow-z-konferencji-miedzynarodowych

Ministry of Education and Culture. (2019, July 1). *Publication data collection instructions for researchers 2019*. Eduuni-wiki. https://wiki.eduuni.fi/download/attachments/39984924/Publication

%20data%20collection%20instructions%20for%20researchers%202019.pdf

National Information Standards Organization (NISO). (2023). *Standard Terminology for Peer Review* (ANSI/NISO Z39.106-2023). https://groups.niso.org/higherlogic/ws/public/download/28900/Z39.106-2023-Peer_Review_Terminology.pdf;

Norsk publiseringsindikator (NPI). (2025). https://npi.hkdir.no

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2025). *Hae tietoa tutkimuksesta Suomessa*. Tiedejatutkimus.fi. https://tiedejatutkimus.fi

Peer Review Terminology. (2025). https://peerreviewterminology.niso.org/

Pölönen, J., Guns, R., Kulczycki, E., Sivertsen, G., & Engels, T. C. E. (2021). National Lists of Scholarly Publication Channels: An Overview and Recommendations for Theirconstruction and Maintenance. *Journal of Data and Information Science*, *6*(1), 50–86. https://doi.org/10.2478/jdis-2021-0004

Rodríguez-Gómez, E. F., & Goyanes, M. (2020). The commoditization of the publication culture in Spain: a cost- and time-effective model to systematize Communication Sciences. *Profesional de la Informacion*, *29*(4). https://doi.org/10.3145/epi.2020.jul.25

Rozporządzenie Ministra nauki i szkolnictwa wyższego "W sprawie sporządzania wykazów wydawnictw monografii naukowych oraz czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych" (2018, 7 listopada). https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/sporzadzanie-wykazow-wydawnictw-monografii-naukowych-oraz-czasopism-18777946

Serenko, A., & Bontis, N. (2024). Dancing with the devil: the use and perceptions of academic journal ranking lists in the management field. *Journal of Documentation*, *80*(4), 773–792. https://doi.org/10.1108/JD-10-2023-0217

Tourish, D. (2011). Leading questions: Journal rankings, academic freedom and performativity: What is, or should be, the future of Leadership? *Leadership*. *7*(3), 367–381. https://doi.org/10.1177/1742715011407385

Tregoning, J. (2018). How will you judge me if not by impact factor? *Nature*, *558*(7710), 345. https://doi.org/10.1038/d41586-018-05467-5

University of South-Eastern Norway. (2025). *Publication points and the Norwegian funding model*. The University Library. https://bibliotek.usn.no/publication-points/category26628.html

Ustawa 'Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce' (2018, 20 lipca). https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180001668

Verband der Hochschullehrerinnen und Hochschullehrer für Betriebswirtschaft e. V. (VHB). (2024a, April 18). *German Academic Association for Business Research (VHB) announces new Publication Media Rating: Press release*. https://www.vhbonline.org/en/themen/aktuelles/news/news/vhb-announces-new-publication-media-rating

Verband der Hochschullehrerinnen und Hochschullehrer für Betriebswirtschaft e. V. (VHB). (2024b, April 18). *VHB Rating 2024 für Publikationsmedien*. https://www.vhbonline.org/services/vhb-rating-2024

Verband der Hochschullehrerinnen und Hochschullehrer für Betriebswirtschaft e. V. (VHB). (2024c). *VHB Rating 2024 White Paper*. https://www.vhbonline.org/en/services/vhb-rating-2024/white-paper

World Conference on Research Integrity. (2019, June). *Hong Kong Principles*. https://www.wcrif.org/hong-kong-principles

Розділ 3
ПОТЕНЦІЙНІ ФІНАНСОВІ ВИТРАТИ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ НА СТВОРЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ НАУКОВИХ ЖУРНАЛІВ

Досліджено потенційні фінансові витрати українських державних університетів на створення та функціонування наукових журналів з метою входження до наукометричних баз DOAJ, SCOPUS, WOS чи/та покриття APC науковців.

У контексті реформування системи вищої освіти та науки України важливим завданням є підвищення конкурентоспроможності наукових видань університетів та їх інтеграція до світового наукового простору. Для цього державним університетам необхідно формувати редколегії та фінансувати роботу видань, відповідно до міжнародних стандартів, забезпечуючи включення до авторитетних баз даних (DOAJ, Scopus, Web of Science). Нижче подано методичний підхід з урахуванням норм українського законодавства та фінансових можливостей університетів.

На сьогодні 201 індексований у Scopus або WoS український журнал має діапазон фінансових оцінок між ~0,1 млн і понад 0,5 млн дол. США (у середньому від 0,2–0,3 млн дол.). За загальною фінансовою оцінкою, вартість журналів України становить близько 50 млн дол. (2,1 млрд грн.). Фактично це безоплатний внесок академічної спільноти до розвитку науки в Україні [1].

3.1. Методологія оцінювання витрат за Scimago

Scimago використовує модель, що заснована на видимості та престижі журналу (індикатор SJR). Згідно з дослідженням Г. Галеві та ін. [2], для тисяч журналів проведено регресійне моделювання, що дозволяє оцінити *Estimated financial value* – умовну плату за обробку статей на основі даних про цитування та престиж. Для оцінювання використано показник

Estimated APC (модельне оцінювання очікуваних витрат на публікацію, виходячи з видимості журналу) і такий показник, як *кількість citable documents* (цитованих статей) за п'ять років. Scimago зараховує всі "цитовані" наукові матеріали за п'ятирічний період (статті, огляди, конференційні доповіді), тобто ті, що враховані в наукометричних обчисленнях. Таким чином, формула розрахунку виглядає наступним чином:

Estimated financial value = Estimated APC × кількість citable documents за п'ять років

Це по суті демонструє гіпотетичний річний дохід журнального видання, якби APC справді стягували за всі публікації.

У моделі фінансового менеджменту та фінансово-свідомого паблішингу це дає певну суттєву інформацію для прийняття рішень, зокрема, автори отримують уявлення, наскільки редакція фінансово зацікавлена публікувати у певному журналі статті з повним APC. Бібліотеки й установи можуть порівнювати вартість і престиж видання для планування власних бюджетів. Видавці можуть аналізувати цінову позицію та "акційну спроможність" їхнього журналу у комерційній площині.

3.2. Методологія оцінювання та відшкодування витрат: імплементація для реалій України

Якщо говорити про можливість подібного оцінювання для наукових журналів України, то перш за все варто окреслити нормативно-правову базу та можливості фінансування для українських наукових журналів. До основи методики можуть бути покладені такі нормативні акти:

- Закони України "Про освіту" та "Про вищу освіту" (статті щодо автономії закладів, використання власних коштів і спецфондів);
- Бюджетний кодекс України (положення про цільові витрати державних коштів);
- Постанови МОН і НАН України щодо державної підтримки наукових журналів і грантового фінансування;

Ці документи надають університетам автономію при:

- формуванні власних спеціальних фондів для підтримки редакцій;
- використанні грантових коштів (державних, міжнародних) на розвиток наукових видань;
- залученні позабюджетних джерел (договірні роботи, спонсорські внески).

При оцінюванні вартості вітчизняного видання є сенс рухатися за методологією собівартості, спираючись на дорожню карту проходження статті. При цьому виділяються ключові етапи, які потребують фінансування:

1. Підготовчий етап: розробка редакційної політики, створення інфраструктури журналу (формування редколегії, технічне забезпечення платформи-системи подання статей);

2. Рецензування та редакційна робота: оплата роботи рецензентів (бажано, але не обов'язково), переклад (за необхідності), редопрацювання.

3. Виготовлення макета та оприлюднення (розміщення у системах відкритого доступу, репозиторії; створення DOI).

4. Просування та індексація: взаємодія з базами даних; реєстрація у DOAJ, Scopus, WoS; підтримка стандартів відкритого доступу; постійне оновлення публікаційної політики; реклама та підвищення кваліфікації головного, наукового/відповідального редакторів; членство у профільних Асоціаціях і подіях.

Для кожного етапу визначають статті витрат:

- на оплату роботи головних/наукових/відповідальних редакторів, адміністраторів, рецензентів;
- на технічну підтримку (платформи, навіть OJS), DOI-реєстрація);
- на переклад і літературне редагування;
- на індексацію у наукометричних базах (за наявності);
- на маркетинг і популяризацію.

Розрахунок можна проводити за базисною типовою формулою (враховуючи віртуальний офіс редколегії, е-версію видання, без витрат на тиражування):

$$Витрати\ на\ рік = \Sigma\ (зарплата + технічні\ витрати + \\ + адміністративні\ витрати + маркетингові/іміджеві\ витрати + \\ + реєстраційні\ внески).$$

Якщо засновником журналу чи наукового видання є університет, то такі витрати можна розрахувати не для всіх журналів загалом (за рахунок скорочення кадрів чи узагальнення іміджевих витрат), а для кожного журналу окремо, адже кожен окремий журнал є окремою фінансовою моделлю та історією успіху.

Теоретично наступним є *пошук механізмів відшкодування витрат і стимулювання* видання чи наукової діяльності в університеті:

- *Відшкодування:* часткове покриття витрат можна здійснювати через спеціальні державні програми та гранти, зокрема, конкурси МОН на підтримку журналів або кошти від публікаційної діяльності (авторські внески за відкритий доступ).
- *Стимулювання науковців:* університети можуть встановлювати бонуси для авторів за публікації у високорейтингових журналах, покривати витрати на APC за умови публікацій у Scopus, WoS. Це знижує фінансовий бар'єр і сприяє зростанню наукового контенту.
- *Оптимізація:* використання електронних платформ відкритого доступу (зокрема, OJS), відхід від друкованих накладів, колективне використання університетами ресурсів.

З позиції університету, який опікується певним пулом наукових журналів, очікувані результати та контроль ефективності таких витрат може виявитися завдяки:

- збільшенню кількості статей і цитувань;
- підвищенню позицій університетів у міжнародних рейтингах (за умови наявності цих критеріїв у рейтингових оцінках);
- прозорості та економії державних коштів за допомогою моніторингу витрат через фінансові звіти редакцій.

Отже, без сумніву розробка та впровадження методики ідентифікації фінансових витрат на підтримку журналів і

стимулювання публікацій є ключем до ефективного використання бюджетних і позабюджетних ресурсів та інтеграції українських університетів до світового наукового простору. Подальший розвиток методології оцінювання витрат на видання (зокрема, для університету-засновника) включає:

- удосконалення систем мотивації;
- позицію щодо державних програм цільового фінансування,
- інтеграцію українських журналів до світових мереж знань.

3.3. Розрахунок фінансових витрат на видання та просування наукового журналу

Базисні фінансові витрати видання як бізнес-процесу зазвичай включають:

- зарплату (головного/наукового/відповідального редакторів, адміністраторів, рецензентів);
- технічне забезпечення (хостинг, DOI, програмне забезпечення);
- послуги (переклади, літературне редагування);
- маркетинг і просування;
- інші витрати (непередбачені, адміністративні).

Отже, формула розрахунку виглядає наступним чином:

$$\textit{Річні витрати} = \sum (\textit{зарплата} + \textit{технічні} + \textit{реєстраційні} + \\ + \textit{маркетингові} + \textit{адміністративні}).$$

Окремою позицією є можливі "інвестиційні" витрати для установи на підготовку та вихід журналу на рівень спроможності подання заявок на включення до світових наукометричних баз. Тут варто зазначити наступні ключові етапи та завдання:

- аналіз потреб та аудит – оцінювання готовності журналу, визначення вимог (1–2 місяці);
- створення редакційної інфраструктури – підбір релевантної команди, запровадження системи OJS, підключення DOI, ORCID (2–3 місяці);

◆ розробка редакційної політики – стандарти етики, рецензування, авторські права (1 місяць);

◆ запуск регулярного випуску та контенту – наповнення якісними статтями, рецензування, редагування (постійно, не менше року на налагодження репутаційної історії);

◆ індексація та просування – подання заявок у DOAJ, за позитивного рішення – до Scopus, WoS, дотримання критеріїв, маркетинг (3–16 місяців).

Орієнтовні графіки та приклади витрат за такої дорожньої карти можуть бути в середньому за збереження наявних тенденцій такими:

◆ створення команди та інфраструктури – 40 % бюджету на видання;

◆ редагування, рецензування, переклади – 25 % бюджету на видання;

◆ технічне забезпечення (OJS, DOI, хостинг) – 15 % бюджету на видання;

◆ маркетинг та індексація – 10 % бюджету на видання;

◆ непередбачені витрати – 10 % бюджету на видання.

У такому представленні кожен журнал ЗВО можна розглядати як окремий проєкт бізнес- чи імідж-характеру. Але крім розуміння термінів запуску видання та його просування для посилення рейтингових позицій ЗВО та науковців окремо можна згадати й вигоди для ЗВО на кожному окремому етапі інвестування до розвитку видання – *етапи й терміни* (орієнтовно на 12 місяців) усереднено:

Місяці 1–2. *Аудит і планування*:

◆ аналіз наявних видань ЗВО, визначення журналів для розвитку;

◆ формування робочої групи, яка буде адмініструвати це питання в ЗВО.

Вигода ЗВО: чітке розуміння потреб, зменшення ризику зайвих витрат.

Місяці 2–3. *Формування редакційної колегії, розрахунок суми зі спецфонду, яку потрібно* (*можливо*) *акумулювати на інвестицію у видання:*

◆ призначення головного, відповідального (технічного) редактора, секретаря редколегії;

◆ визначення статті витрат зі спецфонду (згідно з Бюджетним кодексом і Законом "Про вищу освіту").

Вигода ЗВО: готова команда та розуміння фінансової спроможності на проєкт для університету.

Місяці 3–5. *Розробка редакційної політики і технічне забезпечення:*

◆ запровадження платформи (OJS), налаштування DOI, ORCID, систем перевірки на плагіат;

◆ визначення етики публікацій і стандартів якості.

Вигода ЗВО: сучасні інструменти, підвищення привабливості для авторів, іміджева компонента як точки якості та академічної доброчесності.

Місяці 5–9. *Створення контенту та випуск номерів:*

◆ рецензування, редагування, переклади, форматування;

◆ оприлюднення випусків в електронному форматі.

Вигода ЗВО: збільшення кількості якісних публікацій, можливість цитувань, посилення наукових шкіл.

Місяці 9–12. *Індексація та просування:*

◆ підготовка заявок до DOAJ, за позитивного проходження – підготовка заявок до Scopus, WoS;

◆ маркетинг, популяризація журналу серед дослідників.

Вигода ЗВО: зростання міжнародної видимості, підвищення рейтингу університету.

Представлені етапи та їх розгляд з позиції фінансового менеджменту є особливо доречним для ЗВО чи установ, які тільки розглядають можливість запровадження журналу рівня Scopus чи WoS. Саме на цьому етапі важливо розуміти співвідношення витрати : вигоди, зокрема у режимі обмеженості фінансових ресурсів, в якому сьогодні перебувають заклади освіти України. Модель редакційного волонтерства, яка ще тримається на науковцях покоління Х, надалі вже не працюватиме.

Кожен ЗВО в певний час стикається з питанням вибору плану А чи плану Б (табл. 1–2):

***Таблиця* 1**

План А. Фінансування власних редколегій журналів

+	–
Імідж та автономія – університет створює науковий бренд, формує політику наукових публікацій, контролює їх якість та етику	**Високі стартові витрати** – створення платформи, пошук та оплата роботи команди, реєстрації, індексація (сотні тисяч гривень на рік).
Довготривала інвестиція – кожна вкладена гривня працює кілька років: журнал може стати джерелом доходів (APC, гранти), приносити репутаційні бали	**Тривалий період окупності** – індексація у Scopus, WoS може зайняти 2–4 роки. Нарощення позицій у квартилях – також справа 2–4 років
Інтеграція до освітнього процесу – до редакційного процесу залучають викладачів, студентів, аспірантів, розвиваючи їх внутрішню наукову культуру	**Потреба в менеджменті** – адміністраторах, редакторах, технічній підтримці, вірогідність передавання деяких процесів на аутсорсінг, що є певним ризиком і навантаженням на фінансові структури ЗВО
Підвищення видимості університету – у багатьох світових рейтингах ураховують не лише статті в інших журналах, а й видання університету	

***Таблиця* 2**

План Б. Підтримка APC* (*Article Processing Charges*) *для авторів у сторонніх рейтингових журналах

+	–
Швидкий результат – автор (афілійований із ЗВО) отримує публікацію у вже визнаному журналі, цитування починаються одразу	**Разові витрати** – кошти не створюють активу для університету, стаття належить журналу
Гарантований рейтинг – журнал уже має імпакт-фактор, що одразу піднімає університет у рейтингах	**Відсутність контролю** – університет не впливає на редакційну політику
Немає витрат на інфраструктуру – оплачують лише APC (від 500 до 3000+ доларів за статтю)	**Обмежена кількість публікацій** – бюджет швидко вичерпується за високих APC
	Ризики якості – деякі платні журнали мають сумнівну репутацію (т. зв. хижацькі журнали)

Фінансово-репутаційний аналіз дозволяє сформулювати для ЗВО наступні сценарії рішень щодо балансу

вигоди vs *витрати*:

Сценарій 1. *Короткострокова перспектива* (1–2 роки) – оплата APC вигідніша, якщо головне завдання – швидко підняти показники публікацій і цитувань для рейтингу чи атестацій.

Сценарій 2. *Довгострокова стратегія* (3–5+ років) – створення та підтримка власних журналів дає більше дивідендів: імідж, стабільний канал публікацій, залучення грантів, партнерів, можливість заробітку на APC для зовнішніх авторів.

Сценарій 3. *Оптимальний варіант:* поєднання перших двох варіантів – базове фінансування власного журналу (створення його ядра) + цільова підтримка APC для ключових дослідників у міжнародних журналах, щоб відразу мати цитування та рейтинг.

Пропонуємо актуальний на вересень 2025 року порівняльний розрахунок фінансового менеджменту сценаріїв 1 і 2 для ЗВО України (табл. 3).

Цілком очевидно, що топ-менеджмент університету (зазвичай в особі проректора з науки) розглядатиме ці сценарії перш за всі крізь призму впливу на рейтинг університету. Отже умовна модель прийняття рішення є такою:

Сценарій 1. APC:

Рік 1 – одразу 10–15 статей у Scopus/WoS, швидке зростання кількості цитувань.

Рік 2 – підтримка того самого рівня (за наявності коштів).

Рік 3 – залежить від бюджету, але після припинення фінансування ефект згасає.

Сценарій 2. Редколегії журналів:

Рік 1 – мінімальний або нульовий ефект (підготовка).

Рік 2 – індексація у DOAJ, перші цитування.

Рік 3+ – індексація у Scopus, стабільне зростання кількості статей, підвищення h-індексу. Додатковий плюс: зовнішні автори сплачують APC, що дозволяє журналам перейти на самоокупність і, можливо, часткове відшкодування витрат.

***Таблиця* 3**

***Порівняння фінансування редколегій та APC для авторів* (*приклад на три роки*)**

Параметр	Фінансування редколегій	Оплата APC для авторів
Стартові витрати (1 рік)	900 тис. грн (створення, команда, OJS, DOI)	600 тис. грн (оплата ~10 статей по $2000 кожна)
Щорічні витрати (2–3 роки)	700 тис. грн (підтримка, індексація наукометричних баз даних і підтримка DOI)	600–800 тис. грн (кількість статей залежить від бюджету)
Результат за 3 роки	2–3 випуски на рік, до 60–80 статей, але серед них, очевидно, не більше 20 % статей авторів ЗВО (за вимогами баз); 1–2 індексації (DOAJ, Scopus)	~30–40 статей у рейтингових журналах (Scopus/WoS)
Видимість університету	Власний бренд, сталий канал публікацій, залучення зовнішніх авторів	Видимість через сторонні журнали без створення активу
Довготривалий ефект	Журнал стає джерелом доходів (APC від сторонніх авторів), підвищення репутації	Витрати разові, не створюють інфраструктуру
Швидкість результату	2–3 роки перед входженням до Scopus/WoS	Одразу після публікації
Гнучкість	Потрібні менеджмент, планування	Гнучка – оплата за потреби

Отже, якщо мета ЗВО – *швидкий підйом рейтингу для звітності чи акредитації*, то Сценарій 1 дасть миттєвий результат. Якщо мета довготривала (*побудова сталої наукової екосистеми, створення власного наукового продукту)*, то інвестиції у редколегії власних наукових журналів вигідніші у середньо- та довготривалій перспективі.

Оптимальна модель – комбінована стратегія: виділення частини коштів на APC для провідних авторів, паралельний розвиток власних перспективних наукових журналів.

Але тут постає питання про оптимальну кількість публікацій і журналів, що буде ефективною для ЗВО, і про бюджет, якого потребує комбінований сценарій. Розглянемо цей кейс.

Кейс 1. *Фінансовий сценарій для ЗВО* (5 років)

Передумови:

Орієнтовний бюджет у гривнях, без урахування інфляції (для моделювання). 1 долар ≈ 40 грн (для розрахунків APC).

Сценарій 1. *Оплата APC* (публікації науковців ЗВО у високорейтингових журналах)

Витрати:

Середній APC ≈ $2000 (≈ 80 тис. грн) за статтю [3]:

Рік 1: 800 тис. грн (10 статей).

Рік 2: 800 тис. грн (10 статей).

Рік 3: 800 тис. грн (10 статей).

Рік 4: 800 тис. грн (10 статей).

Рік 5: 800 тис. грн (10 статей).

Сумарно за 5 років: ≈ 4,0 млн грн.

Нематеріальна вигода: ≈ 50 статей з афіліацією ЗВО у Scopus/WoS, високі цитування під час фінансування, але ефект зникає після завершення програми.

Сценарій 2. *Власна редколегія* (створення та розвиток)

Витрати:

Рік 1: 900 тис. грн (створення інфраструктури, команда, OJS, DOI).

Рік 2: 700 тис. грн (підтримка, рецензування, індексація DOAJ).

Рік 3: 700 тис. грн (нові випуски, заявка до Scopus/WoS).

Рік 4: 750 тис. грн (розширення, маркетинг, підтримка індексації).

Рік 5: 800 тис. грн (сталі витрати).

Дохід/відшкодування (після другого року):

APC від зовнішніх авторів:

100 тис. грн (рік 3) → 200 тис. (рік 4) → 300 тис. (рік 5).

Гранти та проєкти: 200 тис. грн (рік 4–5).

Сумарно за 5 років:

Витрати ≈ 3,85 млн грн ***versus*** Доходи/відшкодування ≈ 0,6–0,7 млн грн (до кінця 5-го року).

Нематеріальна вигода: створений актив – індексований журнал, стабільна редакційна платформа.

Гібридний сценарій:

Роки 1–2: АРС дає швидший результат (більше статей).

Рік 3–5: журнал починає приносити користь (індексація, дохід від АРС, власний бренд).

Отже, у висновку у рамках ефективної стратегії розвитку науки у ЗВО у довготривалій перспективі журнал стає більш рентабельний і створює актив, АРС – лише разові витрати.

Для підкріплення отриманих висновків, застосуємо **SWOT-аналіз** можливих сценаріїв 1 та 2 для ЗВО (табл. 4).

Отже, при врахуванні поточної ситуації в Україні більшість ЗВО можуть розглядати для себе оптимальну гібридну модель, яка враховує:

Сценарій 1. *Покриття АРС* – стратегія для швидких результатів, особливо за обмеженого часу (акредитація, контракт ректора, звітність).

Сценарій 2. *Журнал ЗВО* – стратегія для 3–5 років, створює актив, знижує залежність від зовнішніх видань, але потребує ресурсів:

50–60 % бюджету на науково-публікаційну діяльність, яку може асигнувати ЗВО – розвиток наукових журналів (довготривалий актив);

40–50 % – покриття АРС для публікацій провідних авторів (швидкий вплив).

***Таблиця* 4**

SWOT-порівняльний аналіз фінансових стратегій ЗВО

	Сильні сторони (S)	**Слабкі сторони** (W)	**Можливості** (O)	**Загрози** (T)
Видання наукового журналу	контроль якості, бренд, залучення молодих науковців і викладачів, сталий ресурс	великі стартові витрати, довгий час до результатів, потребує менеджменту	залучення грантів, партнерів, міжнародних авторів, створення власного рейтингового видання	зміни правил індексації, низька активність авторів, нестабільне фінансування
Покриття АРС	швидкі результати, високі цитування, просте адміністрування	немає активу, залежність від зовнішніх видань, ризик "хижацьких" журналів	швидке підняття рейтингу університету, підтримка найкращих авторів, виконання державних KPI, збільшення пунктів для позиції ЗВО у міжнародних рейтингах	коливання валютних курсів, висока вартість публікацій, обмеженість бюджету

Складено авторами.

3.4. Дорожня карта, механізм відшкодування витрат і стимулювання науковців до публікацій у високорейтингових виданнях

Зважаючи на передумови, з якими стикаються наразі українські університети (обмежене фінансування на наукову діяльність, завдання підвищення міжнародної видимості та рейтингу), найбільший вплив на забезпечення швидкого результату мають публікації у високорейтингових журналах (Scopus, Web of Science). Однак APC та інші витрати зазвичай є вельми високими, відкритий доступ і наявність безкоштовних видань не є достатньою, особливо для соціально-гуманітарного напряму [4, 5, 6].

Мета дорожньої карти: систематизація процесу відшкодування витрат на APC і мотивації авторів для оптимального використання бюджетних коштів.

Ключова ідея: використання комбінації державних коштів, спецфондів і грантів для компенсації авторам витрат на APC із прозорим механізмом відбору.

Кожен ЗВО може структурувати ці етапи за доцільності, але ефективну дорожню карту ми вбачаємо в наступній етапності:

Етап 1. Аудит та планування (1–2 місяці):

- створення робочої групи (представники університету, науковців, фінансистів);
- оцінювання потреб: потенційна кількість статей, середній APC, перспективні напрями досліджень;
- формування бюджету та прозорих правил відшкодування APC.

Етап 2. Джерела та розподіл фінансування (2–3 місяці):

- відкриття позиції спецфонду на основі статей Бюджетного кодексу;
- визначення частки грантів, можливих спонсорів;
- розробка пріоритетів (STEM, соціогуманітарні науки тощо).

Етап 3. Прийом заявок і відбір потенційних авторів (3–4 місяці):

- запровадження внутрішнього конкурсу: подання науковцями заявок на відшкодування APC;
- критерії: індексація журналу, імпакт-фактор, значимість дослідження;
- формування прозорого рейтингу заявок.

Етап 4. Відшкодування витрат і супровід (4–12 місяців):

- повне або часткове компенсування університетом витрат на APC;
- забезпечення юридичної та бухгалтерської прозорості (договори, звіти);
- супровід авторів: консультування, послуги перекладу та редагування статей.

Етап 5. Моніторинг та оцінювання ефективності (постійно):

- збирання та обробка статистики: кількість статей, цитувань, рейтингів;
- публічні звіти університету, аналіз використання коштів;
- коригування політики фінансування на наступні роки.

Механізм відшкодування в рамках чинного законодавства:

- створення позиції спецфонді (згідно зі ст. 70 Закону "Про освіту");
- джерела наповнення позиції у спецфонді:
  - Державний бюджет;
  - гранти;
  - благодійні фонди;
  - партнерські програми;
- правила розподілу:
  - 50–60 % коштів – пріоритетні напрями (Scopus Q1–Q2);
  - 40–50% – інші галузі та молоді науковці;
- форми компенсації:
  - повне покриття APC (за пріоритетні статті);
  - часткове покриття (50–70 %) – для інших;
- фінансовий контроль:
  - договори;

° акти виконаних робіт;

° внутрішній аудит.

У рамках такої дорожньої карти окремим пунктом є механізм *стимулювання науковців* задля ефективної реалізації сценарію 1 та гібридного варіанту. Тут можна виділити такі стимули:

◆ *матеріальні*: премії;

◆ *нематеріальні*: рейтингові бали, пільги для аспірантів, внутрішні конкурси на подяки та грамоти, подання на державні премії;

◆ *супровід публікаційної діяльності:* редакційна допомога, навчання англійської мови, курси з наукового письма.

Очікувані результати та вигоди для університету від реалізації такої дорожньої карти – це:

◆ підвищення міжнародного рейтингу: більше цитувань, участь у глобальних наукових мережах,

◆ заощадження коштів у довготривалій перспективі: системне планування, уникнення хаотичних витрат;

◆ перспектива залучення грантів і партнерів: підвищення довіри до університету;

◆ розвиток культури наукових публікацій: більше молодих науковців у міжнародних проєктах.

У рамках фінансового менеджменту ЗВО важливим є правильне планування та процес прийняття рішень для досягнення довготривалих цілей дорожньої карти, зокрема:

Стратегічне планування:

◆ спецфонд – частина фінансового плану окремо від коштів загального фонду (бюджетних асигнувань);

◆ щорічне планувати з прогнозом надходжень і витрат.

Бюджетування за напрямами:

◆ виділення у фінансовому плані цільових програм (зокрема, "Розвиток наукових публікацій");

◆ виділення конкретних статей витрат: оплата APC, переклади, редагування, грантовий супровід.

Фінансовий контроль і звітність:

◆ ведення спецфонду на окремих рахунках;

◆ облік за КЕКВ (коди економічної класифікації видатків);

◆ подання щоквартальних і річних звітів до МОН і Державної казначейської служби України.

Інтеграція до мотиваційних програм:

◆ розподіл коштів фінансовим менеджером на внутрішні конкурси, премії, компенсації АРС авторам;

◆ прозорі правила використання коштів, що підвищує довіру науковців.

Стійкість і розвиток:

◆ частина доходів від грантів і госпдоговірних робіт як цільове поповнення програми підтримки публікацій;

◆ робота над створенням "замкненого циклу" науки у ЗВО: *дослідження → публікація → підвищення рейтингу → →нові замовлення й гранти → нові кошти до спецфонду.*

Такий підхід дозволить:

◆ забезпечити прозорість і контроль витрат ЗВО на стимулювання наукової діяльності;

◆ стимулювати публікаційну активність науковців;

◆ формувати сталий розвиток і фінансову автономію університету.

Проте очевидними, зокрема у наявних реаліях, є ризики впровадження та реалізації дорожньої карти:

1. Фінансові ризики:

◆ нерегулярність надходжень платежів за контрактами, НДР і грантами можуть мати сезонність або нестабільність, що ускладнить планування;

◆ валютні коливання: багато АРС розраховують у доларах/євро, що створює ризики удорожчання;

◆ перевищення бюджету: вартість АРС може зростати, або кількість заявок на відшкодування – перевищувати заплановану.

2. Юридичні та адміністративні ризики:

◆ бюрократія та затримки через узгодження з фінансовими органами (бухгалтерія, казначейство тощо) та юридичними службами може уповільнювати компенсації, які втратять сенс стимулювання для науковців;

◆ прозорість і контроль: неправильне оформлення документів (договір, акт виконаних робіт) може викликати претензії від ревізійних органів;

◆ відсутність чітких критеріїв відбору за неформалізованих правил, можливість конфліктів інтересів або скарг від науковців.

3. Репутаційні ризики:

◆ оплата неякісних або "хижацьких" журналів: існує ризик фінансування статті в сумнівних виданнях;

◆ низька віддача від інвестицій: статті можуть бути оприлюднені, але не отримати цитувань або впливу;

◆ нерівність можливостей: якщо компенсації отримують тільки топ-науковці, молодь може відчувати дискримінацію.

4. Організаційні труднощі:

◆ необхідність додаткової управлінської команди – менеджерів для моніторингу, аудиту, комунікації з авторами;

◆ додаткове навантаження на фінансові служби ЗВО: облік спецфонду ведуть окремо (з іншими кодами витрат).

5. Зовнішні фактори:

◆ зміни законодавства: нові правила можуть змінювати порядок використання спецфонду чи джерела його поповнення;

◆ конкуренція та ринок: висока вартість публікацій у міжнародних журналах може постійно зростати;

◆ зміна правил оцінювання: міжнародні рейтинги можуть змінити фактори оцінювання позицій ЗВО.

Задля мінімізації зазначених ризиків ЗВО може:

◆ установити чіткі правила відбору та компенсацій (положення, відкриті динамічні рейтингові списки);

◆ запровадити власний реєстр журналів, які відповідають стандартам Scopus/WoS; перевірку на плагіат; перевірку на хижацькі видання, які публікують наукові статті; застосування Beall's List (списки Білла) – перелік видань, які підозрюють у порушенні правил публікування наукових робіт;

◆ диверсифікувати джерела поповнення спецфонду (не тільки навчання, а й НДР, гранти, роялті, благодійні внески тощо);

◆ установлювати ліміти на рік, планувати витрати та резерв, ранжувати заявки за пріоритетністю (рейтинг журналу, значимість теми);

◆ резервувати 10–15 % бюджету, передбачати індексацію на рік уперед;

◆ регулярний моніторинг та аудит використання коштів;

◆ виділення квоти (зокрема, 30 % бюджету – для молодих учених, 20 % – для спільних проєктів, решта – для рейтингових публікацій);

◆ створити окрему робочу групу чи відділ підтримки публікацій, спростити документообіг (електронні заявки);

◆ запровадити чіткий компенсаційний механізм: якщо всі автори афілійовані з одним ЗВО, то компенсація ділять пропорційно до внеску кожного; якщо є зовнішні автори, то університет покриває лише частину АРС, що є пропорційною до частки своїх співробітників;

◆ фіксувати внески: кожен автор із ЗВО у заявці зазначає відсоток авторства, що затверджує керівник кафедри або науковий відділ;

◆ ввести рейтингову систему журналів для відшкодування АРС: Q1 – покриття до 100 %, Q2 – до 70 %, Q3–Q4 або без IF – лише часткове відшкодування, зокрема, 30–40 %.

Ці підходи дозволяють зробити механізм відшкодування прозорим, справедливим і фінансово контрольованим, знижуючи ризики та підвищуючи ефективність використання коштів спецфонду.

На окрему увагу в Сценарії 1 заслуговує практична реалізація механізму відшкодування витрат на АРС *постфактум* чи *на момент прийняття статті*, з їхніми перевагами та ризиками для ЗВО:

Сценарій 1 А. *Відшкодування постфактум* (після оприлюднення).

Автор сплачує АРС власним коштом (або грантовими грошима), університет компенсує витрати після фактичного оприлюднення статті.

Плюси:

◆ гарантована якість: видимий остаточний результат – стаття, журнал (відсутній ризик фінансування рукописів, що відхилені);

◆ менший ризик зловживань: неможливо подати заявку на статтю, що не оприлюднена;

◆ фінансовий контроль: компенсування відбувається за наявності підтверджених документів (інвойс, DOI).

Мінуси/ризики:

◆ фінансове навантаження на авторів: не всі можуть оплатити APC власним коштом, зокрема, молоді дослідники;

◆ зниження мотивації: ризик, що роботу не буде подано до престижних журналів через брак коштів;

◆ бюрократія та затримки: збирання платіжок, інвойсів, відтермінований процес відшкодування.

Деякі ризики, однак, можна мінімізувати чи нівелювати, зокрема:

◆ установити чіткі терміни компенсації (30 днів);

◆ дозволити авансове відшкодування для соціально вразливих авторів;

◆ затвердити чіткий список документів для підтвердження (інвойс, DOI, копія статті).

Сценарій 1 Б. *Відшкодування на момент прийняття статті* (аванс).

Університет оплачує APC, якщо статтю прийнято журналом – є підтвердження (Accepted Manuscript).

Плюси:

◆ зниження бар'єру для авторів: немає потреби оплачувати власним коштом;

◆ більше заявок і публікацій: стимулює активність, зокрема, молодих науковців;

◆ можливість планування фінансів: університет має підтверджений факт прийняття статті, але ще може вплинути на терміни оплати.

Мінуси/ризики:

◆ скасування або відкликання: уже прийняту статтю можуть відхилити (не часто, але можливо);

◆ "хижацькі" журнали: деякі видання приймають статті швидко, але не забезпечують якість контенту;

◆ фінансове навантаження на університет: більше коштів буде "заморожено" у процесі оплати APC, потрібен оперативний облік.

За такого сценарію мінімізація ризиків можлива лише частково, переважно через сценарій 1 А:

◆ створення внутрішньої робочої групи для швидкої експертизи журналів і заявок;

◆ запровадження лімітів, зокрема, на автора чи кафедру (не більше 2–3 заявок на рік).

Отже, якщо університет має обмежені ресурси та високі вимоги до якості контенту – модель постфактум більш безпечна. Якщо ж мета ЗВО – стимулювання публікаційної активності та залучення молоді, то підхід "на момент прийняття рукопису" більш гнучкий, але вимагає строгих правил і контролю, залучення робочої групи, яка здатна забезпечити прозорість і контроль. Оптимальний варіант – комбінована модель: для молодих учених і пріоритетних тем – аванс; для інших – компенсація постфактум. Питання кількості статей і рівня фінансування залежить від мети університету, його позицій у рейтингах і вимог органів, що здійснюють фінансування. Прямої "золотої цифри" в законодавстві немає, але можна розраховувати орієнтири, базуючись на досвіді ЗВО та міжнародній практиці.

Зокрема, для участі у світових рейтингах (QS, THE) зважають на кількість цитувань на одного науковця та частку статей у Scopus/WoS, отже орієнтиром може бути 5–10 статей на кафедру на рік або близько 0,3–0,5 статті на науковця на рік у журналах, що індексовані у Scopus/WoS. Для виконання вимог МОН (атестація, звітність) часто достатньо 1–2 статей у Scopus/WoS від кожного НПП за 3–5 років, але для конкурентних позицій потрібно більше. Але для відчутного зростання рейтингу (середній ЗВО) на рівні факультету (100–150 науковців) необхідно 40–60 статей на рік (рис. 1), серед яких щонайменше 30 % – у Q1–Q2; на рівні великого університету

(500+ науковців) цей показник має бути 150–200 статей на рік у Scopus/WoS за бажаного зростання на 10–15 % щороку.

Отже, зважаючи на середні тарифи APC у світі станом на 2025 [7, 8, 9]:

- Q1–Q2 журнали: $1 500–3 000 (≈ 60–120 тис. грн).
- Q3–Q4 та спеціалізовані: $800–1 500 (≈ 30–60 тис. грн).
- DOAJ (Open Access безкоштовні) – без оплати, але конкуренція висока.

Ці орієнтири ставлять вимогу для бюджет на рік для ЗВО в доволі високих амбіційних розмірах:

- для середнього ЗВО (мета – 50 статей на рік):

50 статей × 80 тис. грн ≈ **4,0 млн грн**. (рис. 2, табл. 5):

- для великого ЗВО (мета – 150 статей):

150 статей × 80 тис. грн ≈ **12 млн грн**.

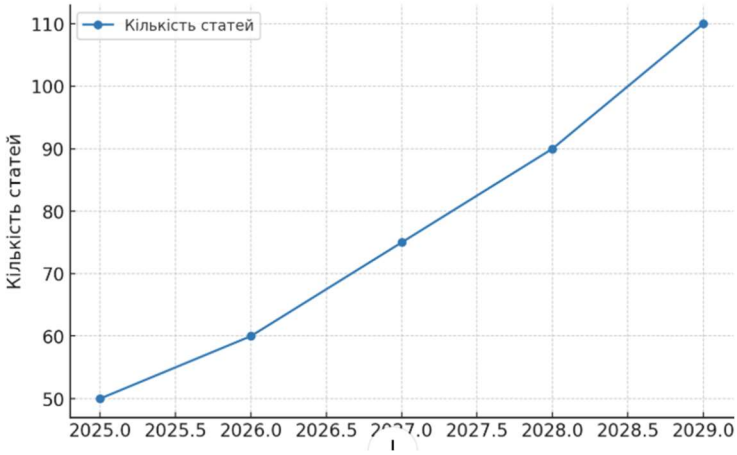

Рис. 1. Прогнозована кількість статей у Scopus для середнього ЗВО
Складено авторами.

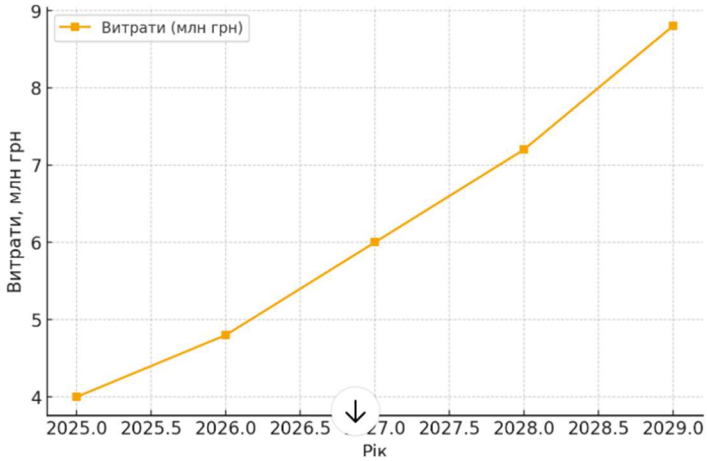

Рис. 2. Прогнозовані витрати на АРС для середнього ЗВО

Складено авторами.

Рисунок 2 демонструє прогноз оцінювання усереднених витрат ЗВО при виборі винятково сценарію 1 зі стимулювання наукової публікаційної активності (політика відшкодування):

- Q1 – 100 % покриття (пріоритет).
- Q2 – 70 %.
- Q3 – 50 %.
- Q4 – 30 %.

***Таблиця* 5**

Кількості статей і витрат на АРС для середнього ЗВО

Рік	Статей разом	Q1 (40 %)	Q2 (30 %)	Q3 (20 %)	Q4 (10 %)	Витрати, млн грн
2025	50	20	15	10	5	4,0
2026	60	24	18	12	6	4,8
2027	75	30	23	15	7	6,0
2028	90	36	27	18	9	7,2
2029	110	44	33	22	11	8,8

Складено авторами.

Кейс 2. Дорожня карта на 2025–2029 рр. для середнього за розмірами ЗВО в реалізації Сценарію 1.

Мета: поступове зростання кількості статей і підвищення якості публікацій за оптимізації витрат.

Етап 1. 2025 (стартова база):

- проведення аудиту наукових груп і тем;
- визначення переліку пріоритетних журналів (Scopus/WoS);
- запровадження внутрішнього конкурсу на відшкодування APC.

Почати з 50 статей, фокус – якісні Q1 (40 %).

Етап 2. 2026 (розширення):

- збільшення кількості статей до 60 на рік;
- запровадження тренінгів з наукового письма, англійської мови;
- використання партнерських грантів на оплату APC;
- перегляд списку дозволених журналів.

Етап 3. 2027 (масштабування):

- преміювання за цитування та співпрацю з міжнародними групами;
- збільшення кількості статей до 75 на рік, зміщення акценту на Q1–Q2;
- часткове фінансування Q3–Q4 для молодих учених.

Етап 4. 2028 (зміцнення позицій):

- збільшення кількості статей до 90 на рік, активне залучення зовнішніх партнерів (співавторство);
- використання грантів Horizon Europe тощо;
- інвестування до служб перекладу та редагування.

Етап 5. 2029 (лідерство):

- збільшення кількості статей до 110 на рік;
- акцентування на Q1 (44 статті).
- наявність у ЗВО власних внутрішніх рейтингів і фондів стимулювання.

Реалізація такого кейсу можлива винятково за умови контролю витрат через постійний моніторинг цін APC, перевірки журналів (Scopus/WoS, DOAJ), чітких лімітів на кафедру та автора.

Кейс 3. Дорожня карта для Київського національного університету імені Тараса Шевченка із застосуванням публічних даних.

Поточний рівень наукометрії КНУ:

- індекс Гірша (h-індекс) – 117;
- загальна кількість публікацій у Scopus ~24 098;
- кількість цитування всіх статей: ~179 925.

Ці показники вищі від середніх серед інших українських ЗВО. Шевченковий університет демонструє сталу наукометричну активність.

Фінансовий сценарій: прогноз на 2025–2029 роки:

Мета:

- підтримання лідерських позицій у рейтингах;
- публікація щорічно 100–120 нових Scopus/WoS статей (табл. 6);
- зосередженість на якісних Q1–Q2 журналах для максимального впливу (табл. 7).

***Таблиця* 6**

Оцінювання кількості статей (потік + випуск)

Рік	Нові статті	Разом статей (накопичено на кінець року)
2025	100	100
2026	110	210
2027	120	330
2028	130	460
2029	140	600

***Таблиця* 7**

Розподіл за квартилями та витрати (АРС ≈ 80 тис. грн)

Рік	Q1 (40 %)	Q2 (30 %)	Q3 (20 %)	Q4 (10 %)	Витрати (млн грн)
2025	40	30	20	10	8,8
2026	44	33	22	11	9,7
2027	48	36	24	12	10,6
2028	52	39	26	13	11,6

2029	56	42	28	14	12,6

SWOT такої дорожньої карти:

Сильні сторони (S): лідер за показниками, сильний бренд, ресурсна база.

Слабкі сторони (W): потреба великих бюджетів (9–13 млн грн/рік, табл. 8) ризики валютних коливань АРС.

Можливості (O): гранти (Horizon Europe), розвиток власних журналів, мультинаціональні проєкти.

Загрози (T): хижацькі журнали, зміни політики баз індексацій.

***Таблиця* 8**

Бюджет АРС для КНУ (прогноз 2025–2029)

Рік	К-сть статей	Витрати, млн грн	Витрати, тис. USD
2025	100	~8,8	~220
2026	110	~9,7	~245
2027	120	~10,6	~265
2028	130	~11,6	~290
2029	140	~12,6	~315

Деталізація на 2025 рік:

Q1 + Q2 – 50 % – високий пріоритет, найбільший вплив:

Q1: 40 статей × 80 000 грн = 3,2 млн грн;

Q2: 30 статей × 56 000 грн (70%) = 1,68 млн грн.

Середній рівень Q3 + Q4 – підтримка молодих учених і команд:

Q3: 20 статей × 40 000 грн (50 %) = 0,8 млн грн;

Q4: 10 статей × 24 000 грн (30 %) = 0,24 млн грн.

Загальний бюджет на 2025 рік: ~ 5,92 млн грн (за базовим підходом), але з резервом і коливаннями АРС на ринку – до 8,8 млн грн (запас 30–40 %).

Вигоди для КНУ:

◆ підтримка публікацій на рівні 100+ наукових статей на рік (близько 40 % – топ-журнали Q1);

◆ підтримка молодих учених і міжуніверситетських команд;

◆ зростання рейтингу та цитованості, залучення нових грантів;

◆ можливість інтеграції власних журналів і зниження частини витрат через інституційні угоди (Springer, Elsevier);

◆ наявність команди високоцитованих авторів для редколегій власних журналів КНУ.

Для Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ), як лідера серед українських ЗВО з високими наукометричними показниками (h-індекс 117, ~24 098 публікацій у Scopus, ~179 925 цитувань) сценарій APC є вигідним для швидкого посилення позицій у міжнародних рейтингах і виконання державних KPI. Цей сценарій ідеальний для КНУ як "швидкий буст" у періоди обмеженого фінансування, але без створення довготривалого активу.

Проте для КНУ з потужними брендом і ресурсами розвиток власних наукових видань (з індексацією в Scopus/WoS) є стратегічно вигідним у довготривалій перспективі, що перетворить витрати на інвестиції в автономію та дохід.

ВИСНОВКИ

Для українських державних університетів забезпечення конкурентоспроможності наукових видань та їх інтеграція до глобальних наукометричних баз (DOAJ, Scopus, Web of Science) є критично важливим для розвитку науки та освіти. Оптимальним рішенням для управління потенційними фінансовими витратами є комбінована стратегія, яка поєднує покриття APC для публікацій у престижних міжнародних журналах і створення власних наукових видань. Фінансування APC забезпечує швидке зростання цитувань і рейтингових показників, стимулюючи активність дослідників, зокрема, молодих учених. Натомість створення та підтримка власних журналів формує автономний науковий бренд, сприяє стабільному розвитку та генерує потенційні доходи через гранти

й внески зовнішніх авторів. Такий підхід дозволяє ефективно розподіляти обмежені ресурси, балансуючи між негайними результатами та довготривалими інвестиціями. Прозора система фінансового менеджменту, чіткі критерії відбору та постійний моніторинг витрат забезпечують максимальну ефективність, сприяючи входженню університетських журналів до світових баз і зміцненню позицій ЗВО у глобальній науковій спільноті.

Якщо переходити до усереднених розрахунків, то для ефективної підтримки 18 наукових журналів і покриття APC у рамках гібридної стратегії середньому ЗВО необхідно передбачити в бюджеті **близько 20,5 млн грн** на рік (~ 513,4 тис. USD): ~ 13,5 млн грн на створення та підтримку журналів (з потенційним доходом ~ 0,9 млн грн від зовнішніх авторів) і ~ 4,7 млн грн на фінансування 80 статей у високорейтингових журналах (Q1–Q4). Додаткові ~2,3 млн грн мають бути зарезервовані на непередбачені витрати, переклади та редагування. Такий бюджет забезпечить баланс між швидким підвищенням рейтингових показників (через APC) і довготривалим розвитком власних видань, сприяючи інтеграції до світових наукометричних баз і зміцненню наукової репутації ЗВО.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Zhukov, O. (2025, July 23). *Новини вищої освіти* [Допис]. Facebook. https://www.facebook.com/groups/284339708674108/posts/2243797712728288/

2. Halevi, G., Jiménez, R. S., Bote, V. P. G., & Anegón, F. D. M. (2024). Estimating the financial value of scientific journals and APCs using visibility factors: A new methodological approach. *Profesional de la Información*, *33*(5).

3. MDPI. (n.d.). *Article Processing Charges (APC) Information and FAQ*. Retrieved October 5, 2025, from https://www.mdpi.com/apc

4. Acharjee, A., & Acharjee, P. (2024). Democratizing knowledge or closing gates? A critical examination of article-processing charges. In *Scientific Publishing Ecosystem: An Author-Editor-Reviewer Axis* (pp. 79-104). Singapore: Springer Nature Singapore.

5. Beiter, K. D. (2024). Open access 'unaccomplished' – reforming copyright or reconceptualizing science? Access to scholarly publications under a (reinterpreted) right to science. *Nordic Journal of Human Rights*, *42*(3), 281-321.

6. Nazarovets, S. (2025). *APC waivers and Ukraine's publishing output in Gold OA journals: Evidence from five commercial publishers* [Preprint]. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.12134

7. SITA Academy. (2025). *How much do publication fees actually cost in 2025? (By discipline)*. Retrieved October 5, 2025, from https://sita-pub.com/c/1/550

8. SITA Academy. (2025, August 27). Article processing charges (APCs) for Q1 journals. *SITA Academy Blog*. https://sita-pub.com/c/1/566

9. Science Publisher Company. (2025, August 6). *Publication of articles on social sciences and humanities in Scopus and Web of Science indexed journals*. https://science-publisher.org/publication-of-articles-on-social-sciences-and-humanities-in-scopus-and-wos-indexed-journals/

Розділ 4
ЄВРОПЕЙСЬКА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА НАУКОВИХ ЖУРНАЛІВ

Забезпечення сталого фінансування наукових журналів є критично важливим для розвитку наукових досліджень і принципів відкритої науки. Перехід до відкритого доступу в Європі значною мірою зумовлений вимогами урядів і фінансуючих установ, які дедалі частіше наголошують на тому, щоб результати досліджень, що профінансовані державним коштом, були доступні у відкритому доступі. Надійні механізми фінансування необхідні для підтримки якості, цілісності та доступності наукових результатів, що є наріжними каменями відкритої науки. Вартість підписки на наукові журнали, що зростає, і домінування комерційних видавців викликали занепокоєння щодо доступності досліджень, фінансової стійкості бібліотек і прозорого видавничого процесу [1, 2, 3]. У відповідь на ці виклики, а також на активний рух за відкриту науку в Європі спостерігається еволюція моделей фінансування, зокрема посилення ролі прямої державної підтримки. Зокрема, у Польщі (NCN – Національний науковий центр), Чехії (GACR – Чеський науковий фонд) та Бельгії (FWO – Фонд наукових досліджень Фландрії) основну підтримку публікаціям надають опосередковано – через гранти, які дослідники використовують для покриття витрат на публікування (зокрема, APCs – Article Processing Charges). Натомість, Данія (DFF – Незалежний дослідницький фонд Данії) надає прямі гранти гуманітарним журналам, а Сербію (Науковий фонд Республіки Сербія) відрізняє політика прямого субсидування винятково журналів моделі діамантового відкритого доступу (Diamond Open Access). На загальноєвропейському рівні Європейська Комісія активно розвиває колективні неприбуткові видавничі платформи, такі як Open Research Europe (ORE), що сигналізує про стратегічний перехід до інвестування до інфраструктури відкритої науки як суспільного блага.

Отже, моделі фінансування наукових журналів можна умовно розділити на ті, що фінансують публікації наукових статей (через покриття витрат на APCs), і ті, що безпосередньо підтримують інфраструктуру та редакційні процеси журналу.

"Прямі державні субсидії та гранти" для наукових журналів визначають як фінансову підтримку, яку надають безпосередньо для покриття операційних витрат, забезпечення роботи видавничої платформи та інфраструктури, оплати праці редакторів тощо. Цей підхід відрізняється від опосередкованого фінансування, за якого вчені сплачують APCs за рахунок проєктних грантів. APCs покривають витрати на публікацію статей, але повністю не підтримують загальну операційну діяльність наукового журналу. Ця суттєва відмінність є основною для розуміння впливу державного фінансування на фінансову стійкість та автономність наукових видань.

Підтримку наукових публікацій в ЄС здійснюють через різні національні наукові фонди. Розглянемо системи підтримки на прикладах окремих держав – членів ЄС.

4.1. Польща: Національний науковий центр
(NCN – Narodowe Centrum Nauki)

NCN – це державна установа, що створена 2011 року для підтримки фундаментальних досліджень, підпорядкована Міністерству науки та вищої освіти [4].

Основними цілями NCN є:

- підтримка високоякісних наукових проєктів у всіх галузях науки;
- фінансування стипендій для здобувачів наукового ступеня та постдокторських стажувань;
- фінансування дослідницьких проєктів досвідчених науковців для реалізації новаторських досліджень, що важливі для розвитку науки;
- заохочення міжнародної наукової співпраці у сфері фундаментальних досліджень;
- контроль за виконанням профінансованих дослідницьких проєктів;

◆ підтримка та розвиток наукової кар'єри молодих учених, що є одним із пріоритетів NCN.

Однак аналіз грантових програм показав, що механізми фінансування NCN не надають прямої підтримки видавничим інфраструктурам журналів, а орієнтовані лише на покриття витрат на публікування наукових статей у відкритому доступі за рахунок бюджетів дослідницьких проєктів.

Водночас існують програми, що спрямовані на пряме фінансування наукових журналів, зокрема, польська програма "Розвиток наукових журналів", метою якої є підтримка польських наукових журналів у реалізації стратегії їх розвитку, зокрема діяльності, що спрямована на підвищення рівня редакційно-видавничих практик, збільшення впливу журналів на розвиток науки та інтеграцію до міжнародного наукового простору. Цю програму реалізують як державну допомогу de minimis у межах ініціативи "Створення наукових журналів", відповідно до положень Регламенту Комісії (ЄС) № 1407/2013 (від 18.12.13) про застосування ст. 107–108 Договору про функціонування Європейського Союзу щодо допомоги de minimis. 01.01.24 Регламент замінила нова постанова – 2023/2831 (від 13.12.23) про застосування ст. 107–108 Договору про функціонування Європейського Союзу щодо допомоги de minimis [5].

Максимальна сума фінансування для покриття прийнятних витрат проєкту становить до 120 тис. злотих. Фінансування можуть отримати видання, що включені до переліку наукових журналів і рецензованих матеріалів міжнародних конференцій і міжнародної бази даних наукових журналів Scopus, Science Citation Index Expanded, Social Sciences Citation Index або Arts&Humanities Citation Index. При цьому у перший рік фінансова підтримка не може перевищувати 60 тис. злотих. Для журналів, які не відповідають зазначеним умовам, максимальна сума фінансування становить до 80 тис. злотих (не більше 40 тис. злотих у перший рік фінансування). Проте індексація у базах – не єдина умова, від якої залежить отримання фінансування. Згідно з регламентом журнал має:

◆ приймати та застосовувати принципи етики публікацій, відповідно до рекомендацій Комітету з етики публікацій (COPE);

◆ поширювати опубліковані наукові статті в мережі інтернет у режимі відкритого доступу, безоплатно, без технічних обмежень, не пізніше шести місяців від дати виходу журналу;

◆ безкоштовно передавати журнал до цифрового репозиторію Національної бібліотеки Польщі не пізніше шести місяців від дати виходу журналу;

◆ надавати Національній бібліотеці безкоштовну невиключну ліцензію на оприлюднення опублікованих наукових статей для вільного доступу в певному у будь-який час без обмежень у рамках Цифрової національної бібліотеки Polona та Цифрової бібліотеки наукових видань Academica;

◆ використовувати цифрові ідентифікатори електронних документів (DOI – Digital Object Identifier) та унікальні ідентифікатори науковців (ORCID – Open Researcher and Contributor ID) – авторів опублікованих наукових статей.

Фінансування проєкту триває не більше 24 місяців [5].

На інституційному (університетському) рівні фінансування наукових журналів також надає Сілезький університет у Катовіце та асоціація Ягеллонського університету із пріоритетних напрямів дослідження спадщини (Priorytetowy Obszar Badawczy Heritage) [6, p. 453].

4.2. Бельгія: Фонд наукових досліджень Фландрії
(FWO – Fonds Wetenschappelijk Onderzoek)

Наукові фонди Бельгії вимагають, щоб результати досліджень, які вони фінансують, були публіковані у відкритому доступі. Деякі з них надають пряме фінансування на покриття APCs, інші – вимагають розміщення публікацій у репозиторіях.

Фонд наукових досліджень Фландрії (FWO) є незалежною установою, що здійснює підтримку фундаментальних досліджень у всіх сферах науки. Фонд надає фінансування на конкурсних засадах за міжуніверситетською процедурою від-

бору. FWO є фламандським правонаступником Національного фонду наукових досліджень, що заснований 1928 року [7]. Відповідно до чинних правил FWO, вибір форми публікації залишається на розсуд дослідника. FWO очікує принаймні дотримання формату зеленого відкритого доступу. Крім того, будь-які витрати, що пов'язані з публікацією у форматі відкритого доступу, можуть покривати як плату за публікацію в межах фінансування FWO. Це стосується не лише рецензованих статей у наукових виданнях (типу A1), а й інших видів публікацій, зокрема книг [8].

BELSPO (Федеральне агентство з наукової політики Бельгії) у погодженні з трьома мовними громадами, трьома регіонами Бельгії та науково-дослідними установами визнає повну свободу дослідників у виборі місця публікування результатів досліджень. Водночас BELSPO встановлює таку вимогу, як самоархівування публікацій у відкритих репозиторіях (інституційних або тематичних) за *зеленою* моделлю відкритого доступу на принципах ID/OA (негайне завантаження – Immediate Deposit, вибірковий доступ – Optional Access). Цю вимогу поширено на дослідження, які повністю або частково фінансують у межах дослідницьких програм BELSPO.

BELSPO рекомендує здійснювати публікації в журналах діамантового відкритого доступу або на платформах, які надають відкритий доступ безкоштовно та управляються публічними організаціями, і журналах золотого відкритого доступу комерційного характеру з прозорою ціновою політикою та обґрунтованими тарифами за надані редакційні послуги [9].

Фінансова підтримка публікацій відкритого доступу тісно пов'язана з результатами досліджень та індивідуальними дослідниками (отримувачами стипендій/проєктів/грантів). Витрати на публікації у відкритому доступі можуть бути покриті як *bench fees* у межах фінансування проєктів для здобувачів грантів.

4.3. Чехія: Грантове агентство Чеської Республіки
(GAČR – Grantová agentura České republiky)

GACR – незалежна громадська організація та єдина установа в Чехії, що підтримує винятково фундаментальні дослідження в усіх галузях науки за рахунок державного фінансування. Від моменту заснування 1993 року GACR здійснює фінансування як досвідчених, так і молодих учених, а також початківців-дослідників на конкурсній основі. Фонд самостійно керує цільовими та інституційними ресурсами, що виділяють безпосередньо із державного бюджету [10].

Основні цілі GACR:

- надання фінансової підтримки науковим дослідженням і розробкам у межах фундаментальних дослідницьких проєктів із високим потенціалом досягнення результатів світового значення;
- розширення міжнародної наукової співпраці в галузі фундаментальних досліджень;
- створення сприятливих умов для професійного розвитку молодих учених;
- забезпечення максимально ефективного використання державних коштів;
- створення найкращих умов для заявників і дослідників на всіх етапах – від подання заявок до успішної реалізації проєктів.

GACR заохочує використання відкритого доступу для публікації наукових результатів, оскільки це "підвищує корисність нових знань і тим самим збільшує ефективність фінансування проєктів". Водночас GACR поважає свободу вибору дослідниками способів публікації результатів їхніх досліджень. Публікація у форматі відкритого доступу не є обов'язковою умовою для дослідників, які реалізують проєкти за фінансової підтримки GACR. Кожен дослідник самостійно вирішує, в якому науковому журналі доречно опублікувати результати своєї роботи, зважаючи на очікуваний вплив публікації в науковій спільноті, якість рецензування, практики у відповідній галузі знань тощо [11].

На противагу цьому існує додаткова можливість безоплатного публікування у відкритому доступі через Національний центр CzechELib, що функціонує при Національній технічній бібліотеці. Автори з установ, що входять до консорціуму CzechELib, отримують право безкоштовного публікування своїх праць у відкритому доступі в низці обраних журналів. CzechELib об'єднує загалом 130 установ. Для безоплатної публікації видавництво відповідного журналу має укласти з Національною технічною бібліотекою так звану трансформаційну угоду, а установа, до якої належить автор, має бути її учасником. Разом такі угоди охоплюють майже 9 000 журналів 14 видавців [11].

Хоча GACR і підтримує принципи відкритої науки, однак це не передбачає прямого фінансування діяльності наукових видавництв.

Отже, національні наукові фонди Польщі, Чехії та Бельгії надають фінансову підтримку науковим дослідженням, включаючи публікації в наукових журналах. Опосередковані (APCs-орієнтовані) моделі, що наявні в цих країнах і загальних програмах ЄС (Horizon), переважно виділяють кошти на гранти для дослідників, що дозволяє покривати плату за обробку статей (APCs) для публікування у журналах відкритого доступу. Це сприяє збільшенню кількості наукових праць у відкритому доступі, але не вирішує питання операційної стійкості журналів, особливо невеликих, неприбуткових або керованих науковими товариствами, які можуть не покладатися на APCs. Фінансовий тягар перекладають з читачів/передплатників на авторів/установи, що надає зиск великим комерційним видавцям, які стягують високі APCs, а також може створити фінансову нестабільність для журналів, якщо доходи від APCs є непостійними або автори стикаються з труднощами у забезпеченні фінансування.

4.4. Хорватія

Хорватські видавці – це переважно некомерційні організації, які фінансує держава (університети, асоціації, інститути тощо), які публікують статті за моделлю діамантового відкритого доступу. Лише 7,5 % журналів використовують бізнес-модель з оплатою за публікацію статті [12]. Деякі хорватські журнали видають повністю англійською мовою (зазвичай з природничих, технічних наук і медицини), а деякі – лише хорватською мовою (переважно із соціальних і гуманітарних наук). Інші журнали виходять хорватською та англійською мовами. Публікація англійською підвищує впізнаваність журналів та авторів, але публікація хорватською є життєво важливою для розвитку фахової наукової термінології хорватською мовою.

Держава матеріально підтримує видання хорватських наукових журналів, а Міністерство науки та освіти визначає критерії фінансування. Зокрема, для отримання фінансування хорватські наукові журнали мають контролювати якість статей, які вони публікують, редагувати випуски, відповідно до технічних інструкцій MSE, публікувати всі випуски в OA, на порталі Hrčak (портал хорватських наукових журналів). Портал Hrčak також має власні критерії включення, оскільки повинен відповідати стандартним технічним вимогам: публікувати інструкції для авторів; приймати міжнародні етичні стандарти (зокрема, COPE або ICMJE); публікувати статті у відкритому доступі (протягом шести місяців). Такі критерії забезпечують високу якість хорватських журналів. Контроль якості здійснюють за допомогою традиційної концепції експертного оцінювання, переважно подвійного сліпого рецензування двома експертами [13].

Перед тим отриманням журналом дозволу на розміщення на порталі Hrčak оцінюють редакційний процес (включно з рецензуванням). Такий підхід мотивує видавців забезпечувати відповідність своїх журналів вимогам, оскільки більшість із них є некомерційними та потребують фінансової підтримки MSE.

Станом на 2019 рік на порталі Hrčak було представлено понад 450 журналів [14, с. 3], станом на жовтень 2023 року – 407 активних наукових журналів повністю відкритого доступу, серед яких 163 журнали індексуються Scopus, 157 – WoS, 119 – DOAJ [12], а у червні 2024 р. портал охоплював 542 назви журналів (серед яких 410 активних) [15, с. 39].

2023 року довготривалу систему державних субсидій, яка була основним джерелом фінансування для більшості хорватських журналів, припинено (проте для видання книжок система субсидій все ще діє). Крім певних недоліків (таких як проблеми з графіком виділення субсидій або недостатнє фінансування), такі субсидії дозволяли більшості хорватських журналів підтримувати діамантову бізнес-модель. Після припинення централізованого державного фінансування відповідальність за фінансування наукових журналів перейшла до інституцій або наукових товариств через програмне фінансування [15, с. 45].

4.5. Данія: Незалежний дослідницький фонд Данії
(DFF – Danmarks Frie Forskningsfond)

Із річним бюджетом понад 1 млрд данських крон DFF є найбільшим державним фондом, що підтримує фундаментальні та незалежні дослідження в Данії в усіх галузях науки. Фонд діє при Міністерстві вищої освіти і науки, його секретаріат входить до складу Данського агентства з вищої освіти та науки. Метою фонду є підтримка незалежних досліджень і сприяння розвитку нових та оригінальних знань, що стануть основою для суспільства майбутнього. У регулярних конкурсах фонду загалом немає жодних обмежень щодо тематики проєктів – заявку можна подавати практично на будь-яке дослідження [16].

Данський дослідницький фонд через програму **DFF | Гуманітарні науки** пропонує цільове фінансування для цифрових наукових журналів відкритого доступу, що поширюють дос-

лідження в галузі гуманітарних наук. Метою програми є підтримка високоякісних видань, що прагнуть або вже досягли міжнародного охоплення. Фонд ураховує специфіку деяких гуманітарних напрямів, де інтернаціоналізації можна досягти, зокрема, через міжнародне рецензування, співпрацю з іноземними авторами та залучення членів редакційних/консультативних рад поза меж Данії [17].

Фінансова підтримка становить до 130 тис. данських крон, що рівномірно розподілені на три роки. Заявником може бути головний редактор журналу з кваліфікацією щонайменше доцента/старшого дослідника. Редакційна колегія має включати активних дослідників принаймні з двох різних академічних установ Данії.

Основні вимоги до журналу включають обов'язкове використання зовнішнього рецензування (бажано подвійного сліпого), високу академічну якість, що підтверджує охоплення, імпакт-фактор. Журнали повинні мати анотації до статей однією з міжнародних мов (англійська, німецька, французька, іспанська), бути безкоштовними для авторів і вільно доступними в інтернеті (з можливим ембарго до 12 місяців). Обов'язковою є індексація в міжнародно визнаних системах і можливість пошуку статей журналу через Google/Google Scholar і подібні пошукові системи. Рада Фонду надає перевагу журналам, які прагнуть включення до кількох індексів та забезпечують присвоєння DOI (Digital Object Identifier) статтям.

Фінансування покриває операційні, редакційні та виробничі витрати. Заявка має чітко описувати науковий профіль, стратегію журналу, його організацію та процес рецензування, а також відповідати встановленим обмеженням щодо обсягу. До заявки додають низку обов'язкових документів (бюджет, резюме заявника та учасників, дані щодо цифрової доступності, кількості завантажень і списки рецензентів).

Таким чином, DFF є яскравим прикладом фонду, який не лише забезпечує опосередковану підтримку публікацій через дослідницькі гранти, але й надає пряме фінансування для

операційної діяльності та інтернаціоналізації наукових журналів з гуманітарних наук.

4.6. Швейцарія: Швейцарський національний науковий фонд (SNSF – Swiss National Science Foundation)

SNSF є одним із європейських прикладів фонду, який перейшов від заохочення до обов'язкового відкритого доступу. Результати досліджень, що фінансує SNSF, розглядають як суспільне надбання, тому вони мають бути доступні для всіх зацікавлених сторін безкоштовно, що зумовлює вимогу щодо публікації у відкритому доступі. SNSF покриває витрати з видавничих послуг. Під фінансування підпадають наукові статті, розділи книг і монографій, що опубліковані у форматі відкритого доступу за умов золотої моделі відкритого доступу [18, 19]. Політика SNSF у сфері відкритого доступу узгоджена з Національною стратегією відкритого доступу Швейцарії.

4.7. Сербія: Науковий фонд Республіки Сербія (Science Fund of the Republic of Serbia)

Науковий фонд Республіки Сербія діє з 2019 року з метою забезпечення фінансування та створення сприятливого середовища для постійного розвитку наукової та дослідницької діяльності в Сербії, яке необхідне для розвитку заснованого на знаннях суспільства [20]. До програм, що фінансує фонд, входять такі категорії витрат за проєктом: витрати на публікування в наукових журналах, зокрема у виданнях з відкритим доступом; участь у наукових конференціях; витрати на видання книг [21].

Сербію відрізняє чітка та прогресивна політика фінансування наукових публікацій у сфері відкритого доступу. Міністерством науки, технологічного розвитку та інновацій на початку 2025 року прийнято Національну політику відкритої науки Сербії (Платформа 2.0), що передбачає надання прямих

державних субсидій винятково журналам з моделлю діамантового відкритого доступу [22]. Це є стратегічним кроком для просування справедливого та прозорого наукового обміну знаннями через усунення плати як для авторів, так і читачів.

Міністерство науки, технологічного розвитку та інновацій Сербії в межах Платформи відкритої науки 2.0 чітко визначає політику фінансування наукових видавництв з державного бюджету.

Міністерство рекомендує обирати для публікацій журнали, монографії та матеріали конференцій з моделлю діамантового відкритого доступу, які не стягують з авторів чи установ, до яких вони належать, жодних публікаційних зборів. Більш того, "Міністерство встановлює, що видавці наукових журналів, яких субсидують із державного бюджету Республіки Сербія, зобов'язані привести свою видавничу політику у відповідність до принципів діамантового відкритого доступу, що означає відсутність плати за підписку та публікацію, а також публікацію контенту під ліцензією Creative Commons (переважно CC BY)" [23]. Аналогічно видавці монографій і матеріалів конференцій, які субсидує держава, мають забезпечити відкритий доступ до публікацій через відповідні платформи або репозиторії під ліцензією Creative Commons (переважно CC BY).

Наукові статті в журналах золотого відкритого доступу (Gold Open Access), монографії та матеріали конференцій із прозорою публікаційною політикою мають право на фінансування за умови, що вони заплановані в бюджеті дослідницького проєкту чи програми. Проте плату за публікацію в журналах за моделлю гібридного відкритого доступу (Hybrid Open Access), яку стягують за підписку та відкритий доступ, не вважають прийнятною. Міністерство не схвалюватиме індивідуальні запити на оплату або відшкодування таких витрат.

Міністерство також підтримує модель зеленого відкритого доступу (Green Open Access), що передбачає архівування наукових публікацій під ліцензією CC BY у цифрових репози-

торіях з повним дотриманням прав інтелектуальної власності. Електронні копії всіх наукових публікацій, що є результатами проєктів, які повністю або частково фінансують за рахунок державного бюджету, мають бути заархівовані в інституційному репозиторії негайно після публікації із забезпеченням повного доступу не пізніше, ніж за три місяці для природничих, медичних та інженерних наук; не пізніше, ніж за шість місяців – для соціальних і гуманітарних наук.

Міністерство з 2002 року також фінансує присвоєння DOI для 61 сербського наукового журналу (близько 30 тис. статей) [24].

Політика відкритої науки передбачає пряме фінансування операційної діяльності журналів, які дотримуються діамантової моделі відкритого доступу, для збільшення видимості дослідницьких результатів, забезпечення ефективного використання державних коштів, зміцнення зв'язків між наукою, промисловістю та суспільством, підвищення цілісності досліджень, зміцнення довіри суспільства до науки та стимулювання інновацій [25]. Така модель фінансування безпосередньо вирішує питання фінансової стійкості журналів, не покладаючись на плату від автори, що може бути бар'єром для багатьох дослідників.

4.8. Австрія: Австрійський науковий фонд
(FWF – Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung)

Політику відкритого доступу Австрійського наукового фонду (FWF), як підписанта Берлінської декларації про відкритий доступ до наукових і гуманітарних знань і Plan S, застосовують до рецензованих публікацій, що є результатами проєктів (які затверджено після 31.12.20), і вимагає від отримувачів фінансування, керівників проєктів та їх учасників забезпечення відкритого доступу до рецензованих наукових праць в інтернеті [26]. Доступні три основні варіанти публікацій у виданнях за моделями відкритого доступу: золотий,

гібридний (публікації за передплатою в журналах, які є частиною трансформаційних угод) або зелений. Автори зобов'язані використовувати інструмент перевірки журналів "cOAlition S Journal Checker Tool" для визначення відповідності та доступності опцій; включати до публікацій обов'язковий текст про фінансування FWF і застосування ліцензії CC BY. Незалежно від обраного варіанту відкритого доступу публікація має бути збережена у репозиторії (інституційному чи спеціалізованому із довідника репозиторіїв відкритого доступу OpenDOAR) для довготривалого архівування з моменту опублікування.

З січня 2024 року витрати на публікації у відкритому доступі покриває програма **Грант на відкритий доступ** (замінила попередню програму **Рецензовані публікації**), яку додають до затвердженого бюджету проєкту, тоді як для інших форматів, таких як монографії, збірники праць або наукові бази даних передбачено окремі програми фінансування. Програма щорічної фінансової підтримки орієнтована на австрійські науково-дослідні установи, проєкти яких були схвалені FWF протягом попередніх п'яти років. Розмір гранту розраховують пропорційно для кожної установи на основі річного бюджету FWF, що виділений на нові проєкти. Для отримання права на грант FWF дослідницькі установи, що відповідають критеріям, мають підписати відповідну угоду [27].

2024 року FWF здійснив моніторинг 698 підсумкових звітів, серед яких 6 554 рецензовані публікації проаналізовано щодо відкритого доступу: 88 % цих праць є у відкритому доступі; найпопулярнішим був гібридний варіант (43 %), тоді як золотий становив 31 %, а зелений – 14 %. Статті у журналах (85 % публікацій) мали 92 % відкритого доступу, тоді як найнижчий показник (49 %) зафіксовано для публікацій у редагованих томах і монографіях [28].

4.9. Німеччина: Німецький дослідницький фонд (DFG – Deutsche Forschungsgemeinschaft)

DFG заохочує практику публікування результатів проєктів, що фінансує DFG, у відкритому доступі, адже розглядає його як інструмент для сприяння науковій комунікації, що відповідає потребам досліджень, а не як самоціль.

У межах індивідуальних дослідницьких грантів DFG дозволяє подавати заявки на покриття витрат на публікацію, що пов'язані з проєктом, до 750 євро на рік упродовж терміну фінансування. Спеціальна програма **Гранти на публікацію** підтримує публікації наукових праць, зокрема електронних книг і книг у відкритому доступі. Крім того, можна подати запит на фінансування для покриття витрат на редкоректуру. Важливо, що індивідуальні дослідники, публікації яких не є результатом фінансування DFG, також мають право подавати заявки, що розширює охоплення підтримки. DFG наполегливо радить дослідникам консультуватися у фахівців місцевих (університетських) бібліотек для уникнення дублювання фінансування, зокрема, якщо установа вже надає фінансування публікацій відкритого доступу через власні програми. Бібліотеки відіграють центральну роль в управлінні контрактами з видавцями відкритого доступу та часто покривають відповідні витрати [29].

Програма **Фінансування публікацій у відкритому доступі** (інституційна підтримка) надає фіксовані асигнування безпосередньо дослідницьким установам (а не окремим дослідникам) на публікації результатів досліджень у відкритому доступі. Її основні цілі – здійснення структурного корегування фінансових потоків, що уможливить трансформацію системи відкритого доступу та підвищить прозорість витрат на публікацією результатів досліджень у відкритому доступі. З моменту запуску програми 2021 року затверджено 109,3 млн євро на публікації у відкритому доступі, з яких близько 4 % – на монографії [30].

Наприклад, при Рурському університеті в Бохумі з 2024 року діє фонд фінансової підтримки книг у відкритому доступі. Працівники університету мають право подавати зая-

вки як автори або редактори книг відкритого доступу. Фінансування обмежене однією книжковою публікацією на особу на рік із верхнім лімітом витрат у 5 тис. євро (брутто). Дисертації, що захищені в цьому університеті та опубліковані видавництвом, також мають право на фінансування з поточним лімітом: одна дисертація на факультет на рік. Фонд фінансової підтримки покриває лише витрати на безпосередню публікацію у відкритому доступі (не друк). Обране видавництво має надати прозорий кошторис витрат, зокрема щодо послуг, які пов'язані із відкритим доступом. Автори, які публікують результати досліджень, що профінансовані з інших джерел, зобов'язані перевірити, чи можуть витрати на публікацію покрити цільові кошти стороннього фінансування, і вичерпати ці можливості. Фінансове зобов'язання дійсне протягом 12 місяців з моменту його надання. Вимоги до фінансування публікацій: проходження професійно визнаної процедури забезпечення якості (зокрема, рецензування); використання ліцензії, що відповідає відкритому доступу (рекомендація CC BY або CC BY-SA); наявність постійного ідентифікатора (DOI або URN); довготривале архівування (зазвичай через Німецьку національну бібліотеку); доступність у репозиторії Рурського університету [31].

Німецька національна академії наук Леопольдіна підготувала дискусійний документ у форматі рекомендацій, в якому члени робочої групи **Майбутнє наукового видавництва** запропонували новий принцип фінансування наукових журналів, що має на меті доступність публікації для всіх. Основна ідея – фінансування журналів має відповідати процедурам державного фінансування досліджень. Автори документа рекомендують фінансувати журнали з моделлю діамантового відкритого доступу, що забезпечують безкоштовний доступ як для авторів, так і для читачів [32].

Наукові журнали можуть отримати фінансування на підставі поданої заявки науковим товариством, академією або державною установою. Управління та фінансування журна-

лів, які функціонують за цією моделлю, залишаються у віданні експертних наукових організацій або академічних установ, що отримують відповідний бюджет для цієї мети. Бюджет дає їм змогу на конкурсній основі укладати контракти з постачальниками послуг для виконання окремих етапів публікаційного процесу (зокрема, системи управління рукописами, управління процесом рецензування, професійне редагування, робота веб-сайтів тощо). Розробники наголошують, що оцінювання таких заявок має відповідати критеріям, які встановлені тими самими науковими організаціями, що фінансують і здійснюють оцінювання наукових проєктів для надання грантів. Журнали, що отримують фінансування за цією моделлю, також повинні мати можливість отримувати додаткові надходження, зокрема, за рахунок зборів за подання рукописів, особливо на початкових етапах становлення журналу, коли затвердженого бюджету є недостатньо. З метою збереження наукового суверенітету функціонування журналу вкрай важливо, щоб його економічна стійкість надалі не залежала від таких додаткових джерел доходу. Для подальшої реалізації запропонованого механізму фінансування журналів рекомендовано залучати досвідчених видавців академічних журналів для оцінювання кошторису бюджету та формування процедури подання заявок, а також розпочати національний пілотний проєкт і створити міжнародну робочу групу для встановлення співфінансування на міжнародному рівні [33].

Новий Національний сервісний центр для діамантового відкритого доступу (SeDOA), який створено 2024 року, фінансує Німецький дослідницький фонд (DFG), що є консорціумом 15 установ і має стати ключовою контактною інституцією для цієї фінансової моделі в майбутньому [34].

4.10. Фінляндія: Федерація наукових товариств Фінляндії (TSV – Tieteellisten seurain valtuuskunnasta), **Форум публікацій** (JUFO – Julkaisufoorumi).

Федерація наукових товариств Фінляндії (TSV) заснована 1899 року, є національним координаційним органом, що об'єднує 287 наукових товариств і чотири академії наук країни. Відповідно до законодавчо визначених повноважень, TSV сприяє розвитку наукової комунікації та видавничої діяльності, популяризує результати досліджень серед широкої громадськості та підтримує співпрацю між науковими об'єднаннями [35]. TSV керує платформою, до якої входять понад 150 журналів наукових товариств. Щорічно TSV виділяє близько 600 тис. євро на субсидування неприбуткових наукових журналів за моделлю діамантового відкритого доступу. TSV є чітким прикладом прямої операційної та стратегічної підтримки наукових видань та їхньої інфраструктури [36].

Федерація наукових товариств Фінляндії координує розподіл державних субсидій, що надає Міністерство освіти і культури для підтримки видавничої та міжнародної діяльності наукових товариств. Фінансування також може бути надано загальнонауковим організаціям та асоціаціям, які опікуються науковою політикою, за умови, що їхня видавнича діяльність є якісною та значущою. Субсидії надають терміном на один календарний рік. Підтримка може бути надана для покриття обґрунтованих витрат, зокрема [37]:

- витрати на оплату праці редакторів, дизайнерів макетів, технічних фахівців, а також на друк і розсилання видань, що мають бути належно обґрунтовані, відповідно до загальної вартості виробництва; за потреби витрати на заробітну плату має підтверджувати робочий план, табель обліку часу або інші документи;
- комунікаційні витрати на поширення видання;
- витрати на засідання та навчання редакційної колегії.

Загальні адміністративні витрати заявника – не більше 15 % від загальних витрат на публікацію. Такі витрати мають бути:

- чітко визначені та обґрунтовані, відповідно до мети публікації;
- відповідати бюджету, що поданий разом із заявкою;

◆ окремо документально підтверджені у фінансовій звітності;

◆ розраховані за єдиними принципами впродовж усього періоду використання коштів.

Із 2015 року Міністерство освіти та культури Фінляндії використовує класифікацію JUFO як показник якості наукових результатів, що впливає на критерії державного фінансування університетів. Майже 14 % базового фінансування університетів розподіляють на основі кількості публікацій та їх рівня JUFO [38]. Фінляндія запровадила систему **Форум публікацій** (JUFO) для оцінювання вітчизняних і міжнародних академічних каналів наукової комунікації (наукові видання, серії книг, конференції та видавництва) за рівнями якості (0, 1, 2, 3) [39].

Рівень 1 охоплює рецензовані канали публікацій, що спеціалізуються на висвітленні результатів наукових досліджень і мають редакційні колегії, до складу яких входять визнані фахівці відповідної галузі науки. Більшість наукових видань зараховано саме до цього базового рівня, тобто відповідають мінімальним науковим стандартам.

Рівні 2 і 3 присвоюють обмеженій кількості академічних журналів, конференцій і книжкових видавництв, які, на думку експертних комісій, мають високий рівень академічної якості, міжнародного впливу та наукової значущості. Здебільшого це міжнародні платформи, однак у галузях гуманітарних і соціальних наук рівень 2 може охоплювати також фінські та шведські публікаційні канали.

Публікаційні канали, які пройшли оцінювання, але не відповідають усім критеріям базового рівня 1, класифікують як **рівень 0**.

JUFO функціонує під егідою TSV, за розвиток діяльності Форуму відповідає Керівна група, до якої входять представники наукової спільноти та основних організацій, що здійснюють управління у сфері науки.

Отже, Фінляндія надає інклюзивні субсидії для наукових журналів зі статусом неприбутковості за рахунок коштів Мі-

ністерствf освіти q культури. Існує також національна технічна платформа journal.fi для журналів відкритого доступу (як негайного, так із відтермінуванням), якою можна користуватися за номінальну плату, незалежно від статусу державного фінансування [6, p. 453].

4.11. Нідерланди: Нідерландська дослідницька рада
(NWO – Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek)

NWO вже десять років розвиває національну ініціативу OpenScienceNL, що підтримує відкритий доступ і прозору наукову комунікацію. NWO підтримує справедливі та прозорі моделі наукових публікацій у видавництвах і має спеціальний фонд для допомоги журналам, які бажають перейти на модель діамантового відкритого доступу. Завдяки фонду журнали можуть отримати грант до 50 тис. євро на два роки для зміни формату публікацій з платного або гібридного доступу на діамантовий [36]. Крім того, NWO підтримує платформу OpenJournalsNL (національна платформа, подібна до фінського journal.fi), що допомагає випускати журнали за моделлю діамантового відкритого доступу.

Приклади Фінляндії та Нідерландів підкреслюють зростаючу загальноєвропейську тенденцію до прямого державного фінансування операційної діяльності журналів некомерційної моделі відкритого доступу та підтримки платних журналів для переходу на модель діамантового відкритого доступу, що не передбачають APCS.

4.12. Норвегія: Норвезький реєстр наукових журналів
(Kanalregisteret).

Норвегія однією з перших у Європі визнала необхідність переходу до політики відкритого доступу. Ще 2005 року уряд відреагував на стрімке зростання витрат на передплату наукових журналів. Відтоді крок за кроком почалося впрова-

дження послідовних та обґрунтованих рішень з підтримки відкритого доступу через забезпечення фінансування для науковців.

Норвезький реєстр наукових журналів, серій і видавництв надає відкриту інформацію про академічну якість публікаційних каналів. Тут можна знайти перелік видань, що визнані науковими, а також дізнатися про їхній рівень, відповідно до національної класифікації. У реєстрі зазначено, чи підтримує конкретне видання відкритий доступ, зокрема на основі даних таких джерел, як Directory of Open Access Journals (DOAJ). Адмініструванням реєстру опікується Норвезьке управління з питань вищої освіти та кваліфікацій (HK-dir) у співпраці з Національною радою з наукових публікацій (NPU), яка офіційно затверджує рівні публікаційних каналів [40].

У Норвезькому реєстрі публікаційні канали класифікують за рівнями, що відображають їхню академічну якість:

- **рівень 1** означає, що публікаційний канал визнано академічним;
- **рівень 2** також засвідчує статус академічного публікаційного каналу, але на найвищому рівні;
- **рівень 0** означає, що публікаційний канал не вважають науковим через невідповідність визначеним вимогам.

Публікації, що розміщені у виданнях рівнів 1 або 2, ураховують в наукометричних показниках і можуть надавати публікаційні бали. Під терміном публікаційний канал розуміють наукові журнали, серії та видавництва, а під академічним каналом публікації – ті серед них, що затверджені на рівнях 1 або 2 у Норвезькому реєстрі [41].

Починаючи з 2025 року, Уряд Норвегії вніс суттєві зміни до системи фінансування університетів, виводячи показник публікаційних балів зі складу критеріїв розподілу коштів. Раніше цей механізм передбачав надання грантів Міністерством освіти та досліджень, залежно від щорічного обсягу академічних публікацій кожної установи, де фінансування безпосередньо залежало від кількості нарахованих балів за академічні

праці співробітників. Незважаючи на припинення використання публікаційних балів для фінансування закладів вищої освіти, Уряд Норвегії наголошує на збереженні звітності про академічні публікації, оскільки вважає її цінною інформацією для моніторингу та оцінювання наукової діяльності. Примітно, що систему публікаційних балів, як і раніше, застосовують для фінансування наукових установ у медичному секторі [42].

Норвезька дослідницька рада покриває витрати на публікації як частину непрямих витрат (накладних) установи, в якій працює дослідник. Отже, витрати на публікацію статей у журналах відкритого доступу не мають бути враховані як прямі витрати в бюджетах окремих проєктів. Відповідальність за покриття цих витрат покладено на установи, які отримують відповідне фінансування від Норвезької дослідницької ради [43].

У Норвезькому університеті природничих і технічних наук (NTNU) фінансування наукових публікацій централізовано здійснює Університетська бібліотека через єдиний бюджет, що призначений для видавничої діяльності. Ці кошти покривають витрати на публікації у відкритому доступі в журналах, які є частиною трансформаційних угод (моделі "Публікуй та читай"), а також публікації у виданнях відкритого доступу та повністю відкритих монографіях (золотий відкритий доступ). Принциповою умовою для отримання підтримки є наявність у публікаційних каналів схвалення на рівні 1 або 2 у Норвезькому реєстрі наукових журналів, серій і видавництв, що гарантує їхню академічну якість. Фінансування надають лише відповідному автору, який має афіліацію з NTNU (як співробітник, студент, зовнішній аспірант або запрошений дослідник); афіліація має бути чітко вказана в статті [44].

Норвегія переважно фінансує журнали в межах консорціуму кураторських журналів; порталу для публікації журналів на національному рівні не існує. Натомість є велика кількість університетських платформ наукових журналів відкритого доступу, на яких часто представлено багато журналів [6, p. 453].

До прикладу, у Швеції національні дослідницькі фонди

Vetenskapsrådet і FORTE надають регулярні конкурентні можливості для отримання грантів. На національному рівні механізми технічної та фінансової підтримки журналів розроблено в межах національної стратегії для подальшого розвитку публікацій з відкритим доступом [6, p. 453].

4.13. Франція: Університет Лотарингії та Національний фонд відкритої науки

(FNSO – Fonds National pour la Science Ouverte).

2017 року Університет Лотарингії відмовився від передплати на Springer, а 2023 – припинив угоду з Wiley для заощадження коштів і спрямування їх до Національного фонду відкритої науки (FNSO), який фінансує відкриті наукові інфраструктури, навчальні програми та підтримує відкриті дослідження, публікації за моделлю діамантового відкритого доступу. Завдяки додатковому фінансуванню від регіональних дослідницьких інститутів і Міністерства вищої освіти Франції річний бюджет фонду наразі становить близько 500 тис. євро. Для прийняття рішень щодо розподілу коштів створено представницький комітет. Підтримка наукових видань у форматі діамантового відкритого доступу, редактори яких пов'язані з Університетом Лотарингії або чия тематика є стратегічно важливою для регіону, сягає 2 тис. євро на рік у 2025 році. Виділені кошти дають змогу головним редакторам невеликих і середніх академічних журналів наймати літературних редакторів для редагування текстів, проводити вебінари та інші заходи [45].

Однак фінансування не покриває витрати на оплату праці, тиражування, якщо журнал одночасно виходить друком в електронному та паперовому форматах. Критеріями відповідності для отримання журналами фінансування є [46]:

- оприлюднення в інтернеті з негайним безоплатним відкритим доступом або наявність план переходу до такого формату упродовж трьох років;
- відсутність плати за публікацію;
- розміщення на платформі, що відповідає встановленим

критеріям редакційної якості (критерії Quéro та FNSO) або подання заявки на таку платформу протягом року (зокрема, Cairn, Centre Mersenne, Episciences, Erudit, OJS, OpenEdition, OLH, Open U Journals, SciPost);

- внутрішнє та зовнішнє рецензування статей;
- отримання додаткового фінансування з іншого джерела, зокрема, внутрішнього – для Університету Лотарингії (з лабораторії, наукового кластеру тощо). Щонайменше 20 % загального річного бюджету журналу має надходити з альтернативного джерела вже за рік після початку участі у програмі;
- відсутність попереднього фінансування від COPIL SO у межах конкурсу FNSO на проєкти або початкову підтримку.

Національний фонд відкритої науки є фінансовим інструментом для втілення Національного плану відкритої науки Франції. Його головним завданням є фінансова підтримка проєктів та ініціатив, що сприяють розвитку відкритої науки, з метою створення екосистеми, в якій наукові здобутки стануть більш кумулятивними, краще підтвердженими даними, прозорими, оперативними й доступними для всіх. Фонд наповнюють міністерські асигнування, добровільні внески від закладів вищої освіти, наукових установ та інноваційних організацій, а також пожертви від асоціацій, фондів і меценатів [47]. За період 2019–2021 рр. FNSO запустив три конкурси проєктів для відкритого наукового видавництва, підтримавши 49 проєктів на загальну суму майже 5 млн євро [48]. За цей період Фонд зібрав 12,3 млн євро, основними джерелами яких стали Міністерство вищої освіти і досліджень Франції та французькі заклади вищої освіти й наукові установи. Діяльність Фонду охоплювала три основні напрями: організацію та фінансування двох конкурсів проєктів з розвитку відкритого наукового видавництва й редакційної підтримки; підтримку національних і міжнародних інфраструктур відкритої науки, таких як HAL, Research Data Alliance, Software Heritage, OpenCitation тощо; фінансування екосистеми Recherche Data Gouv, зобов'язання щодо підтримки якої Фонд узяв до 2023 року [49].

Фінансування FNSO спрямоване на спільні дії для заохочення переходу до відкритого доступу; розвитку наукових публікацій у відкритому доступі; зміцнення та структурування можливостей наукових публікацій у відкритому доступі; прагнення відповідності стандартам редакційної якості; сприяння різноманіттю моделей фінансування публікацій у відкритому доступі, зокрема на користь діамантової моделі [50].

Проєкти, що засновані на прозорій та обґрунтованій моделі плати за публікацію, також можуть бути підтримані.

Пряма підтримка наукових журналів, яку успішно реалізують у Франції та Норвегії, є запорукою стабільної діяльності журналів, адже вона охоплює фінансування технічної інфраструктури та розвитку цифрових платформ.

4.14. Іспанія

В Іспанії є три різні джерела фінансування для підтримки видання наукових журналів: 1) Міністерство культури і спорту Іспанії пропонує фінансування у розмірі 50 % від загальних витрат журналу в сфері соціальних і гуманітарних наук; 2) Університет Гранади підтримує новостворені журнали грантом у розмірі 3–4 тис. євро раз на один–три роки. Щорічний грантовий конкурс призначений лише для журналів Гранадського університету; 3) у межах фінансування наукових досліджень Національним дослідницьким фондом Іспанії наукових журналів також можуть отримати певне фінансування [6, с. 454; 51].

4.15. Італія: Eurac Research

Eurac Research засновано 1992 року як приватний дослідницький центр у місті Больцано, в якому на той час працювало лише 12 науковців. Вони займались дослідженнями у сферах мови та права, питань меншин та автономних регіонів, а також довкілля Альпійського регіону. Згодом центр поступово розширив тематику, розвинув нові напрями, оновив структуру та

почав залучати науковців з усього світу. Нині в установі працює близько 700 дослідників із понад 40 країн [52].

Фонд відкритого доступу дослідницького центру Eurac Research створено для підтримки реалізації політики відкритого доступу та зміни підходів до наукових публікацій у бік відкритості. Його завданням є розширення кількості робіт, що оприлюднені у відкритому доступі, особливо якщо в авторів немає альтернативних джерел фінансування витрат на опублікування. 2025 року бюджет фонду становить 60 тис. євро. Фонд покриває витрати лише на публікаційні збори за рецензовані наукові статті (у повністю відкритих або гібридних журналах), окремі розділи монографій. Інші додаткові витрати, як-от кольорові ілюстрації, додаткові сторінки, передрук або додаткові примірники книг, фонд не оплачує. Автори, які подають заявку, мають вказати свою належність до Eurac Research у відповідній публікації. Для фінансування статей у журналах автор має бути вказаний як перший або відповідальний (corresponding author). Для розділів у книгах достатньо, щоб перший автор вказав афіліацію Eurac Research, навіть якщо жоден із "book editors" не афілійований з Eurac Research. Автори монографій мають право подавати заявки незалежно від черговості у списку співавторів. Редактори наукових збірників (edited volume) автоматично не отримують права на фінансування, але можуть звернутися за підтримкою окремих розділів, якщо вони є їх першими авторами. Журнали мають бути включені щонайменше до одного з реєстрів DOAJ, Scopus або списку ANVUR, а книги чи розділи – виходити друком через видавництва з реєстру DOAB. Розмір підтримки обмежений задля забезпечення широкої підтримки: для статті чи розділу у науковому збірнику – до 2 тис. євро; якщо у збірнику є кілька розділів від авторів Eurac, то загальна підтримка не перевищує 7 тис. євро; таку саму суму фінансування можуть отримати монографії. Якщо збірник перебуває у відкритому доступі, то фонд покриває лише частину від загальної вартості, що відповідає кількості розділів, які написані дослідниками Eurac. Заявки розглядають у порядку надходження до повного вичерпання річного бюджету [53].

Політика Eurac Research активно просуває зелений шлях відкритого доступу, вимагаючи від дослідників депонування повного тексту (постпринт або остаточна PDF-версія, залежно від ліцензії та політики журналу) рецензованих статей у Болцанському інституційному архіві (BIA) [54].

Крім національних зусиль загальноєвропейські ініціативи відіграють центральну роль у гармонізації та прискоренні переходу до відкритого доступу. Вони встановлюють загальні принципи та розробляють інфраструктури відкритого доступу, які впливають на редакційні політики та публікаційні практики.

Plan S – міжнародна ініціатива, яку підтримує cOAlition S (міжнародне об'єднання організацій, що фінансують наукові дослідження) щодо впровадження принципів відкритого доступу до наукових публікацій. Згідно з її вимогами, починаючи з 2021 року, усі наукові публікації, які були профінансовані за рахунок грантів із державних коштів, мають обов'язково бути розміщені у форматі відкритого доступу у відповідних журналах або на платформах. Під це правило підпадають усі рецензовані наукові праці на основі результатів досліджень, що фінансували учасники cOAlition S [55].

cOAlition S – об'єднання 28 організацій, серед яких національні наукові фонди, міжнародні установи та благодійні фундації, що спільно з Європейською комісією взяли на себе зобов'язання із впровадження десяти принципів Plan S. Їхня спільна мета – гарантування негайного розміщення у відкритому доступі через журнали, платформи або репозиторії без жодних затримок й ембарго всіх наукових публікацій, що підготовлені за результатами досліджень і були профінансовані з державних або приватних джерел за підтримки національних, регіональних, міжнародних дослідницьких рад або фінансових структур (грантодавців). У межах цієї ініціативи cOAlition S також підтримує справедливі моделі поширення знань, зокрема, діамантовий відкритий доступ [56].

Plan S ґрунтується на десяти керівних принципах [57]:

1. Автори або установи, в яких вони працюють, зберігають авторські права на свої праці. Усі публікації мають виходити

друком за відкритою ліцензією, бажано Creative Commons Attribution (CC BY), відповідно до вимог Берлінської декларації про відкритий доступ до наукових і гуманітарних знань.

2. Грантодавці розробляють надійні критерії та вимоги до якості послуг, що мають надавати високоякісні журнали, платформи або репозиторії відкритого доступу.

3. За відсутності платформ відкритого доступу грантодавці скоординовано надаватимуть стимули для їх створення та підтримки; за потреби також буде надавано підтримку інфраструктурам відкритого доступу.

4. У певних випадках збори за публікацію у відкритому доступі (APCs) мають покривати організації або дослідницькі інститути, а не окремі дослідники; визнається, що всі дослідники повинні мати змогу публікувати свої праці у відкритому доступі.

5. Організації, що здійснюють фінансування, підтримують різноманітність бізнес-моделей для журналів і платформ відкритого доступу. Якщо існує збори за публікації у відкритому доступі, то вони мають бути сумірними наданим публікаційним послугам, а структура таких зборів – прозорою для інформування ринку, сприяння потенційній стандартизації та обмеженню розміру виплат.

6. Організації, що здійснюють фінансування, закликають уряди, університети, науково-дослідні установи, бібліотеки, академії та наукові товариства узгоджувати свої стратегії, політики й практики, насамперед, для забезпечення прозорості.

7. Згадані принципи застосовують до всіх типів наукових публікацій, однак передбачено, що для досягнення відкритого доступу до монографій і розділів книг знадобиться більше часу й окрема процедура.

8. Організації, що здійснюють фінансування, не підтримують гібридну модель публікацій, але як тимчасовий перехід до повного відкритого доступу в чітко визначені терміни й лише в межах трансформаційних угод, можуть надати фінансову підтримку таким угодам.

9. Організації, що здійснюють фінансування, проводити-

муть моніторинг дотримання вимог і застосовуватимуть санкції до бенефіціарів/одержувачів грантів у разі порушень.

10. Організації, що здійснюють фінансування, зобов'язуються, що під час оцінювання результатів досліджень у процесі прийняття фінансових рішень зважатимуть лише на наукову цінність роботи, а не канал публікації, імпакт-фактор (або інші показники журналів) чи назву видавництва.

Ініціатива Plan S виявилася надзвичайно потужним каталізатором, що суттєво вплинув на формування політик відкритого доступу в європейських національних дослідницьких фондах, зокрема NCN, FWF і SNSF, які активно узгоджували свою діяльність із її принципами, значно прискоривши в такий спосіб загальноєвропейський перехід до відкритого доступу. Plan S не зводиться лише до набору вимог, його ключові засади стали основою стратегій фондів. Рішуча відмова від гібридної моделі та акцент на укладення трансформаційних угод свідчать про функціонування Plan S як ефективного інструменту ринкового впливу. Стрімке запровадження трансформаційних угод, кількість яких перевищила 1 000 до початку 2024 року, додатково підкреслює визначальну роль Plan S у прискоренні цього складного, хоча подекуди й контроверсійного, переходу до відкритого доступу як до нового стандарту публікаційної політики.

Open Research Europe (ORE) – платформа публікацій відкритого доступу, що започаткована Європейською комісією в березні 2021 року. Стимулом для створення платформи стало сприяння інституційній і некомерційній публікації у відкритому доступі, прозорості та економічній ефективності публікацій для суспільного блага, зменшення навантаження на дослідників та установи й дотримання повної відповідності вимогам відкритого доступу програми Horizon Europe. Європейська комісія підтримує проєкт не як тимчасову ініціативу, а як невід'ємну частину Європейського дослідницького простору (ERA) [58]. ORE – це не архів для зберігання опублікованих статей, а повноцінне місце первинного розміщення наукових праць, подібне за форматом до наукового журналу.

Платформа, забезпечуючи високу наукову якість завдяки ретельному та відкритому процесу рецензування, пропонує безоплатну можливість публікації з відкритим доступом для всіх учасників Рамкових програм ЄС (не лише Horizon 2020 і Horizon Europe). Жодні витрати не списують з бюджету цих програм, адже їх покриває Європейська комісія. ORE підтримує практики відкритої науки в наукових публікаціях: ранній і відкритий обмін результатами досліджень; визнання різних форм наукового внеску; підкреслює важливість самого процесу рецензування як повноцінної складової наукової діяльності [59].

Десять національних дослідницьких установ й організацій, що займаються фінансуванням і проведенням наукових досліджень у восьми європейських країнах, 15 січня 2025 року оголосили про підписання Заяви про наміри (Statement of Intent). Вони заявили про готовність колективно підтримати й фінансувати платформу відкритих публікацій ORE як неприбуткову ініціативу упродовж початкового п'ятирічного періоду, починаючи з 2026 року [60]. Інші організації мали можливість долучитися до цієї ініціативи, підписавши відповідну Заяву, і стати учасниками угоди про співпрацю та фінансування, що була остаточно погоджена в червні 2025 року. Заява є першим кроком на шляху до реалізації бачення та принципів, що викладені у звіті "Open Research Europe: у напрямі до колективної моделі відкритого доступу" з дня його офіційного оприлюднення Європейською комісією у вересні 2024 року [61]. Ідеться про поступове перетворення ORE на стабільну, прозору та справедливу платформу відкритого доступу для наукових публікацій, які спільно фінансують за принципом загальноєвропейського рівного партнерства. Водночас зобов'язання, що взяті підписантами, логічно вписуються до ширшого глобального руху на підтримку справедливого й відкритого академічного видавництва.

ORE впроваджує інноваційну модель публікацій у відкритому доступі (рис. 3), що передбачає рецензування вже після

оприлюднення (модель відкритого постпублікаційного рецензування), а також застосовує метрики на рівні окремої статті. Основну увагу приділяють не репутації видання, а реальній цінності й впливу кожної публікації на науку, суспільство й економіку. Для кожної статті створюють окрему сторінку з метриками замість використання загального імпакт-фактора наукового видання як умовного показника якості. Такий підхід підтримують ініціативи на кшталт Coalition for Advanced Research Assessment (CoARA), які прагнуть змінити критерії оцінювання наукових результатів [58]. Традиційна залежність від імпакт-фактора журналу (JIF) дедалі частіше піддається критиці в контексті принципів відкритої науки.

Модель публікації на платформі ORE ґрунтується на відкритому та прозорому процесі рецензування, що вигідний як авторам, так і рецензентам. Рецензії на статті публікують у відкритому доступі під ліцензією CC BY, тож їх можна офіційно цитувати, визнаючи та зараховуючи таким чином рецензії як самостійний науковий внесок. Для якісного й дотичного до специфіки різних дисциплін рецензенти працюють за детальним переліком питань, який допомагає структурувати аналіз. До того ж, для рецензентів визначено етичні правила поведінки [58]. Після завершення всіх етапів оцінювання редакційна команда ще раз переглядає подання рукопису, зважаючи на якість змісту, мову, відповідність процедурі та статусу оцінювання, після чого фіналізує процес публікації на платформі.

Рис. 3. Публікаційна модель ORE (Open Research Europe)
Джерело: [58].

ORE представляє значний відхід від традиційних моделей: це не просто платформа для фінансування публікацій, а повноцінний майданчик для їхнього розміщення. Модель *безкоштовно для авторів* і свідомий намір колективного некомерційного фінансування європейськими фондами позиціонують платформу як пряме й масштабне втілення принципів діамантового відкритого доступу. Європейська комісія здійснила стратегічний крок до створення публічної інфраструктури наукової комунікації заради зменшення залежності від комерційних видавців і посилення громадського контролю над поширенням досліджень, що профінансовані державним коштом.

Програма Горизонт Європа (Horizon Europe) висуває вимогу щодо відкритого доступу до рецензованих наукових публікацій, яка відповідає принципам Plan S. Вимога щодо відкритого доступу поширена на [62]:

- усіх отримувачів фінансування в межах програми Горизонт Європа;
- результати, що опубліковані на основі фінансування за програмою;

◆ винятково рецензовані наукові публікації в наукових виданнях, монографії та інші види наукових праць.

Отримувачам фінансування також рекомендовано надавати відкритий доступ до нерецензованих публікацій.

Програма Горизонт Європа зобов'язує до використання зеленої моделі відкритого доступу в такі способи:

◆ бенефіціари мають розміщувати копію опублікованої фінальної редакції статті (Version of Record) або її версію (постпринт), яку автор подав до журналу, що прийнята після рецензування, але перед редакційним опрацюванням (Author's Accepted Manuscript, AAM) у надійних репозиторіях;

◆ публікації мають бути депоновані не пізніше від моменту офіційної публікації;

◆ бенефіціари мають забезпечити відкритий доступ до публікацій, що були депоновані через репозиторій;

◆ через репозиторій вони також зобов'язані надавати інформацію про будь-які наукові результати, інструменти й засоби, що необхідні для верифікації висновків у наукових публікаціях;

◆ метадані депонованих публікацій мають бути відкриті (у Biblio метадані публічно доступні).

Витрати, що пов'язані з публікуванням у повноцінних виданнях відкритого доступу (full OA publishing venues), відшкодовують протягом усього періоду реалізації проєкту за умови їхнього включення до бюджету проєктної заявки. Не підлягають відшкодуванню витрати на публікування в гібридних журналах відкритого доступу, що поєднують платний доступ за передплатою з можливістю відкритого доступу за сплату APCs. Бенефіціари можуть скористатися платформою Open Research Europe (ORE), що створена Європейською Комісією, для безкоштовних публікацій у відкритому доступі [63].

Платформа Episciences – комплексна система для редагування та публікування наукових оверлейних журналів у відкритому доступі, що охоплює всі галузі науки. Особливість цих журналів – у тому, що самі публікації зберігаються не на сайтах журналів, а в репозиторіях або на серверах препринтів

(arXiv, HAL, Zenodo, bioRxiv, medRxiv та ін.). Усі оверлейні журнали Episciences працюють за моделлю діамантового відкритого доступу. Процес публікації розпочинається з розміщення автором препринта у відкритому архіві, після чого він подає його через сайт обраного журналу (рис. 4). Редакція організовує рецензування (зазвичай одностороннє сліпе, але може й відкрите) та ухвалює рішення – відхилити, прийняти з правками або прийняти як є. Після фінального затвердження стаття проходить редакційну підготовку, її розміщують на сайті журналу – весь цей процес відбувається з використанням відкритих архівів, що пришвидшує публікацію та захищає від плагіату. Episciences дотримується принципів FAIR (відкритість, доступність, інтероперабельність, повторне використання), надаючи кожній статті DOI, зберігаючи повне авторське право за дослідником, забезпечуючи відкритість метаданих і довготривале зберігання в CINES. Журнали можуть самостійно вирішувати, чи відкривати рецензії для публічного доступу, підвищуючи прозорість оцінювання [64].

Платформа Episciences, що є однією з трьох розробок Центру прямої наукової комунікації (CCSD) – підрозділу підтримки та досліджень CNRS/INRAE/Inria у Франції, бере свій початок від ідеї оверлейного журналу, яку вперше сформулював Жан-П'єр Демайі з Інституту Фур'є 2003 року. Розробка Episciences розпочалася 2012 року за участі CCSD та Inria [65]. 2020 року проєкт Episciences отримав фінансування від Європейського Союзу в межах грантової угоди **OpenAIRE Nexus науково-комунікаційні сервіси для користувачів EOSC** (номер гранту 101017452) [66].

Episciences є прикладом прямої підтримки інфраструктури наукових журналів Episciences, надає їм безкоштовний хостинг та операційну підтримку.

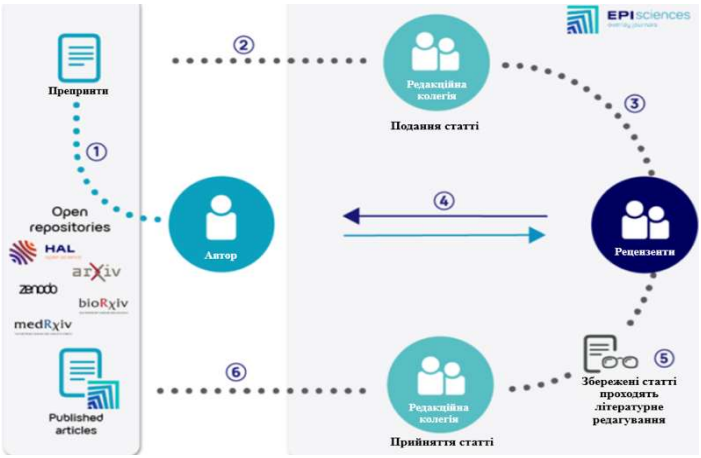

Рис. 4. Публікаційна модель Episciences

Джерело: [64].

Програма KOALA, назву якої розшифровують як *створення консорціумних рішень для відкритого доступу*, має на меті створення спільних моделей фінансування журналів і книжкових серій у відкритому доступі за підтримки академічних бібліотек, науково-дослідних установ, асоціацій і компаній як альтернатива APCs-моделі, за якої витрати на публікацію статей покривають самі автори або установи, в яких вони працюють [67]. KOALA – спільна ініціатива TIB (Інформаційного центру науки і техніки імені Лейбніца) та KIM (Центру комунікації, інформації й медіа при Університеті м. Констанц), яку фінансувало Федеральне міністерство освіти й досліджень Німеччини до кінця січня 2023 року для створення бізнес-моделі та інфраструктури. Після завершення фінансування KOALA продовжить роботу вже як постійна послуга партнерських організацій [68]. Кожен учасник KOALA робить внесок, відповідно до своїх можливостей і масштабу видань, які вони підтримують. Це дозволяє журналам і публікаційним серіям стабільно функціонувати без жодних витрат для авторів або читачів. Починаючи з січня 2023 року, майже 70 різних установ спільно фінансують протягом трьох років шість видань у

сфері медіа та соціальних наук. Видавці погодилися дотримуватися мінімальних стандартів KOALA: крім відкритого доступу вони передбачають зобов'язання з довготривалого архівування, належного оформлення метаданих, дотримання етичних норм і заборону відстеження даних користувачів [69].

Програма SCOAP³ (Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics) – унікальне партнерство, яке об'єднує понад 3 тис. бібліотек, фінансові агентства й дослідницькі центри із 44 країн, а також три міжурядові організації. Разом із провідними видавництвами ініціатива зробила найважливіші журнали з фізики високих енергій повністю відкритими для доступу: автори не сплачують за публікацію, усі витрати покривають централізовано [70]. SCOAP³ було ініційовано за підтримки CERN (Європейської організації з ядерних досліджень, штаб-квартира – Женева, Швейцарія) та офіційно запущено 1 січня 2014 року [71]. Статті публікують не лише на сайтах видавництв, а й у спеціальному репозиторії SCOAP³, де вони доступні для подальшого поширення. Метадані відкриті, а ексклюзивний API дозволяє партнерам програми легко інтегрувати повні тексти до своїх національних або інституційних репозиторіїв. Кошти для фінансування програми SCOAP³ збирають централізовано через CERN, що координує оплату публікацій у відкритому доступі. Кожна країна або регіон робить внесок, відповідно до кількості наукових публікацій з фізики високих енергій, що припадає на їх дослідників. У контексті великих наукових колаборацій витрати на кожну статтю розподіляють пропорційно до кількості авторів та установ, в яких вони працюють, що забезпечує справедливий розподіл фінансової відповідальності між усіма учасниками ініціативи [70]. Автори не сплачують APCs, а видавці отримують пряме фінансування від SCOAP³ за відкриття контенту. Це є прикладом колективного прямого фінансування видавництв, що дозволяє журналам публікувати матеріали у відкритому доступі безкоштовно для авторів.

Таким чином, консорціумне фінансування протиставлено прибутковим видавничим моделям, що покладаються на платежі авторів і користуються широкою підтримкою серед

ключових гравців у сфері наукової політики.

У контексті відкритого доступу фінансування наукових журналів є важливим для їхньої життєздатності та розвитку. В Європі переважають в основному три моделі розрахунку сум фінансування, що відображають різні підходи до підтримки академічного видавництва.

1. Модель фінансування за кількістю статей і рівнем журналу (JUFO-подібна) характерна для систем, в яких фінансування установ (переважно університетів) частково залежить від кількості та якості публікацій у наукових журналах. Вона створює опосередкований стимул для журналів підвищувати якість і видимість для залучення авторів, публікації яких впливають на інституційне фінансування. Найбільш відомим прикладом такої системи є Publication Forum (JUFO) у Фінляндії. З 2015 року Міністерство освіти та культури Фінляндії використовує класифікацію JUFO як показник якості наукових результатів, що впливає на критерії державного фінансування університетів [72]. Майже 14 % базового фінансування університетів розподіляють на основі кількості публікацій та їхнього рівня JUFO [73].

$$\text{Обсяг фінансування} = \sum_{i=1}^{n} P_i \times W_i \times R, \text{ де}$$

P_i – кількість опублікованих статей у журналі i-го рівня;

W_i – ваговий коефіцієнт для i-го рівня.

Кожному рівню якості присвоюють певний коефіцієнт, що відображає його наукову цінність або вплив, зокрема, у системі JUFO.

Рівень 1: коефіцієнт 1 (базовий рівень, що відповідає основним критеріям якості, таким як рецензування та наявність редакційної колегії).

Рівень 2: коефіцієнт 3 (для більш селективних публікаційних каналів з вищим рівнем впливу).

Рівень 3: коефіцієнт 4 (для найбільш селективних публікаційних каналів з найвищим рівнем впливу).

Рівень 0: коефіцієнт 0,1 (публікаційні канали, що не відповідають критеріям Рівня 1).

R – ставка фінансування за 1 бал (грошовий еквівалент)

може варіюватися залежно від загального бюджету, що виділений на наукові публікації, пріоритетів країни або фонду;

n – кількість рівнів у системі, зазвичай 3 або 4 рівні, як в JUFO.

Обсяг фінансування розраховують шляхом множення кількості публікацій у журналах відповідного рівня на зазначений коефіцієнт, що дозволяє корелювати фінансову підтримку з якісними показниками наукових праць.

Приклад розрахунку:

Припустимо, журнал опублікував:	**Розрахунок балів:**
Рівень 1 (вага 1): 12 статей	Для Рівня 1: 12×1=12 балів
Рівень 2 (вага 3): 6 статей	Для Рівня 2: 6×3=18 балів
Рівень 3 (вага 4): 2 статті	Для Рівня 3: 2×4=8 балів
Ставка за бал: 500 євро	**Разом балів: 12+18+8=38 балів**
Розрахунок фінансування: Обсяг фінансування = 38×500 = 19 тис. євро	

Такий підхід до розрахунку обсягів фінансування університетів ураховує публікаційну активність та класифікаційні показники видань.

2. Модель фінансування редакційної діяльності (фіксоване фінансування). Модель представляє підхід до прямої інституційної підтримки журналів, що є особливо актуальним для діамантових журналів, які не стягують плату ні з авторів, ні з читачів. Така модель забезпечує стабільне функціонування редакції, незалежно від кількості опублікованих статей, дозволяючи журналам зосередитися на якості контенту та науковому рецензуванні.

$$\text{Обсяг фінансування} = (Z + T + S + O) \times F, \text{ де}$$

Z – заробітна плата редактора/секретаря та допоміжного персоналу, може бути розрахована у нормо-годинах або як частка ставки;

T – витрати на технічну підтримку платформи, охоплює витрати на хостинг, підтримку систем управління журналами (зокрема, Open Journal Systems – OJS), присвоєння та підтримку DOI (Digital Object Identifier), створення XML-файлів для індексації тощо;

S – вартість редакційно-видавничих послуг, що включає витрати на переклад (якщо журнал публікує кількома мовами), наукове та літературне редопрацювання;

O – інші витрати: на просування журналу, маркетинг, членство в міжнародних базах даних, довготривале архівування контенту, розробку та підтримку вебсайту;

F – коефіцієнт відповідності, який дозволяє фондам адаптувати розмір фінансування до конкретних характеристик журналу, що може залежати від рівня журналу, наявності міжнародних індексів, мовної політики, відповідності стандартам відкритої науки та прозорості рецензування.

Приклад розрахунку. Припустимо, річні витрати та коефіцієнт становлять:

Z = 8000 євро (зарплата редколегії);

T = 2000 євро (технічна підтримка);

S = 5000 євро (редакційно-видавничі послуги);

O = 1000 євро (інші витрати);

F = 1,1 (коефіцієнт відповідності).

Розрахунок обсягу фінансування (ОФ):

ОФ = (8000+2000+5000+1000)×1.1 = 16000×1,1 = 17,6 тис. євро

Важливо зауважити, що не всі європейські фонди покривають витрати на заробітну плату саме редколегії, пропонуючи щорічну фінансову підтримку.

3. Гібридні моделі. Поширені також гібридні моделі, що поєднують елементи обох підходів: журнали отримують базове фінансування на постійні витрати, а також додаткове фінансування, залежно від обсягів і рівня публікаційної активності. Такий комбінований механізм дозволяє забезпечити стабільність функціонування журналів при збереженні мотивації до підвищення якості та продуктивності наукової роботи.

Наведені формули наочно ілюструють, яким чином моделі фінансування формують умови для функціонування наукових журналів і сприяють утвердженню принципів відкритої науки.

ВИСНОВКИ

Аналіз європейських моделей фінансування відкритого доступу виявляє складний, але цілеспрямований рух до більш відкритої та справедливої наукової комунікації. Відбувається помітний перехід від добровільного до обов'язкового відкритого доступу, що відображає зростаючий консенсус – дослідження, що профінансовані державним коштом, є суспільним надбанням. Цей зсув підтримують загальноєвропейські ініціативи, зокрема Plan S, які не просто встановлюють правила, а й активно трансформують ринок, відмовляючись від гібридних моделей і сприяючи трансформаційним угодам.

Зростаючий акцент на ліцензіях CC BY та негайному доступі свідчить про глибше розуміння відкритого доступу, що виходить за межі простого безкоштовного читання та охоплює вільне й повторне використання для прискорення наукових відкрить. Моделі діамантового відкритого доступу, що фінансують установи та уряди, стають усе важливішими як справедливий шлях, усуваючи фінансові бар'єри для авторів. Однак їхня стійкість і видимість залишаються ключовими викликами, що потребують інноваційних підходів до спільних моделей фінансування й технологічної підтримки.

Основні підходи до фінансування наукових журналів в Європі:

1. Фокус на відкритому доступі (Open Access): більшість європейських наукових фондів або вимагають, або заохочують відкритий доступ до результатів наукових досліджень. Покриття витрат на публікацію (APCs) є поширеною практикою. Зокрема, програма Horizon Europe покриває витрати на публікацію наукових праць, що виконані у межах проєктів.

2. Редакційна інфраструктура: наукові фонди фінансують платформи для управління журналами, організації рецензування, архівування тощо. Це підвищує якість процесів і наближає журнали до міжнародних стандартів.

3. Підвищення якості й міжнародної присутності: фінансування може бути спрямоване на підвищення наукової якості журналів, їх включення до міжнародних баз даних (зокрема,

Scopus, Web of Science). Підтримка перекладу статей англійською мовою, забезпечення міжнародного рецензування та дотримання етичних стандартів публікацій.

4. Підтримка нових або маловідомих видань: окремі програми спрямовані на розвиток молодих журналів, особливо з соціальних і гуманітарних наук, що дозволяє розширити науковий дискурс і забезпечити представлення різних наукових підходів.

Європейські моделі фінансування наукових публікацій і журналів можна умовно поділити на опосередковану (через плату за обробку статей, APCs) та пряму державну/інституційну підтримку.

Країни з переважно опосередкованою підтримкою, що орієнтована на APCs: Польща (NCN), Чехія (GACR), Бельгія (FWO), Швейцарія (SNSF), Італія (Eurac Research). Ці країни здебільшого фінансують публікації опосередковано, надаючи гранти дослідникам для покриття APCs. Хоча це сприяє відкритому доступу, воно не завжди вирішує питання операційної стійкості журналів і може перекладати фінансовий тягар на авторів/установи, що надає вигоду великим комерційним видавцям. Деякі з них також активно заохочують або вимагають зелений відкритий доступ (самоархівування).

Країни з переважно прямою державною/інституційною підтримкою (найчастіше з акцентом на діамантовий відкритий доступ):

- Данія (DFF): надає пряме фінансування для наукових журналів відкритого доступу з гуманітарних наук, покриваючи операційні, редакційні та виробничі витрати.
- Сербія (Науковий фонд Республіки Сербія). Фонд відрізняє чітка політика прямого субсидування винятково журналів моделі діамантового відкритого доступу з 2025 року, що передбачає відсутність плати для авторів і читачів.
- Фінляндія (TSV): щорічно виділяє значні кошти на субсидування неприбуткових наукових журналів за моделлю діамантового відкритого доступу, покриваючи оплату праці редакторів, технічних фахівців та інші операційні витрати.
- Нідерланди (NWO): є спеціальний фонд для допомоги

журналам у переході на модель діамантового відкритого доступу, що підтримує платформу OpenJournalsNL.

◆ Франція (FNSO): переспрямовує кошти від скасованих передплат на комерційних видавців на фінансування відкритих наукових інфраструктур і публікацій за моделлю діамантового відкритого доступу.

◆ Норвегія (Норвезька дослідницька рада, NTNU): покриває витрати на публікації як частину непрямих витрат установ, а Університетська бібліотека NTNU централізовано фінансує публікації через єдиний бюджет.

◆ Німеччина (DFG, Леопольдіна, SeDOA): хоча DFG дозволяє покриття APCs, існують також програми інституційної підтримки та пропозиції з прямого фінансування діамантового відкритого доступу, зокрема через новий Національний сервісний центр для діамантового відкритого доступу (SeDOA).

Загальноєвропейські ініціативи, що формують політику:

Plan S – міжнародна ініціатива, що вимагає негайного відкритого доступу до всіх рецензованих наукових праць, які фінансує держава, без затримок чи ембарго. Відмовляється від гібридної моделі публікацій, дозволяючи трансформаційні угоди лише як тимчасовий перехід, що суттєво прискорило перехід до відкритого доступу в Європі.

Open Research Europe (ORE) – платформа, що пропонує безкоштовну публікацію для всіх учасників Рамкових програм ЄС. Усі витрати покриває Європейська Комісія. Платформа є масштабним втіленням принципів діамантового відкритого доступу.

Програма Горизонт Європа вимагає відкритого доступу до рецензованих наукових публікацій, що відповідає принципам Plan S; не відшкодовує витрати на публікацію в гібридних журналах.

Колаборативні рішення (Episciences, KOALA, SCOAP^3) – ініціативи, що демонструють приклади прямої підтримки ін-

фраструктури, консорціумного фінансування та колективних зусиль для забезпечення відкритого доступу без APCs, зменшуючи залежність від комерційних видавців.

Підсумовуючи, можна окреслити загальну картину фінансування наукових публікацій і журналів в Європі як екосистему, що поступово зміщується в площину відкритого доступу, поєднуючи різні форми підтримки – від прямого державного фінансування до гнучких механізмів на основі результативності із пріоритетом прозорості, доступності й рівності умов для всіх учасників наукового процесу.

Зважаючи на європейський досвід, Україна може розглянути наступні кроки для підтримки українських наукових видань:

- запровадження проєктного фінансування: надання грантів на розвиток редакційної інфраструктури, підвищення кваліфікації редакторів і впровадження сучасних технологій;
- підтримка відкритого доступу: розробка національної стратегії відкритого доступу до наукових публікацій і стимулювання публікацій у відкритому доступі;
- співпраця з міжнародними фондами: залучення фінансування міжнародних організацій і благодійних фондів для підтримки наукових публікацій;
- створення національного фонду підтримки наукових публікацій: формування державного фонду, що надаватиме фінансову підтримку науковим журналам.

Національні наукові фонди в європейських країнах є аналогами українського НФДУ (Національного фонду досліджень України). Вони виконують схожі функції: фінансують фундаментальні та прикладні дослідження, підтримують публікації результатів досліджень, забезпечують інтеграцію національної науки до глобального наукового простору, включно з підтримкою наукових журналів.

Ці заходи сприятимуть розвитку наукових публікацій в Україні, підвищенню їх якості та інтеграції до світового наукового простору.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Smith, A. (2015). *Alternative Open Access Publishing Models: Exploring New Territories in Scholarly Communication: report on the workshop held on 12 October 2015 at the European Commission Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology.* European Commission. URL: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/oa_report.pdf
2. Andersson McEwem, M. (2023). *Managing Open Access costs: exploring the impact on university library collection development and service offerings* [Master's thesis, Uppsala University]. Diva-portal.org. URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1779507/FULLTEXT01.pdf
3. Dudley, R. G. (2021). The changing landscape of open access publishing: Can open access publishing make the scholarly world more equitable and productive? *Journal of Librarianship and Scholarly Communication, 9*(1), eP2345. https://doi.org/10.7710/2162-3309.2345
4. National Science Centre (NCN). (n.d.). *Research in Poland.* URL: https://researchinpoland.org/funding-organisations-and-programmes/national-science-centre/
5. Sewastianowicz, M. (2024, March 5). *Więcej czasu na uzyskanie dofinasowania dla czasopisma naukowego*. Prawo.pl. https://www.prawo.pl/student/pomoc-de-minimis-na-rozwoj-czasopism-naukowych,525767.html
6. Laakso, M., & Multas, A. M. (2023). European scholarly journals from small-and mid-size publishers: mapping journals and public funding mechanisms. *Science and Public Policy*, *50*(3), 445-456.
7. FWO – The Research Foundation Flanders. (n.d.-a). *Who is FWO.* URL: https://fwo.be/en/about-fwo/who-is-fwo/
8. FWO – The Research Foundation Flanders. (n.d.-b). *Open access.* URL: https://www.fwo.be/en/about-fwo/research-policy/open-access/
9. BELSPO. (n.d.). *BELSPO Open Access Policy.* URL:

https://www.belspo.be/belspo/openscience/pub_belspo_policy_en.stm

10. Czech Science Foundation. (n.d.-a). *GACR in Profile.* URL: https://gacr.cz/en/gacr-in-profile/

11. Czech Science Foundation. (n.d.-b). *GACR and Open Science.* URL: https://gacr.cz/en/gacr-and-open-science/#:~:text=The%20Czech%20Science%20Foundation%20(GACR)%20is%20actively%20involved%20in%20the,the%20budget%20of%20the%20grant.

12. Melinščak Zlodi, I. (2023, October 24). *Croatian case: current state, goals and trends in journal development and visibility* [Presentation slides]. Scopus Only Day Workshop. https://www.znak.hr/images/news/ScopusOnlyDay2023/Croatian_case_Iva_Melinscak_Zlodi.pdf

13. Stojanovski, J., & Marušić, A. (2017). Does small equal predatory? Analysis of publication charges and transparency of editorial policies in Croatian open access journals. *Biochemia Medica*, *27*(2), 292-299.

14. Hebrang Grgić, I., & Guskić, M. (2019). Croatian scientists' awareness of predatory journals. *International Journal for Educational Integrity*, *15*(1), 3.

15. Taşkın, Z., Melinščak Zlodi, I., Laakso, M., Torny, D., Arasteh, S., Bargheer, M., Klaus, T., Schima, J., Agnoloni, T., Peruginelli, G., Davidson, A., Franczak, M., María Ángeles, C. B., de Pablo Llorente, V., Dobson, H., & Heyman, J. (2024). *D5.2 National overviews on sustaining institutional publishing in Europe*. https://doi.org/10.5281/ZENODO.13683953

16. Independent Research Fund Denmark. (n.d.-a). *Who is Independent Research Fund Denmark?* URL: https://dff.dk/en/about-the-fund/independent-research-fund-denmark/who-is-independent-research-fund-denmark/

17. Independent Research Fund Denmark. (n.d.-b). *Journals | Humanities.* URL: https://dff.dk/en/apply-for-funding/see-what-you-can-apply-for/current-funding-opportunities/instruments/2025/september/journals-humanities-e25/

18. The Swiss National Science Foundation. (n.d.-a). *Open access publications – beneficial for research, business and society.* URL: https://www.snf.ch/en/VyUvGzptStOEpUoC/topic/open-access-publications

19. The Swiss National Science Foundation. (n.d.-b). *Open access: making research results freely accessible.* URL: https://www.snf.ch/en/MDecEyLJgpSTk0cU/page/open-access-information-for-researchers

20. The Science Fund of the Republic of Serbia. URL: https://fondzanauku.gov.rs/?lang=en

21. The Science Fund of the Republic of Serbia. (n.d.-b). *Program IDEAS – Act on Goals, Implementation Procedure and Project Financing Terms.* URL: https://fondzanauku.gov.rs/wp-content/uploads/2020/07/IDEAS-Act_Science-Fund-of-the-Repulic-of-Serbia.pdf

22. Serbia Nacionalni portal otvorene nauke. (n.d.). *Politika otvorene nauke: platforme, preporuke, inicijative.* URL: https://open.ac.rs/index.php/politika

23. The Government of the Republic of Serbia, Ministry of Science, Technological Development and Innovation. (n.d.). *Open science platform 2.0 – Team for Open Science in Serbia (TONuS).* URL: https://nitra.gov.rs/images/nauka/TONuS-Platforma_2.0-Final-eng.pdf

24. OpenAIRE. (n.d.-a). *OpenAIRE.* URL: https://www.openaire.eu/national-publishing-initiatives-4

25. OpenAIRE. (n.d.-b). *Open Science Policies.* URL: https://www.openaire.eu/os-serbia

26. FWF – Austrian Science Fund. (n.d.-a). *Open Access Policy for Peer-Reviewed Publications.* URL: https://www.fwf.ac.at/en/about-us/what-we-do/open-science/open-access-policy/open-access-policy-for-peer-reviewed-publications

27. FWF – Austrian Science Fund. (n.d.-b). *Open-Access Block Grant.* URL: https://www.fwf.ac.at/en/funding/portfolio/communication/open-access-block-grant

28. Zenodo. (2024). *Austrian Science Fund (FWF) Open Access Compliance Monitoring 2024.* URL: https://zenodo.org/records/15672442

29. Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG). (n.d.). *How Does the DFG Help Researchers Publish in Open Access?* URL: https://www.dfg.de/en/research-funding/funding-opportunities/programmes/infrastructure/lis/open-access/support-researcher

30. OAPEN – Online library of open access books. (n.d.). *Two Years On: A Conversation with DFG on Supporting Open Access Books.* URL: https://oapen.hypotheses.org/1336

31. Ruhr University Bochum. (n.d.). *Monographs Publication Fund.* URL: https://www.ruhr-uni-bochum.de/oa/monofund.html.en

32. Open access network. (n.d.-a). *New ways to finance diamond open access.* URL: https://open-access.network/en/services/news/article/new-ways-to-finance-diamond-open-access

33. Tautz, D., Holzer, A., Schmidt, K. M., Buchner, J., Grötschel, M., & Jurburg, S. (2025). *A New Concept for the Direct Funding and Evaluation of Scientific Journals* (Discussion No. 38). German National Academy of Sciences Leopoldina. URL: https://www.leopoldina.org/fileadmin/redaktion/Publikationen/Nationale_Empfehlungen/2025_Leo_Diskussionspapier_zur_Finanzierung_EN.pdf

34. Open access network. (n.d.-b). *National service point for diamond open access.* URL: https://open-access.network/en/services/news/article/national-service-point-for-diamond-open-access

35. DIAMAS Developing Institutional Open Access Publishing Models to Advance Scholarly Communication. (n.d.). *Federation of Finnish Learned Societies (TSV).* URL: https://diamasproject.eu/organisatie/tsv/

36. Syrjämäki, S., Dallaire-Clark, J., & Sondervan, J. (2025). National Diamond Open Access funding models. *Open Science Talk, 60*. https://doi.org/10.7557/19.8114

37. The Federation of Finnish Learned Societies. (n.d.). *Publishing and international activities of scientific societies.* URL: https://www.tsv.fi/en/grants/publishing-and-international-activities-scientific-societies

38. Publication Forum. (n.d.-a). *Purpose of the Publication Forum.* URL: https://julkaisufoorumi.fi/en/publication-forum

39. Publication Forum. (n.d.-b). *Evaluations.* URL: https://julkaisufoorumi.fi/en/evaluations

40. Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse. (n.d.-a). *About the Norwegian Register.* URL: https://kanalregister.hkdir.no/en/informasjonsartikler/about-us

41. Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse. (n.d.-b). *Levels and changes in levels.* URL: https://kanalregister.hkdir.no/en/informasjonsartikler/levels-and-changes-in-levels

42. Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse. (n.d.-c). *Academic publishing is no longer part of the funding of higher education institutions in Norway.* URL: https://kanalregister.hkdir.no/en/aktuelt/academic-publishing-is-no-longer-part-of-the-funding-of-higher-education-institutions-in-norway

43. The Research Council of Norway. (n.d.). *Open access to publications.* URL: https://www.forskningsradet.no/en/research-policy-strategy/open-science/publications/

44. NTNU – Norwegian University of Science and Technology. (n.d.). *Publication funding arrangements.* URL: https://i.ntnu.no/wiki/-/wiki/English/Publication+funding+arrangements

45. Fressengeas, N., & Lutz, J.-F. (2025). The Lorraine Model. *Open Science Talk, 59*. https://doi.org/10.7557/19.8074

46. Open Science at the University of Lorraine. (n.d.). *Editing a journal.* URL: https://scienceouverte.univ-lorraine.fr/en/open-publications-ul/editing-a-journal/

47. The French Committee for Open Science. (n.d.-a). *National Fund for Open Science.* URL:

https://www.ouvrirlascience.fr/national-fund-for-open-science/

48. The French Committee for Open Science. (2022). *French National Fund for Open Science Activity Report – 2019-2021.* URL: https://www.ouvrirlascience.fr/wp-content/uploads/2023/01/FNSO_Activity_Report_2019-2021.pdf

49. The French Committee for Open Science. (n.d.-b). *Publication of the French National Fund for Open Science's activity report.* URL: https://www.ouvrirlascience.fr/publication-of-the-national-fund-for-open-sciences-activity-report/

50. The French Committee for Open Science. (n.d.-c). *Fourth Call for Projects of the National Fund for Open Science.* URL: https://www.ouvrirlascience.fr/fourth-call-for-projects-of-the-national-fund-for-open-science/

51. Zhenchenko, M. (2024). Practices of moral and material support for editors of scientific journals on the way to Open Access and indexing by international scientometric databases. Zenodo. https://doi.org/10.5281/zenodo.14279130

52. Eurac Research. (n.d.-a). *About us.* URL: https://www.eurac.edu/en/about-us-eurac-research

53. Eurac Research. (n.d.-b). *Eurac Research Open Access Fund.* URL: https://www.eurac.edu/en/research-support/open-science/open-access/open-access-fund

54. Eurac Research. (n.d.-c). *Open Access Policy.* URL: https://www.eurac.edu/en/research-support/open-access/open-access-policy

55. ATU Atlantic Technological University. (n.d.). *What is Plan S?* URL: https://atlantictu.libguides.com/openaccess/planS

56. DIAMAS Developing Institutional Open Access Publishing Models to Advance Scholarly Communication. (n.d.). *cOAlition S.* URL: https://diamasproject.eu/organisatie/coalition-s/

57. Plan S Making full and immediate Open Access a reality. (n.d.). *Plan S Principles.* URL: https://www.coalition-s.org/plan_s_principles/

58. Open Science – La scienza condivisa. (n.d.). *The future of Open Research Europe: a collective commitment to sustain the*

platform. URL: https://open-science.it/article?rpk=333456&prs_sel=p_institution&tpc_sel=t_openscience

59. Research and innovation, European Commission. (n.d.). *New Scoping Report: "Open Research Europe (ORE): Towards a collective open access publishing service".* URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/new-scoping-report-open-research-europe-ore-towards-collective-open-access-publishing-service-2024-09-09_en

60. FWF – Austrian Science Fund. (n.d.). *Joint Commitment to Strengthening Open Research Europe.* URL: https://www.fwf.ac.at/en/news/detail/joint-commitment-to-strengthening-open-research-europe

61. Publications Office of the European Union. (2024). *Open research Europe: Towards a collective open access publishing service: scoping report.* URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3603e219-6a65-11ef-a8ba-01aa75ed71a1/language-en

62. Ghent University. (n.d.). *Open Access requirements of external funders.* URL: https://www.ugent.be/en/research/openscience/schol-publishing/oa-funder-requirements.htm

63. European Commission. (n.d.). *Open Research Europe.* URL: https://open-research-europe.ec.europa.eu/about/how-it-works/

64. Episciences overlay journals. (n.d.-c). *Publishing model.* URL: https://www.episciences.org/publishing-model/

65. Episciences overlay journals. (n.d.-e). *Who are we?* URL: https://www.episciences.org/who-are-we/

66. OpenAIRE. (n.d.-c). *Episciences integrates Open Science Lens page Enhancer.* URL: https://www.openaire.eu/episciences-integrates-open-science-lens-page-enhancer

67. TIB – Leibniz Information Centre for Science and Technology and University Library. (n.d.). *KOALA consortium program.* URL: https://www.tib.eu/en/services/koala

68. SLUB Wir führen Wissen. (n.d.). *A collectiv Open Access funding model: KOALA at the SLUB.* URL: https://www.slub-dresden.de/en/publish/open-access/jointly-financing-open-access-koala-at-the-slub

69. Open access network. (n.d.-c). *KOALA: Collaborative open access funding successful.* URL: https://open-access.network/en/services/news/article/koala-collaborative-open-access-funding-successful

70. Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics. (n.d.-a). *What is SCOAP3?* URL: https://scoap3.org/what-is-scoap3/

71. CERN Accelerating science. (2014, January 1). *Open Access publishing initiative, SCOAP3, to start on 1 January 2014.* URL: https://home.cern/news/press-release/cern/open-access-publishing-initiative-scoap3-start-1-january-2014

72. Mathies, C., Kivistö, J., & Birnbaum, M. (2020). Following the money? Performance-based funding and the changing publication patterns of Finnish academics. *Higher Education, 79*, 21–37. https://doi.org/10.1007/s10734-019-00394-4

73. Nordic-RSE. (n.d.). *JOSS re-evaluated as JUFO 1 in Finland, expands its definition.* URL: https://nordic-rse.org/blog/joss-jufo/

Розділ 5
ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СУЧАСНЕ АКАДЕМІЧНЕ РЕЦЕНЗУВАННЯ: ВИКЛИКИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

У XXI ст. академічне рецензування, яке десятиліттями функціонувало за сталими традиційними схемами, переживає епоху глибокої трансформації. Одним серед головних каталізаторів змін став штучний інтелект (ШІ), який дедалі частіше інтегрують до різні етапів видавничого процесу – від первинної перевірки рукописів до автоматизованого супроводу рецензій. Розвиток генеративних моделей, таких як ChatGPT (OpenAI), систем аналітики літератури (зокрема, Scite, Elicit), а також спеціалізованих інструментів, що орієнтовані на оцінювання наукового контенту (Reviewer Zero), засвідчує початок нового етапу – переходу до моделі **AI-assisted reviewing**.

Така модель передбачає не заміну рецензента, а створення симбіозу людини та машинного алгоритму. Як зазначає Андерсон, ШІ не замінює рецензентів, але переосмислює наші очікування від них – швидкість, послідовність і контекстуальне судження (Anderson, 2022).

Уже сьогодні ШІ здатен визначити ключові аргументи в тексті, порівняти їх із наявною базою знань, виявити статистичні або логічні похибки, перевірити на плагіат, запропонувати структурну або мовну оптимізацію (Семенікіна та ін., 2025). З одного боку, це суттєво скорочує навантаження на експертів і підвищує ефективність рецензування; з іншого – ставить нові питання щодо прозорості, відповідальності, достовірності та потенційної упередженості у висновках, які сформовано за допомогою алгоритмів (Чмир, 2024). Зокрема, інтеграція ШІ до редакційних процесів вимагає одночасного розвитку етичного контролю та грамотності рецензентів у роботі з такими технологіями (COPE, 2023).

Відповідно до останніх аналітичних звітів (COPE, 2023; WAME, 2023), понад 30 % міжнародних журналів уже впроваджують або тестують інструменти на базі ШІ в межах editorial

workflow. Більш того, у провідних open-access видавництвах, таких як Frontiers, MDPI, Elsevier, з'являються додаткові опції для авторів – попередня ШІ-перевірка рукопису перед рецензуванням за додаткову плату. Таким чином, ШІ не лише оптимізує час рецензента, а й впливає на цінову політику, структуру витрат авторів і прозорість оцінювання наукових текстів. За спостереженням науковців, інструменти на кшталт Reviewer Zero дозволяють журналам скоротити час обробки статей до 30 %, але потребують людської перевірки для уникнення упередженості (Bosch et al., 2023).

Для України, яка одночасно перебуває у стані воєнної, інформаційної та цифрової трансформації, ці тенденції несуть як ризики, так й унікальні можливості. З одного боку, українська наука змушена шукати ресурси для збереження міжнародної видимості, з іншого – має шанс впровадити прогресивні цифрові практики в умовах гнучкої, адаптивної інфраструктури (Чмир, 2024). У цьому контексті осмислення ролі ШІ у peer review є критично важливим як для університетів і видавництв, так і для самих рецензентів. Як зазначено у звіті WAME, peer review з підтримкою ШІ вже не є гіпотезою – це нова норма у середовищі open-access публікацій (WAME, 2023).

Отже, актуальність дослідження зумовлена інтенсивним впровадження технологій штучного інтелекту до сфери академічного видавництва, що провокує фундаментальні трансформації традиційних процедур наукового рецензування. Наразі у видавництв ШІ вже виконує функції первинного відбору рукописів, перевірки на плагіат, тематичного аналізу, а також структурного редагування. Згідно з дослідженням Elsevier, понад 45 % видавництв експериментують з використанням ШІ-алгоритмів у peer review-процедурах, зокрема GPT-моделей, Elicit, Scite, Reviewer Zero тощо (Elsevier, 2023). На тлі повномасштабного вторгнення та глобальної діджиталізації ці зміни особливо актуальні для країн з нестабільною інфраструктурою, зокрема України, яка прагне інтегруватися до міжнародного наукового простору.

Дослідження має на меті проаналізувати, як ШІ змінює зміст, роль і функції сучасного академічного рецензування, а також як ці трансформації впливають на фінансові моделі видавничих процесів.

Основними завданнями є:

1. Визначити ключові напрями впровадження ШІ до процеси peer review.

2. Дослідити зміни у ролі рецензента та вимогах до його кваліфікації.

3. Оцінити етичні виклики та питання довіри до рецензування за участі ШІ.

4. Проаналізувати, як ШІ впливає на цінові моделі (APC – article processing charges).

5. Розробити рекомендації для українських редакцій та академічних інституцій.

У дослідженні застосовано методи детального огляду літератури (Гришко В. І., Киричук Б. С., Коломієць А. М., Кушнір О. І., Семенікіна О., Різник В., Шамоня В., Чмир О. В, Андерсона М, Бандера Е. Та ін.), порівняльного аналізу, контент-аналізу політик видавництв (Elsevier, Springer Nature, Taylor & Francis, World Scientific Publishing), огляд міжнародних рекомендацій COPE, DOAJ, WAME, а також аналіз впроваджених цифрових рішень (OJS, Reviewer Zero, Scite Assistant). Використано також метод експертного інтерв'ю з фахівцями у сфері редакторської етики та цифрових трансформацій. Також проведено онлайн-опитування редакторів українських наукових журналів, що дозволило емпірично підтвердити тренди впровадження ШІ в українському контексті. Опитування було проведено у липні 2025 року за допомогою Google Forms; вибірка включала представників гуманітарних і природничих журналів із досвідом роботи у Scopus-індексованих виданнях.

Саме такий поєднаний підхід дозволив отримати комплексну картину трансформації академічного рецензування в Україні в умовах ШІ-зрушень, а також оцінити як глобальні тенденції, так і локальні перешкоди та потенціали.

Передбачувані результати дослідження:

1. Трансформація ролі рецензента, зокрема розуміння того, що ШІ стає ко-рецензентом, що здатний проводити структурно-семантичний аналіз рукопису (Anderson, 2022). Водночас зростають вимоги до цифрової грамотності рецензента.

2. Виклики прозорості та етики, що засновані на фактах, про можливість упередженості (bias) та непрозорості щодо джерел аналізу. За даними WAME (2023), понад 60 % редакцій не мають чітких інструкцій із застосування ШІ в peer review (WAME, 2023) .

3. Зміна цінових моделей. У деяких open-access журналах (Frontiers, MDPI) спостерігається введення додаткової плати за "AI-assisted review" (до 150 USD). Це змінює економіку видання та може ускладнити доступ для авторів із південних країн (Bosch et al., 2023).

4. Пропозиції для українського контексту, зокрема, необхідність розробки чіткої політику щодо застосування ШІ в редакційних процесах (на рівні університетів і редколегій), запровадження освітніх програми для рецензентів з елементами ШІ-грамотності за участі міжнародних тренерів, адаптація інтерфейсів OJS до інтеграції з ШІ-модулями.

5.1. Зміна ролі рецензента в епоху штучного інтелекту

У традиційній моделі академічного рецензування експерт оцінював рукопис, ґрунтуючись на власній кваліфікації, знаннях галузі, науковій інтуїції та досвіді. Таке оцінювання охоплювало перевірку методології, логічності викладення, новизни теми, а також мови та стилю. Ця модель панувала десятиліттями, але сьогодні вона зазнає тиску через зростання кількості публікацій, обмеженості часу й людських ресурсів (Tennant, 2018).

У нових умовах дедалі більше рецензентів використовують штучний інтелект як помічника, що виконує технічні й обчислювальні функції. Зокрема, Elicit використовують для

пошуку відповідної літератури на підтримку або спростування гіпотез, Scite дозволяє бачити, чи були подібні судження в інших статтях підтверджені, спростовані або згадані нейтрально (Nicholson et al., 2021); Reviewer Zero автоматично аналізує наукові статті за параметрами оригінальності, логіки, наявності методології тощо (Bosch et al., 2023), ChatGPT (особливо у форматі GPT-4 – 4,5) застосовують для оцінювання структури, перекладу й іноді критики формулювань (Anderson, 2022).

Це трансформує роль рецензента з автономного експерта на інтерпретатора даних, що згенеровані ШІ, з акцентом на критичне мислення та цифрову етику. Але одночасно виникають правові та етичні питання. Зокрема, питання відповідальності за помилку алгоритмі та меж персональної відповідальності рецензента, який використовує ШІ-звіт (Семенікіна та ін., 2025).

Як зазначає COPE, рецензенти мають декларувати використання ШІ, а видавці – створювати відповідні політики прозорості (COPE, 2023). Springer Nature, зокрема, зобов'язує рецензентів повідомляти про всі інструменти, які вони використовували під час роботи з рукописом (Springer, 2023).

Однак поява інструментів на базі штучного інтелекту кардинально змінює цю модель. Усе більше рецензентів починають використовувати ШІ як асистента, що виконує частину технічних і аналітичних функцій, зокрема, перевірку фактів шляхом порівняння з актуальними науковими базами знань, виявлення потенційного плагіату або непрозорих цитувань, аналіз статистичних даних або коду, виявлення помилок у вибірках, відсутності реплікабельності, семантичне порівняння рукопису з іншими публікаціями у відповідній галузі, що особливо актуально у швидкозростаючих напрямах (напр., ШІ, біоінформатика, екологія) (Семенікіна та ін., 2025).

Це сприяє пришвидшенню рецензування, зменшенню людських помилок, підвищенню об'єктивності. Проте, виникає низка нових етичних і юридичних питань, зокрема, відпо-

відальності рецензента за помилкові висновки та рекомендації щодо публікації, що основані на використанні ШІ для статистичної перевірки або фактчекінгу. Деякі видавці вже впроваджують політики, які вимагають декларації використання ШІ у процесі рецензування. Зокрема, Springer Nature у 2023 році зазначив, що рецензенти, які використовують допоміжне програмне забезпечення, мають зазначити це у висновках, а редактори мають право вимагати повної верифікації (Springer, 2023).

Постає також питання про трансформацію компетенцій рецензента: від фахівця з вузької тематики до модератора людино-машинної взаємодії. (Чмир, 2024). У цьому контексті важливою стає не лише академічна експертиза, а й цифрова грамотність, уміння критично оцінювати результати, що згенеровані ШІ, і розуміти межі його релевантності. Зокрема, у традиційній моделі рецензент розглядав рукопис як експерт із предметної галузі. Його ключові функції включали: оцінювання наукової новизни, аналіз методології (на основі власної обізнаності та досвіду у проведенні досліджень), оцінювання рівня мовної, стилістичної та логічної структури, відповідно до норм академічного письма), формування загального висновку та рекомендації, що спираються виняткова на людське судження (Семенікіна та ін., 2025).

В умовах зростання обсягів публікацій та обмеженого часу на рецензування така модель виявляється дедалі менш ефективною. Нове покоління рецензентів починає делегувати частину процедури ШІ-системам, натомість зосереджуючись на інтерпретації результатів.

Сьогодні часто рецензент не лише оцінює, а радше інтерпретує результатів ШІ-підказок, що дозволяє перевірити факти за допомогою систем, які зіставляють твердження автора з тисячами відкритих джерел; виявити прихований плагіат, зокрема перефразований чи структурно маскований; перевірити статистику або код, використовуючи автоматизовані системи, які виявляють помилки у реплікації або надмірну

адаптацію даних; зіставити рукопис із іншими текстами в реальному часі для виявлення вторинності, надмірного самоцитування або шаблонності (Семенікіна та ін., 2025).

Саме така еволюція ролі рецензента веде до зміщення акценту: із повної автономії – до відповідального партнерства з алгоритмом.

Утім, таку зміну супроводжують не лише переваги, а й ризики. Невизначеність у питаннях відповідальності, потреба у нових цифрових навичках, а також ризик надмірного покладання на ШІ без критичного аналізу формують нову нормативну і професійну рамку, яку ще належить чітко сформувати та визначити (Полоневич та ін., 2024).

В Україні обговорення використання ШІ в академічному рецензуванні лише починається. Попри високу цифрову обізнаність та адаптивність українських науковців, офіційних політик щодо використання ШІ у видавництвах або наукових журналах практично немає. Переважна більшість журналів, що індексовані у наукометричних базах, дотримуються класичних підходів peer review без згадок про ШІ.

Разом із тим, окремі редколегії (зокрема при університетських платформах, таких як "Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка" (філологія, соціальні науки, історія, економіка), "Наукові записки НУБіП", "Культура слова", журнал "Публічне управління та адміністрування" (Одеський політехнічний державний університет), деякі фахові журнали з філології та педагогіки) вже неформально тестують інструменти типу Grammarly, Scite, Turnitin, Grok переважно з метою перевірки стилістики, граматики, лексичних помилок і виявлення плагіату. Питання прозорості такого використання, відповідальності та етичних меж в Україні поки що не врегульовано.

Таким чином, це створює вікно можливостей для формування нових етичних стандартів, які можуть бути запропоновані українською академічною спільнотою, з урахуванням українського контексту та кращих міжнародних практик.

5.2. Етичні виклики та стандарти відповідальності в асистованому штучним інтелектом рецензуванні

Інтеграція штучного інтелекту у процес академічного рецензування докорінно змінює звичні принципи та етичні стандарти, якими керувалося наукове співтовариство протягом десятиліть. Використання ШІ як інструменту для аналізу рукописів і формування рецензій створює нову реальність, де відповідальність рецензента трансформується, а від видавництв та академічних інституцій вимагають розробки чітких політик прозорості. У цій ситуації необхідно дослідити, чи здатен ШІ забезпечити справедливість та об'єктивність на рівні, що необхідний для академічної науки, без втрати довіри до процесу peer review (Полоневич та ін., 2024).

Одним із ключових аспектів у цьому дослідженні є прозорість використання ШІ-інструментів. Комітет з етики публікацій (COPE) наголошує, що штучний інтелект не є автором, рецензентом або редактором у юридичному сенсі, а відповідальність за його використання несе людина (COPE, 2023). Це означає, що кожен рецензент, який користується ШІ-інструментами, від Grammarly до Scite чи Reviewer Zero, має чітко декларувати це у своїй роботі. Досвід великих видавців підтверджує ефективність такої практики. Зокрема, Springer Nature та Taylor & Francis уже розробили внутрішні інструкції, що зобов'язують рецензентів вказувати використані інструменти (Springer, 2023). Водночас багато журналів, навіть у базах Scopus, залишають це питання поза увагою, що створює ризик непрозорості та зниження довіри до наукових публікацій.

Зазначимо, що ще одним викликом є упередженість алгоритмів. ШІ-моделі формуються на базі масивів даних, які далеко не завжди є репрезентативними. Дослідження показують, що такі алгоритми здатні відтворювати культурні та мовні стереотипи (Bender et al., 2021). Це особливо небезпечно для країн, в яких академічна традиція відрізняється від

західної. Українські статті чи тексти, що написані іншими мовами, можуть бути некоректно оцінені, якщо система тренувалася винятково на англомовних корпусах. Тому роль рецензента полягає не лише в аналізі рукопису, але й у критичному оцінюванні результатів, що отримані за допомогою ШІ. Адже ШІ не замінює рецензентів, але переосмислює наші очікування від них, зокрема, швидкість, послідовність і контекстуальне судження (Anderson, 2022).

Крім того, виникає проблема меж автоматизації. Повне делегування процесу рецензування машині без участі людини суперечить базовим принципам академічної доброчесності. Адже автоматизація без людини – це не peer review, а машинне сортування (WAME, 2023). Технології можуть допомогти в пошуку фактологічних помилок, граматичних, лексичних, стилістичних помилок чи плагіату, але вони не здатні оцінити оригінальність наукової ідеї чи її міждисциплінарну значущість (Чмир, 2024). Тому оптимальною залишається гібридна модель, де ШІ виконує допоміжні функції, а експерт бере на себе фінальну інтерпретацію та відповідальність за висновок.

Український контекст виглядає ще більш неоднозначним. На сьогодні офіційні політики з використання ШІ у рецензуванні в українських журналах фактично відсутні. Більшість видань, навіть тих, що входять до Scopus чи Web of Science, дотримуються традиційних підходів peer review без згадок про ШІ. Натомість існує практика неформального використання, коли редактори та автори часто вдаються до Grammarly, Turnitin чи інших сервісів для базової перевірки текстів, але не декларують це. Така ситуація створює ризик подвійних стандартів, адже з одного боку, проголошується класична модель рецензування, а з іншого – ШІ уже впливає на процеси, але приховано для академічної спільноти.

Україна має всі передумови для того, щоб стати новатором у створенні прозорих політик ШІ-рецензування. Завдяки високому рівню цифрової грамотності науковців та універси-

тетським ініціативам, що активно впроваджують OJS, є можливість запровадити експериментальні стандарти. Це може включати обов'язкове декларування використаних інструментів, створення локальних ШІ-модулів для антиплагіату, мовної перевірки та фактчекінгу, а також навчальних програм для рецензентів. Важливим є також залучення міжнародних партнерів, зокрема COPE, WAME та DOAJ, до розробки рекомендацій для українських редакцій. Таким чином, Україна може не просто адаптувати глобальні тренди, а й стати одним із центрів інноваційних рішень у цій сфері.

5.3. Вплив штучного інтелекту на цінові моделі наукового видавництва

Інтеграція штучного інтелекту до рецензійних процесів не лише змінює структуру роботи редакцій і рецензентів, але й впливає на економіку академічного видавництва. Якщо традиційно витрати були пов'язані з оплатою праці редакторів, рецензентів і технічних працівників, то нині формується новий сегмент – плата за використання ШІ-сервісів, які стають невід'ємною частиною editorial workflow. Це особливо відчутно для видань з відкритим доступом (open access), де витрати покривають за рахунок Article Processing Charges (APC), що сплачені авторами.

Провідні міжнародні видавці вже впроваджують додаткові AI-послуги. Зокрема, Frontiers 2024 року анонсували функцію AI-driven Quality Check, яка дозволяє авторам отримати попередній аналіз рукопису перед рецензуванням. Ця опція входить до платного пакету, збільшуючи вартість публікації на 50–150 USD (Frontiers, 2024). Подібний підхід тестує MDPI, інтегруючи автоматичну перевірку структури статті та релевантності цитованої літератури, що також впливає на розмір APC (Bosch et al., 2023). Elsevier активно експериментує із системою Editorial Manager, додаючи інструменти на базі ШІ для оцінювання новизни та перевірки даних (Elsevier, 2023).

Ці зміни призводять до збільшення фінансового навантаження на авторів, особливо у країнах з обмеженим фінансуванням науки. Сучасний ринок академічних публікацій уже має риси олігополії, де кілька великих видавців контролюють більшу частину наукового контенту. Використання ШІ-послуг, що пропонують саме ці компанії, посилює таку залежність і формує новий бар'єр доступу (Larivière et al., 2020).

Особливе занепокоєння викликає ситуація в країнах Глобального Півдня та Центрально-Східної Європи, де АРС часто є непосильними. Для українських науковців ця проблема стоїть особливо гостро (Bosch et al., 2023). Більшість університетських журналів в Україні стягують мінімальну плату за публікації, працюючи на бюджетне чи грантове фінансування, і тому не можуть дозволити собі додаткові витрати на комерційні ШІ-інструменти. Навіть базові сервіси на кшталт Scite або Grammarly Premium для багатьох редакцій є розкішшю, не кажучи вже про інтеграцію таких систем, як Reviewer Zero чи Turnitin AI. У результаті формується нерівність між українськими та міжнародними журналами, яка загрожує подальшою маргіналізацією локальних видань на глобальній арені.

Проте, інтеграція ШІ не обов'язково має бути платною та централізованою. Відкриті платформи, як-от OpenAI API, у поєднанні з відкритими бібліотеками для аналізування тексту, дозволяють створювати low-cost-рішення. Українські університети можуть об'єднуватися до консорціумів для спільної оплати доступу до ШІ-сервісів, що зменшить витрати кожної редакції окремо. Подібні моделі вже випробовуються в Європі у форматі consortial access agreements, які підтримують Horizon Europe та EIFL (Bosch et al., 2023).

Ще один напрямок – це локальні ШІ-модулі для Open Journal Systems (OJS). Оскільки більшість українських журналів працюють саме на OJS, інтеграція ШІ-плагінів (антиплагіат, перевірка даних, автоматизована лінгвістика) може бути реалізована як централізований проєкт. Такий підхід дозволить створити єдиний стандарт якості без різкого збільшення витрат .

Важливим компонентом залишається прозорість цінових моделей. Запровадження ШІ-послуг має супроводжувати чітке пояснення: за що сплачує автор, що він отримує натомість (Elsevier, 2023). Наразі більшість ШІ-доповнень у міжнародних журналах позиціонують як "преміальні сервіси", але їх реальна цінність для підвищення якості статті не завжди очевидна. Це потребує незалежної оцінки ефективності таких інструментів, що може стати полем для українських дослідників у сфері видавничих технологій.

Таким чином, ШІ-революція у сфері рецензування несе не лише технологічні та етичні виклики, але й економічні зрушення, які формують нові умови для конкуренції. Україна, маючи потужний потенціал у сфері ІТ і наукової комунікації, може розробити власну стратегію для мінімізації фінансового тиску на авторів і водночас інтегрувати інноваційні рішення для своїх журналів. Для цього необхідні міжінституційна співпраця, залучення міжнародних грантів і створення національної програми підтримки ШІ у видавництвах.

5.4. Перспективи використання штучного інтелекту у науковому рецензуванні

Для глибшого розуміння поточного стану впровадження штучного інтелекту (ШІ) до редакційних практик у липні 2025 року нами було проведено опитування представників редакцій українських наукових журналів, що працюють у галузях гуманітарних і природничих наук. Участь взяли двадцять п'ять редакторів, які представляють провідні академічні платформи. Результати виявили характерні тенденції, що заслуговують на фахове осмислення.

Зокрема, 60 % респондентів відповіли, що вже використовують ШІ-інструменти частково, зокрема для перевірки мови або плагіату. 20 % зазначили, що активно інтегрують ШІ до редакційної роботи, а ще 40 % – планують запровадження ШІ

у майбутньому. Таким чином, лише незначна частина опитаних поки що не залучає ШІ до редакційного процесу, але всі виявляють до цього інтерес.

Серед найчастіше згадуваних ШІ-інструментів – ChatGPT, Grammarly, Grok, Gemini. Деякі респонденти зазначили, що використовують усі наявні у безкоштовному доступі, а інші – використовують локалізовані версії з адаптацією під українське мовне середовище.

Усі учасники підкреслили необхідність критичного ставлення до ШІ, зазначаючи як його переваги, так і загрози. Наприклад, один редактор порівняв ШІ з "молодим секретарем, якому потрібно чітко вказувати напрямок", підкреслюючи допоміжну, а не самостійну роль ШІ. Інший респондент наголосив, що редактор – це останній рубіж, а все потрібно перевіряти.

На думку респондентів, основні ризики включають:

- можливість помилкових висновків за автоматичного аналізу;
- етичні дилеми щодо авторства;
- відсутність нормативної бази для регулювання такого рецензування.

Водночас було зазначено, що ШІ може суттєво полегшити рутинну частину рецензування: перевірку фактів, попередній аналіз статистики, відстеження плагіату, структурне оцінювання тексту.

40 % респондентів підтвердили наявність щонайменше базових внутрішніх політик щодо використання ШІ. Ще 40 % зазначили, що планують розробку таких правил, і лише 20 % наразі не мають відповідних положень. Це свідчить про поступовий перехід до формалізації етичних і редакційних стандартів з урахуванням ШІ-інтеграції.

Зазначимо, що 100 % респондентів висловили потребу в тренінгах чи оглядових матеріалах щодо застосування ШІ. Причому, 60 % – указали на гостру необхідність поглибленого навчання, тоді як 40 % – надають перевагу оглядовим

сесіям. Це свідчить про актуальність питання та дефіцит кваліфікованої підтримки у цій сфері.

Серед основних бар'єрів до впровадження названо необхідність зміни ментальності (mindset) наукової спільноти; ризик втрати людського елементу при оцінюванні; відсутність чітких міжнародних практик і прикладів для наслідування; недостатнє фінансування таких інновацій.

Один із редакторів зауважив, що оплата й відсутність міжнародних практик – це ключові перешкоди. Але ШІ – це вже інструмент, яким ми маємо навчитись користуватись, а не боятись.

Таким чином, результати опитування свідчать про поступову, але нерівномірну інтеграцію ШІ до редакційного середовища України. За наявності базових технологічних знань ключовими залишаються питання регуляції, освіти та етики. Запит на навчання, бажання створення політик і визнання ролі ШІ як асистента відкривають перспективи для цілеспрямованих стратегій підтримки, зокрема через ініціативи типу OICP або Horizon Europe.

5.5. Пропозиції для України щодо інтеграції ШІ до редакційних платформ і розбудови інфраструктури

Інтеграція штучного інтелекту до наукового рецензування відкриває для України унікальне вікно можливостей. Українська наука одночасно перебуває у стані глибокої цифровізації та структурної модернізації, що посилюють виклики повномасштабного вторгнення, обмежені ресурси та необхідність швидкої інтеграції до глобального наукового простору. У таких умовах AI-assisted reviewing може стати каталізатором якісних змін за умови розробки чіткої національної стратегії, яка поєднає технологічні, фінансові та освітні аспекти.

Більшість українських наукових журналів використовують Open Journal Systems (OJS) – платформу з відкритим ко-

дом, яка дозволяє організовувати процес подання, рецензування та публікування статей. Ця система гнучка та безкоштовна, але її функціонал часто обмежений базовими модулями. На відміну від великих міжнародних видавців (Elsevier, Wiley, MDPI), українські журнали не мають інтегрованих ШІ-рішень для перевірки плагіату, фактчекінгу чи автоматизованого аналізу структури текстів.

Ще однією проблемою є нестача кваліфікованих рецензентів, особливо у вузьких галузях. В умовах високого навантаження та відсутності фінансової винагороди, рецензенти часто не мають часу на глибокий аналіз статей. Використання ШІ може зменшити цей тиск, але для цього потрібні правила, політики та навчання, яких наразі не існує (Семенікіна та ін., 2025).

Попри ці виклики, Україна має сильний ІТ-сектор, досвід швидкої адаптації до нових технологій та активної участі у міжнародних наукових мережах. Це створює основу для впровадження Центру ШІ-рецензування в Україні (Ukrainian AI Review Hub) та може стати національною ініціативою з підтримки ШІ-рецензування.

Одним із першочергових завдань також є інтеграція ШІ-плагінів до OJS для отримання українськими журналами доступу до базових автоматизованих перевірок без суттєвих фінансових витрат. Це може включати: антиплагіат із підтримкою AI Scite та подібні сервіси для оцінювання цитувань, зокрема, модулі, що автоматично перевіряють, зокрема, чи підтверджені ключові твердження статті іншими дослідженнями (Nicholson et al., 2021). Важливою складовою є лінгвістична перевірка на основі Grammarly та GPT, зокрема, плагіни для попереднього редагування англійської мови, що особливо важливо для українських авторів, які готують статті для міжнародних журналів. Доречним буде використання CrossRef + Dimensions AI – автоматизованого оновлення метаданих і перевірка релевантності бібліографії.

Вважаємо, що для цього можна створити хмарну платформу, яка надаватиме доступ до ШІ-модулів на умовах колективної підписки для всіх партнерських журналів. Це знизить

вартість для кожної редакції та дозволить уніфікувати стандарти якості (Полоневич та ін., 2024).

Проте, вагомою складовою є процес навчання редакторів і рецензентів. Адже, навіть найкращі технології залишаться неефективними, якщо вони не володітимуть цифровою та ШІ-грамотністю. Необхідно створити освітню інфраструктуру для підготовки нового покоління рецензентів, які вміють правильно використовувати інструменти штучного інтелекту (Гришко та ін., 2024).

Міжнародні практики показують, що успіх ШІ-рецензування залежить не стільки від технологій, скільки від підготовки кадрів. Зокрема, у Фінляндії створено сертифікаційні програми для редакторів, що навчають критично оцінювати рекомендації алгоритмів та інтегрувати ШІ до редакційного процесу (OECD, 2024).

На нашу думку, для України доцільно запустити національні курси підвищення кваліфікації для редакторів і рецензентів з етики та ШІ-грамотності, ініціювати українсько-європейські тренінги спільно з COPE, WAME та EIFL, організувати сертифікаціюAI-competent reviewer, що стане перевагою для рецензентів у журналах Scopus/WoS.

Вважаємо, що інтеграція ШІ до редакційних процесів вимагає одночасного розвитку етичного контролю та грамотності рецензентів. Таким чином, важливо не лише впроваджувати технології, але й виховувати критичне мислення, яке дозволить коректно інтерпретувати результати ШІ (COPE, 2023).

Такі програми мають формувати "нового рецензента", який не боїться технологій, а вміє ефективно комбінувати власний досвід із цифровими підказками.

Безперечно, використання ШІ в рецензуванні потребує фінансових інвестицій, яких українські журнали часто не мають. Рішенням може стати залучення грантових програм і міжнародних партнерів, зокрема, Horizon Europe (Cluster 2 – Culture, Creativity and Inclusive Society) для фінансування

створення інноваційних інструментів для наукової комунікації, а також COST Actions з метою підтримки створення мереж експертів, які розробляють рекомендації та стандарти з ШІ у видавничій сфері. На нашу думку, доцільним було б залучення EIFL (Electronic Information for Libraries) і грантів на розвиток відкритого доступу та цифрових сервісів для журналів у країнах, що розвиваються.

Європейський досвід демонструє, що грантові програми Horizon Europe є ключовим джерелом фінансування для ШІ-інновацій у видавництві. Зокрема, Польща та Чехія вже успішно реалізують спільні проєкти з цифровізації журналів у рамках Horizon Europe - Cluster 2.

Зазначимо, що у країнах Північної Європи (Фінляндія, Норвегія, Данія) ШІ вже активно використовують для підтримки відкритого доступу та автоматизованого аналізу наукових текстів. Наприклад, у Данії запущено пілотний проєкт AI-Review Assistant, який інтегрований з національною платформою відкритих досліджень, що допомагає редакторам швидко визначати якість даних в відповідність методології (European Commission, 2024).

У Німеччині створюють ШІ-модулі для Crossref і локальних інституційних репозиторіїв, які автоматично аналізують цитування, уникаючи подвійного рецензування (DFG, 2023). Польща активно розвиває ШІ-екосистему для видавництв через Національний центр науки (NCN), який фінансує програми цифровізації рецензійних процесів. У Литві з 2022 року функціонує централізована платформа Lithuanian Scholarly Review Hub, що поєднує OJS та AI-аналітику на рівні університетів (European Commission, 2024). Зокрема, у провідних країнах світу активно впроваджують ШІ-рішення для трансформації процесу рецензування. У Великій Британії видавці Taylor & Francis та Wiley застосовують ШІ-модулі для скринінгу рукописів і мовного редагування, а UKRI фінансує розробку інструментів автоматизованого оцінювання. Університет Оксфорда та Oxford University Press запустили ініціативу

Reviewer Zero, яка діє у понад 30 журналах відкритого доступу. У США платформи Elsevier, IEEE і ACM тестують алгоритми для аналізу стилю, перевірки посилань і скорочення текстів, зокрема через Scholarcy AI та GPT-моделі, які застосовують в MIT і Stanford (Elsevier, 2023; MIT Libraries, 2024). Видавництво World Scientific Publishing поєднує ШІ-перевірку плагіату, семантичний аналіз і скорочення часу рецензування на 25–30 % (World Scientific, 2024).

У Канаді ініціатива SSHRC AI for Peer Review сфокусована на фактчекінгу та структурному аналізі досліджень у гуманітарних наук, а університети Торонто та Макґілл використовують Scite API для попереднього аналізу якості рукописів (SSHRC, 2023). В Австралії ARC підтримує AI-платформи, які співпрацюють із відкритими репозиторіями ARDC, дозволяючи редакторам скорочувати час обробки подань на 20–30 % завдяки *другому рівню перевірки* на базі ШІ. Водночас забезпечується пояснюваність рішень алгоритмів – важлива умова для академічної довіри до автоматизованих інструментів. (WAME, 2023).

Вважаємо, що з урахуванням подібних глобальних трендів Україна має адаптувати OJS до ШІ-модулів, які вже довели ефективність у Європі, США та Азії.

На основі проведеного дослідження, ми пропонуємо такі зміни та нововведення в Україні:

1. Створити Центр ШІ-рецензування в Україні (Ukrainian AI Review Hub) з API-підтримкою, що подібна до Editorial Manager і Reviewer Zero, але адаптована для OJS.

2. Запозичити канадський підхід до використання ШІ як навчального інструменту для рецензентів, зокрема, створити національні програми **AI-рецензент нового покоління**.

3. Інтегрувати принципи прозорого ШІ, як у Австралії, з поясненням алгоритмів і звітністю для редакцій.

4. Сформувати етичний кодекс на зразок британських рекомендацій COPE та WAME.

5. Розробити партнерські програми з WSP для отримання доступу до їхніх ШІ-процесів і навчальних курсів.

Досвід World Scientific Publishing, зокрема показує, що створення єдиної ШІ-екосистеми в редакційному процесі може значно підвищити якість і прискорити публікування (World Scientific, 2024). На нашу думку, Україна може використати цей підхід для розробки власного Центру ШІ-рецензування в Україні , який стане аналогом кращих світових ШІ-платформ, але з локальним налаштуванням під потреби українських журналів.

Таким чином, якщо Україна запровадить цей досвід, вона може стати лідером Східної Європи у впровадженні ШІ-рецензування. Адже, на відміну від Литви чи Польщі, Україна має потужний ІТ-сектор (SoftServe, Intellias, Reface AI), який може створити локальні рішення без залежності від дорогих західних сервісів.

Ключова ідея – створення відкритого API-рішення, яке дозволить інтегрувати ШІ-модулі з українських розробок до міжнародних систем (CrossRef, Scopus AI). Це може зробити Україну не просто користувачем, а постачальником ШІ-інновацій на глобальний ринок.

Запропонована модель інтеграції ШІ має не лише локальне значення, але й потенціал стати інноваційним прикладом для Східної Європи. Україна може створити унікальний "центр компетенцій" із ШІ у науковому рецензуванні, який поєднає технології на основі відкритого коду (OpenAI API + OJS Plugins), мультидисциплінарні команди (редактори, ІТ-розробники, науковці), освітню платформу для молодих рецензентів з можливістю отримати сертифікацію у сфері AI-assisted reviewing.

Це не лише дозволить українським журналам здобути чи зберегти місце у Scopus, але й підвищить міжнародну довіру до українських видань. Така стратегія особливо важлива у контексті війни, коли відновлення та модернізація науки має стати елементом глобальної інтеграції України у світовий простір.

ВИСНОВКИ

Розвиток штучного інтелекту суттєво трансформує академічне рецензування, створюючи нові підходи до оцінювання наукових текстів і формуючи сучасні стандарти редакційних процесів. Якщо раніше роль рецензента полягала винятково у здійсненні глибинного змістовного аналізу, то сьогодні він виступає не лише експертом, але й координатором інтеграції AI-assisted reviewing, що допомагає оптимізувати технічні та аналітичні завдання. Ця тенденція стає загальносвітовою нормою, на що вказує досвід США, Великої Британії, Канади, Австралії та провідних видавців, таких як World Scientific Publishing.

Отож, з одного боку, ШІ дозволяє значно скоротити час рецензування (на 20–40 %), підвищити точність виявлення плагіату, перевірки фактів та якості цитувань. Як зазначає Андерсон, ШІ не замінює експерта, але переосмислює наші очікування щодо швидкості, послідовності та глибини оцінювання (Anderson, 2022). З іншого ж боку, виникають етичні та правові виклики – від упередженості алгоритмів (Bender et al., 2021) до ризику повної автоматизації, яка суперечить принципам академічної доброчесності (WAME, 2023).

Однак Україна перебуває на початку цього шляху. Попри активну цифровізацію та поширення платформ Open Journal Systems (OJS), у більшості українських журналів відсутні чіткі політики з використання ШІ у редакційних процесах. Застосування інструментів типу Grammarly чи Turnitin часто залишається неформальним і не декларується. Така ситуація створює ризик подвійних стандартів, але водночас відкриває можливості для створення нової системи ШІ-рецензування, яка врахує глобальні практики та національні потреби.

Досвід інших країн доводить, що успіх впровадження ШІ-рішень залежить від поєднання технологічної інфраструктури, фінансової підтримки та підготовки кадрів. США активно розробляють ШІ-платформи на базі видавців Elsevier та IEEE, Канада впроваджує ШІ for Peer Review з акцентом на гуманітарні

науки, Австралія робить ставку на прозорі алгоритми та відкриті дані, а Велика Британія – на стандартизацію та етичні протоколи (Taylor & Francis, 2023; SSHRC, 2023; ARC, 2023).

Для України ключовими кроками мають стати:

1. Створення Центру ШІ-рецензування в Україні (Ukrainian AI Review Hub) – хмарної платформи, що інтегруватиме ШІ-модулі (антиплагіат, фактчекінг, аналіз цитувань) для OJS.

2. Запровадження освітніх програм і сертифікації ШІ-рецензентів за прикладом канадських і британських ініціатив із залученням COPE та WAME.

3. Розробка національних етичних стандартів використання ШІ для забезпечення прозорості та довіри до процесів рецензування.

4. Залучення міжнародних грантів (Horizon Europe, COST, EIFL) і співпраця з такими видавцями, як World Scientific Publishing, для доступу до їхніх інструментів і навчальних ресурсів.

5. Використання ІТ-потенціалу України для створення власних ШІ-рішень із відкритим кодом, які можна масштабувати та інтегрувати із глобальними наукометричними базами (Scopus AI, CrossRef).

Таким чином, у найближчі 5–10 років Україна має унікальну можливість не лише адаптувати світові стандарти, але й стати регіональним лідером у сфері ШІ-рецензування у Центрально-Східній Європі. Для цього потрібно поєднати інноваційність ІТ-сектору, академічний потенціал та відкритість до глобального діалогу.

Розвиток штучного інтелекту (ШІ) суттєво трансформує академічне рецензування, створюючи нові підходи до оцінки наукових текстів та формуючи сучасні стандарти редакційних процесів. Якщо раніше роль рецензента полягала виключно у здійсненні глибинного змістовного аналізу, то сьогодні він виступає не лише експертом, але й координатором інтеграції AI-assisted reviewing, що допомагає оптимізувати технічні та аналітичні завдання. Ця тенденція стає загальносвіто-

вою нормою, на що вказує досвід США, Великої Британії, Канади, Австралії та провідних видавців, таких як World Scientific Publishing.

Отож, з одного боку, ШІ дозволяє значно скоротити час рецензування (на 20–40 %), підвищити точність виявлення плагіату, перевірки фактів та якості цитувань. Як зазначає Андерсон, ШІ не замінює експерта, але переосмислює наші очікування щодо швидкості, послідовності та глибини оцінювання (Anderson, 2022). З іншого ж боку, виникають етичні та правові виклики – від упередженості алгоритмів (Bender et al., 2021) до ризику повної автоматизації, яка суперечить принципам академічної доброчесності (WAME, 2023).

Однак, Україна перебуває на початку цього шляху. Попри активну цифровізацію та поширення платформ Open Journal Systems (OJS), у більшості українських журналів відсутні чіткі політики щодо використання ШІ у редакційних процесах. Використання інструментів типу Grammarly чи Turnitin часто залишається неформальним і не декларується. Така ситуація створює ризик подвійних стандартів, але водночас відкриває можливості для створення нової системи ШІ-рецензування, яка врахує глобальні практики та національні потреби.

Досвід інших країн доводить, що успіх впровадження ШІ-рішень залежить від поєднання технологічної інфраструктури, фінансової підтримки та підготовки кадрів. США активно розробляють ШІ-платформи на базі видавців Elsevier та IEEE, Канада впроваджує ШІ for Peer Review з акцентом на гуманітарні науки, Австралія робить ставку на прозорі алгоритми та відкриті дані, а Велика Британія – на стандартизацію та етичні протоколи (Taylor & Francis, 2023; SSHRC, 2023; ARC, 2023).

Для України ж ключовими кроками мають стати:

1. Створення Центру ШІ-рецензування в Україні ("Ukrainian AI Review Hub") - хмарної платформи, що інтегруватиме ШІ-модулі (антиплагіат, фактчекінг, аналіз цитувань) для OJS.

2. Запровадження освітніх програм та сертифікації ШІ-рецензентів за прикладом канадських та британських ініціатив, із залученням COPE та WAME.

3. Розробка національних етичних стандартів використання ШІ, щоб забезпечити прозорість і довіру до процесів рецензування.

4. Залучення міжнародних грантів (Horizon Europe, COST, EIFL) та співпраця з такими видавцями, як World Scientific Publishing, для доступу до їхніх інструментів і навчальних ресурсів.

5. Використання ІТ-потенціалу України для створення власних ШІ-рішень із відкритим кодом, які можна масштабувати та інтегрувати із глобальними наукометричними базами (Scopus AI, CrossRef).

Таким чином, у найближчі 5–10 років Україна має унікальну можливість не лише адаптувати світові стандарти, але й стати регіональним лідером у сфері AI-рецензування у Центрально-Східній Європі. Для цього потрібно поєднати інноваційність ІТ-сектору, академічний потенціал та відкритість до глобального діалогу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гришко В. І., Киричук Б. С. (2024). Академічна доброчесність і штучний інтелект: подолання викликів у освітньо-науковій діяльності України та зарубіжних держав. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 2(74), 42–49. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/47-1.pdf

2. Коломієць А. М., Кушнір О. І. (2023). Використання штучного інтелекту в освітній та науковій діяльності: можливості та виклики. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія, (63), 134–142. https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5567

3. Полоневич О. В., Коломієць І. М. (2024). Використання штучного інтелекту в організації наукових досліджень. Науковий вісник Державного університету телекомунікацій, 3, 115–122. https://con.dut.edu.ua/index.php/communication/article/view/2771

4. Семенікіна О., Різник В., Шамоня В. (2025). Штучний інтелект у наукових дослідженнях: політика використання AI та академічна доброчесність. Open Information and Publishing, 3(1), 87–95. https://oip-journal.org/index.php/oip/article/view/598

5. Чмир О. В. (2024). Розвиток відкритого рецензування у парадигмі відкритої науки. Університетські наукові записки, 1(85), 76–97. https://unz.univer.km.ua/article/download/101_76-97/426/

6. Anderson, M. (2022). Artificial intelligence and the future of peer review. Journal of Scholarly Publishing, 53(2), 120–134. https://doi.org/10.3138/jsp.53.2.120

7. Australian Research Council. (2023). AI in research assessment. https://www.arc.gov.au

8. Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT '21), 610–623. https://doi.org/10.1145/3442188.3445922

9. Bosch, G., Mayer, A., & Thiemann, T. (2023). Automated reviewing: Efficiency gains and ethical boundaries. Learned Publishing, 36(3), 289–302. https://doi.org/10.1002/leap.1530

10. Committee on Publication Ethics (COPE). (2023). Ethical guidelines for AI use in peer review. https://publicationethics.org

11. DFG – German Research Foundation. (2023). AI for peer review: Reports and initiatives. https://www.dfg.de

12. Elsevier. (2023). AI and Editorial Manager: The next step in peer review. https://www.elsevier.com

13.European Commission. (2024). AI in research and innovation. https://ec.europa.eu

14. Frontiers. (2024). AI-driven quality check: A new milestone in scholarly publishing. Frontiers Newsroom. https://www.frontiersin.org

15. Larivière, V., Haustein, S., & Mongeon, P. (2020). The oligopoly of academic publishers in the digital era. PLOS ONE, 15(6), e0234648. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234648

16. MIT Libraries. (2024). Exploring AI for academic peer review. https://libraries.mit.edu

17. Nicholson, J., Jiang, S., & Shapiro, A. (2021). Scite: Using smart citations to improve evidence-based research. Data Science Journal, 20(1), 9. https://doi.org/10.5334/dsj-2021-009

18. OECD. (2024). Artificial intelligence in research evaluation: Policy brief. OECD Publishing. https://www.oecd.org

19. SSHRC – Social Sciences and Humanities Research Council. (2023). AI for peer review: Canadian initiatives. https://www.sshrc-crsh.gc.ca

20. Taylor & Francis. (2023). AI in peer review: Editorial practices. https://www.taylorandfrancis.com

21. WAME – World Association of Medical Editors. (2023). AI in publishing: Policy recommendations. https://www.wame.org

22. World Scientific Publishing. (2024). AI in publishing: Efficiency and quality. https://www.worldscientific.com

Розділ 6
ЕТИКА У РОБОТІ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ

Сьогодні етика – сфера знань і практики, що розвивається дуже динамічно та охоплює різні сфери людської життєдіяльності. Метою нашого дослідження є визначення механізмів застосування етичної регуляції у роботі редакційної колегії наукового журналу, з'ясування питань, чому наявна етична регламентація не убезпечує дієвців від появи дилем, яким чином вони приймають рішення за неоднозначних ситуацій. Для цього варто:

- окреслити загальну структуру етичних регулятивів у сферах суспільної життєдіяльності;
- показати її дію у роботі редколегії наукового журналу.

6.1. Етика як інструмент ціннісної регуляції в галузі/організації

Ціннісна складова в сучасному світі має таку концентрацію, що практично неможливо знайти сферу, де етична компонента не є одним серед важелів впливу на її діяльність. Простежується тенденція, що характерна скрізь, де задіяна етика – формується загальне поле ціннісних змістів, запроваджуються механізми етичної регуляції (етичні документи – правила, регламенти, кодекси) та різного роду етичні підрозділи (уповноважені із розгляду скарг, комісії, комітети).

Етична інфраструктура – це система чинників, що уможливлює етики, забезпечує дотримання етичних норм. Існує розширене та вузькоспеціальне розуміння етичної інфраструктури. Розширене поняття відстоює українська дослідниця Т. Василевська, зараховуючи до етичної інфраструктури, наряду з етичними кодексами та етичними комітетами, етичне лідерство, достойні умови діяльності, моральну та професійно-етичну соціалізацію, взаємодію з громадськістю (Василевська, Пітякова, 2022, с. 50). Вузькоспеціальне тлумачення

етичної інфраструктури концентрується на етичних кодексах (етичних документах у цілому) та етичних підрозділах, які забезпечують дієвість цих документів (Рогожа, 2023). У нашому дослідженні останній підхід взято за основу.

Звісно, етичну інфраструктуру розробляють і запроваджують, відповідно до потреб галузі/організації, і вона не є сталою (Рогожа, 2023).

Етика може виявитися недієвою конструкцією, якщо нею не послуговуватися у повсякденній роботі – коли вона існує лише *на папері*. Однак, якщо етику задіювати у повсякденній діяльності, то дієвцю може здаватися, що її загальна конструкція є громіздкою, суперечливою та не завжди адекватною наявній ситуації. Тут важливо зафіксувати два моменти.

По-перше, етика починає *працювати*, коли зовнішні зобов'язання (етичні регламентації) перетворюються на внутрішню належність дієвця, коли обов'язок чинити правильно, відповідно до етичних вимог, що зазвичай представлені в етичних документах, сам працівник усвідомлює та переплавляє на внутрішнє переконання, що надалі спонукає чинити правильно.

По-друге, повсякденна діяльність, зокрема, у видавничій сфері, не є лінійною, регламентації не можуть охопити всі нюанси, надати повну інструкцію з подальших кроків. Етичні документи радше задають рамку, у межах якої працівник приймає рішення про застосування загальної моральної норми/вимоги у конкретній ситуації, тобто здійснює моральний вибір. Робочі ситуації є різними. В одних – правильне рішення є очевидним. В інших – навпаки: правильне рішення неочевидне чи загалом відсутнє, і працівник змушений обирати з-поміж різною мірою (чи за різними засновками) неправильних рішень. Але зовсім невірно відпускати такі ситуації з-під впливу етики. Вона працює й там, але більш нестандартно/витончено.

Ідеться про етичні дилеми – ситуації, за яких дієвець змушений робити вибір з-поміж суперечливих, неоднозначних

варіантів. Добре, коли варіанти є прийнятними. Але найчастіше у дилемних ситуаціях вони є неприйнятними, проте такими, яких не уникнути. Звісно, з дилемами ми маємо справу і в приватному житті. Але якщо для останнього ми можемо довільно обирати варіанти аргументації, покладаючись на інтуїцію, чинити свавільно, то в публічній (суспільній) діяльності змушені надавати переконливу аргументацію на такий вибір. Недостатньо сказати: *Я так відчуваю*. Потрібна прозора артикульована позиція. Підстави для прийняття рішення мають бути переконливими, адже від цього рішення залежить багато у робочих процесах. Існують алгоритми, мета яких – визначити, яким чином працівнику допомогти у визначенні прийнятного рішення. Звісно, рішення завжди залишається за дієвцем, але певні прецеденти, поради на спеціальних тренінгах, семінарах є суттєвою допомогою.

Загальна схема етичної регуляції сьогодні повною мірою працює у роботі редколегії наукового журналу.

6.2. Етична регуляція як чинник удосконалення роботи редколегії наукової періодики

Унормованою практикою у сучасній українській науковій періодиці є оприлюднення на сайті журналу публікаційної етики – це очевидне поле ціннісних змістів у видавничій сфері. Європейський вектор розвитку нашої держави зумовлює параметри європейської інтеграції, зокрема у діяльності наукових видавництв. Тому вимоги публікаційної етики Європейської асоціації наукової періодики (The European Association of Science Editors, EASE) (EASE Guidelines) є регулятивами для редакційних колегій, які прагнуть взаємодіяти з європейськими колегами та співпрацювати із зарубіжними авторами. Але європейська академічна спільнота є складовою глобальної мережі, в якій діють етичні принципи Спільноти журналів відкритого доступу (Directory of Open Access Journals, DOAJ) (Principles of Transparency), видавничого кон-

церну Elsevier (Publishing Ethics) та інших академічних організацій і спільнот. Саме́ включення до цих організацій і спільнот українських наукових видавництв, їх представників і дотримання редколегіями наукової періодики визначних в них правил задають високі етичні стандарти роботи у видавничих системах.

Публікаційну етику в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка розроблено командою Координаційного центру (КЦ) із випуску серії наукових періодичних видань "Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка". Вона базується на принципах, що відповідають міжнародним стандартам, а також на конкретних положеннях та охоплює такі аспекти:

- *оригінальність*: заборона плагіату та дублювання публікацій, інших видів неетичної поведінки;
- *цитування*: належне посилання на джерела, які використовувалися в роботі
- *правильне зазначення авторства*, що про що свідчить внесок кожного учасника дослідження;
- *конфлікт інтересів*: розкриття будь-яких потенційних конфліктів інтересів, що можуть вплинути на об'єктивність дослідження;
- процедура двостороннього сліпого *рецензування*, яка забезпечує об'єктивність та якість публікацій;
- *прозорість*: відкритість і прозорість у представленні методології та результатів дослідження;
- *постпублікаційне обговорення та внесення змін*.

Публікаційну етику всіх Вісників Київського національного університету імені Тараса Шевченка оприлюднено на їх сайтах.

Публікаційну етику умовно можна поділити на дві частини. Перша – стосується слова/наукового тексту, де йдеться про політику відкритого доступу (UNESCO Recommendations). Публікаційна етика також включає комплекс питань академічної доброчесності. Їх, по-перше, регулює українське законодавство (Закон України, 2017; Закон України, 2014); по-друге,

через нагальність проблеми міжнародні організації до етичних регламентацій включають також положення про дотримання академічної доброчесності. Слід зазначити, що ціннісні критерії якісної роботи з науковим текстом прописані й у підпунктах про авторство (співавторство), про скарги та апеляції так само, як і у пунктах про відповідальність авторів, рецензентів, редакторів.

Друга частина публікаційної етики опікується стосунками з людьми. Традиційний фокус моралі – на взаємодії суб'єктів. Робота редколегії значною часткою – це комунікації з авторами, рецензентами, членами редколегії з приводу публікаційної діяльності. І етичні регламентації повною мірою враховують цей потенційно вразливий компонент. У них наявні докладні регулятиви щодо відповідальності учасників публікаційного процесу. Серед найважливішого, на наш погляд, слід зазначити наступні ціннісно-нормативні важелі.

Для рецензентів уналежнено концентрацію на науковій якості тексту, його актуальності, своєчасності. У комунікативному плані від них очікують ввічливості, що передбачає шанобливе ставлення, дотримання правил етикету, висловлення прохань і подяк, а також повагу до чужої думки та готовність до компромісу. Неприпустимим є зверхнє ставлення або зневажливий тон рецензії.

Велику увагу приділяють етичним аспектам у роботі наукових (відповідальних) редакторів. Вони мають приймати рішення, виходячи з актуальності, оригінальності, наукової прозорості роботи, не припускатися конфлікту інтересів між авторами, рецензентами та членами редакційних колегій, забезпечувати анонімність процесу рецензування, конфіденційність, доброчесність при роботі з науковими текстами, авторами, рецензентами, членами редколегій.

Загальним для всіх зацікавлених у співпраці є неприпустимість конфлікту інтересів і конфіденційність у роботі з інформацією. "Усі працівники, які беруть участь у редакційному процесі, мають утримуватися від будь-яких коментарів і не повідомляти публічно будь-яких деталей редакційного процесу,

процесу рецензування під час підготовки до публікації та після публікації статті" (Публікаційна етика). У Публікаційній етиці прописані питання, що стосуються нейтралітету до геополітичних суперечок, а також політика щодо гендерних питань.

Але, як зазначалося вище, регламентації не можуть охопити всі випадки взаємодій у роботі редколегії. Вони лише до певної міри охоплюють це проблемне поле. Зокрема, вказано: "У разі серйозних розбіжностей між рецензіями або між авторами та рецензентами редактори можуть оцінити їх, відповідно до свого досвіду, або звернутися за порадою до члена редакційної колегії журналу" (Публікаційна етика). Тут зафіксована потенційно небезпечна з етичного погляду ситуація – конфлікт між автором і рецензентом щодо оцінювання якості наукового тексту. Остаточне рішення має приймати головний (науковий) редактор редколегії із можливістю залучення досвідченого/авторитетного члена редакційної колегії.

Важливою є апеляція до досвіду, що набувають, як відомо, шляхом спроб і помилок. Останнього не уникнути, але для зменшення ризиків для редколегій проводять тренінги, редакторські школи. Зокрема, у 2022–2024 роках КЦ в активній співпраці з EASE забезпечив участь редколегій наукових видань Київського університету у редакторських школах. На навчаннях велику увагу приділено саме кейсам – дилемним, морально неоднозначним ситуаціям, за яких головний і відповідальний редактори мають приймати відповідальні рішення. Спілкування з експертами/тренерами редакторських шкіл, колегами з інших країн, членами редколегій українських наукових видавництв уможливлює обмін досвідом, сприяє набуттю знань про їхній досвід вирішення конфліктних ситуацій і зрештою – навичок вирішення дилемних ситуацій. Ці знання і навички допомагають приймати правильні рішення за специфічних, унікальних для кожної редколегії ситуацій. Саме участь у школах дає знання, упевненість у правильному виборі на користь журналу, уміння відстоювати роботу за етичними стандартами, не прогинатися "під ситуації", а

приймати рішення, що спрямовані на покращення редакційної практики. Правильний вибір – це вибір на користь журналу, його якісного змісту і доброї репутації.

Варто зауважити ще про один пункт публікаційної етики, який стосується складної ділянки роботи редколегії. "Відповідальний редактор не має відхиляти статті на основі підозри, без доказів неналежної поведінки автора (авторів)" (Публікаційна етика). Ідеться про виваженість прийняття остаточного рішення. Проте практика свідчить, що трапляються статті, які видаються підозрілими навіть після перевірки на плагіат і попри схвальні відгуки рецензентів. На редакторських школах тренери/експерти неодноразово приділяли увагу подібним поданням, зокрема, ішлося про роботи, що можуть викликати сумніви, в яких наявні:

- перевантаженість цитатами, що може свідчити про недостатню оригінальність роботи;
- неправдиві твердження чи дані, які не є прямим копіюванням, але не відповідають дійсності;
- копіювання або перефразування без покликань окремих частин текстів із різних джерел (які автоматичний сервіс не виявляє), що є порушенням академічної етики;
- привласнення унікального стилю, структури, аргументації та ідей інших авторів (які автоматичний сервіс не виявляє), що є серйозним порушенням;
- покликання на нерецензовані видання, які підвищують рівень цитування.

До того ж, незважаючи на схвальні відгуки, рецензенти не завжди можуть помітити прихований плагіат, особливо якщо він складний для виявлення за допомогою автоматичного сервісу перевірки на плагіат.

Як має вчиняти редколегія, якщо стаття викликає підозру? Передусім редколегія має чітко дотримуватися етичних норм взаємодії з автором:

- розглядати всі матеріали без упереджень, ґрунтуючись лише на їхній науковій цінності;
- залучити незалежних експертів для підтвердження або спростування підозри;

◆ здійснити повторну перевірку авторства: розглянути попередні публікації автора для виявлення системних порушень;

◆ провести повторний аналіз даних дослідження для перевірки коректності висновків.

За наявності вагомих переконливих доказів помилковості або фальсифікації редколегія може повідомити про виправлення або відкликання статті.

Дилеми, неоднозначні ситуації у роботі редколегій трапляються повсякчас і становлять її рутинну роботу. Особливими є ситуації взаємодії з авторами, що не прописані прямо в публікаційній етиці журналу, проте є морально надзвичайно чутливими. Зокрема, автор може вимагати особливого ставлення до себе, до своєї статті, зневажати критичні зауваження рецензентів.

Як вчиняти в подібних випадках? Передусім, зберігати спокій, не вступати в публічну суперечку (зайві емоції спроможні погіршити ситуацію), намагатися схилити автора до конструктивного діалогу. Якщо автор готовий до такого діалогу, попросити його деталізувати свою позицію. Найкраща відповідь на неконструктивну поведінку – не вступати в конфлікт і продовжувати робити свою справу.

Саме тренінги та редакторські школи навчають реагувати на такі виклики виважено, у робочому ключі, без надриву, але справедливо, твердо та рішуче.

ВИСНОВКИ

Етичні важелі у роботі редколегій є сучасною вимогою та дієвим інструментом покращення робочих процесів. На наш погляд, вивченню дилемних ситуацій має бути приділено значну увагу. Збирання такого роду емпіричного матеріалу, подальше його осмислення та опрацювання, а також напрацювання практичних рекомендацій щодо прийняття рішень членами редколегій із подальшим оприлюдненням та обговоренням на тренінгах і редакторських школах є важливим етапом покращення етики в редколегіях наукової періодики.

Чітке дотримання правил публікаційної етики сприяє формуванню репутації університету як центру якісної науки, гарантує, що оприлюднені результати роботи науковців викликають довіру в наукової спільноти; створює загальну культуру академічної доброчесності в університеті; допомагає уникнути серйозних проблем (відкликання статей, утрата репутації та академічна відповідальність).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Василевська, Т. Е., Пітякова, Т. С. (2022). Етична інфраструктура університету: сутність і проблеми функціонування. Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: КНУКіМ: 50–54.

Закон України "Про освіту". (2017). *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

Закон України "Про вищу освіту". (2014). *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text

Координаційний центр із випуску серії наукових періодичних видань "Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка". URL: https://sciencejournals.knu.ua/pro-nas/koordynatsiynyy-tsentr

Публікаційна етика та заява про недопущення порушень. *Українські культурологічні студії*. URL: https://ucs.knu.ua/ethics

Рогожа, М. (2023). Етична інфраструктура культурного простору Київського національного університету імені Тараса Шевченка: виклики запровадження і функціонування. *Українські культурологічні студії*, *2* (13), 13-16. https://doi.org/10.17721/UCS.2023.2(13).03

EASE Guidelines. *EASE.* URL: https://ease.org.uk/communities/peer-review-committee/peer-review-toolkit/

Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing. *DOAJ Open Global Trusted*. URL: https://doaj.org/apply/transparency/

Publishing Ethics Resource Kit for editors. Elsevier. URL: https://www.elsevier.com/editor/perk

UNESCO Recommendations on Open Science. *UNESCO*. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en

Розділ 7
МОДЕЛЬ РОЗРАХУНКУ ВАРТОСТІ ВИДАННЯ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ

Від початку існування університети відігравали ключову роль не лише у трансляції знань через навчальний процес, але й у їх продукуванні та поширенні. Однією із засадничих місій університетських інституцій, ще з часів середньовічних академій, було забезпечення відкритого доступу до наукових результатів для ширшого загалу. Наукове знання розглядали як спільне благо, що має бути доступним не лише вузькому колу вчених, а й усьому освіченому суспільству, що зумовлювало появу організаційних форм для його фіксації та поширення.

У цьому контексті природним еволюційним кроком стало формування університетських наукових журналів, які стали інституційним інструментом поширення академічних результатів. Такі видання, зокрема в XVII–XIX ст., були не лише платформою для публікацій професорів і дослідників університетів, а й важливим компонентом наукового престижу та конкурентоспроможності навчального закладу. Вони несли функцію відкритої комунікації наукової спільноти з громадськістю, а також міждисциплінарного обміну на національному та міжнародному рівнях.

Фінансова модель функціонування цих журналів базувалася на внутрішньому університетському фінансуванні. Заробітна плата редакторів, коректорів, технічного персоналу, а також витрати на друк і розповсюдження покривались безпосередньо з бюджету університету або пов'язаних з ним академічних структур. Це забезпечувало стабільність, автономність редакційної політики та підкреслювало публічну функцію науки. Такий підхід також дозволяв уникати надмірної комерціалізації наукового процесу, зберігаючи фокус на якості та суспільній значущості опублікованих матеріалів.

Починаючи з кінця XX ст., на тлі цифровізації наукової комунікації, виникає рух за відкритий доступ (Open Access, OA),

що передбачає онлайн-поширення наукових публікацій без бар'єрів у вигляді підписки або платного доступу. Ідеологія Open Access виросла як відповідь на зростаючі ціни комерційних наукових видавництв, що спричинили доступ до знання недоступним для багатьох університетів, особливо у країнах, що розвиваються. Запровадження моделей Open Access докорінно змінило економіку наукових журналів. Замість фінансування через передплату, що традиційно здійснювали бібліотеки університетів, дедалі більшого поширення набули моделі, в яких витрати покладають на автора або його установу, в якій він працює (article processing charges, APC). Це призвело до радикального зменшення ролі бібліотек як посередників між журналами та читачами, адже зникла сама потреба купувати доступ до контенту. Таким чином, бібліотеки поступово втрачають статус центрального елемента у системі наукового обміну, що історично забезпечували доступ до знань через підписку на журнали.

Унаслідок цих трансформацій спостерігається зростання цитованості публікацій у відкритому доступі. Багато досліджень виявляють позитивну кореляцію між відкритістю статті та її цитованістю, що робить Open Access привабливим не лише з етичного погляду, але й академічного впливу. Така тенденція посилює мотивацію науковців публікувати саме у відкритому доступі, а університетам – підтримувати інституційні репозиторії та платформи відкритого публікування.

Водночас це ставить перед академічною спільнотою нові виклики. Якщо традиційна модель фінансування наукових журналів вичерпується, а роль бібліотек як фінансових донорів згасає, постає питання про життєздатність наукових видань ЗВО у нових умовах. Відкритий доступ став невідворотнім етапом еволюції наукової комунікації, але нині немає універсальної відповіді, як забезпечити сталість фінансування редакцій, підтримку якості рецензування та незалежність редакційної політики. Саме тому сучасна наукова спільнота перебуває у пошуку моделей, які б водночас забезпечували відкритість, якість і фінансову життєздатність академічних журналів.

Метою нашого дослідження є побудова фінансової моделі реальних витрат наукового журналу в університеті.

Основою для функціонування кожного журналу є врахування його прямих та опосередкованих витрат. Їх спостерігають на кожному етапі роботи журналу. У науковій літературі розглядають певні аспекти врахування таких витрат.

У дослідженні проаналізовано аналітику APC (APC-costs) для 1 370 журналів, які в 2010 році опублікували понад 100 тис. статей. Автори встановили, що середній APC становив близько 906 доларів США, тоді як діапазон вартості охоплював величезний інтервал – від 8 до 3 900 доларів США. Ці та подібні дані дають базу для розуміння мінімального рівня доходів, який журнали мають отримати за статтю, навіть для тих, що застосовують мінімальні стандарти публікаційного обслуговування.

У поєднанні з подальшим аналізом Grossmann & Brembs (2021) уточнюють, що безпосередні витрати на публікацію однієї наукової статті (рецензування, технічне редагування, архівування тощо) становлять близько US $400, а в престижних журналах з великою часткою відмов – до $1 000, стає очевидною значна різниця між реальною собівартістю та ринковими цінами APC. На практиці APC навіть для традиційних передплатних журналів можуть бути більш ніж удвічі вищими за фактичні витрати на статті.

У дослідженні оцінено трудомісткість і грошову вартість процесу рецензування у науковому видавничому ланцюжку. Нами проведено онлайн-опитування 308 рецензентів із 33 країн та визначено, що належними вважають такі приблизні часові витрати: 4 год. на початковий рецензійний розгляд, плюс 2 год. на перевірку після доопрацювання. Таким чином рецензування становить значну частину собівартості публікації – часто навіть більшу, ніж витрати на форматування або тиражування. Це означає, що навіть журнали, які не платять рецензентам безпосередньо, фактично несуть значні непрямі витрати: рецензенти витрачають час, що оплачує університет або дослідницька установ. Урахування таких витрат є

критичним для моделювання сталих фінансових структур діяльності журналів, особливо у контексті відкритого доступу, де APC часто покривають не лише виробничі витрати, а й цю значущу людську складову.

У науковому звіті STM (2024) наголошено, що функціонування наукових журналів усе більше залежить від ефективної побудови інфраструктури довіри та підтвердження особи учасників процесу публікацій. Одним серед головних витратних напрямів видавництв є забезпечення належного рівня ідентифікації користувачів (авторів, рецензентів, редакторів). Ці витрати включають не лише оплату персоналу, що працює з виданнями, рецензіями та перевірками, а й залучення зовнішніх сервісів верифікації, які пропонують послуги перевірки документів (паспортів, посвідчень особи). Такі верифікаційні послуги зазвичай оплачують за кожну окрему перевірку, що створює постійну змінну статтю витрат для журналів, особливо в умовах зростаючої кількості видань та необхідності боротьби з підробками.

Крім цього, вартісною складовою є ручні перевірки, які досі залишаються необхідністю за сумнівів щодо авторства чи достовірності афіліації. Для зниження навантаження все ширше використовують автоматизовані рішення на кшталт ORCID Trust Markers, які дозволяють перевіряти попередню публікаційну активність і наукову афіліацію дослідника. Однак повноцінне впровадження цих систем вимагає інвестицій до технічної інфраструктури, навчання персоналу та постійного адміністрування. Таким чином, сучасна система академічного видавництва дедалі більше набуває рис сервісної платформи з високими транзакційними витратами, що зумовлює потребу у пошуку сталих фінансових моделей функціонування, особливо в умовах відкритого доступу.

Як видно, розкид оцінювання витрат на одну статтю досить суттєво різниться, що свідчить про відсутність єдиного підходу до формування витрат журналу. Це вимагає побу-

дови певної уніфікованої та зрозумілої моделі, яка б дозволила оцінити рівень витрат на підтримку журналу для видань різних типів.

Розроблена модель (табл. 9) дозволяє визначити загальну вартість видання наукового журналу для університету з урахуванням основних витрат, що пов'язані з редакційним процесом, технічною підтримкою та інфраструктурою. Вона базується на вартості людино-години працівників редакції, обсязі вхідних та опублікованих статей, а також фіксованих витратах. Ця модель виходить саме з витратної частини підтримання журналу. Іншою частиною моделі може бути варіант фінансування цих витрат, але це буде розглянуто в окремому дослідженні.

Для коректного підрахунку витрат на видання наукових журналів різних рівнів в Україні слід врахувати різний обсяг роботи обслуговуючого персоналу. Розглянемо узагальнено чотири типи журналів:

- простий журнал рівня В (локальний журнал; низький рівень рецензування; мінімальні вимоги до якості);
- журнал рівня Б (національний журнал, в якому здійснюють рецензування; середній рівень якості; частково індексований у локальних базах);
- журнал міжнародного рівня, що індексований у Scopus або Web of Science, нижній або відсутній квартиль;
- журнал високого квартиля (Scopus/WoS, Q1–Q2, високі вимоги до якості, міжнародна редакційна колегія).

Таблиця 10 містить основні витрати часу, що розподілені за статтями, причому для кожного типу журналу використано різні обсяги робіт, зважаючи на їхню складність і вимоги.

Таблиця **9**

Модель розрахунку витрат наукового журналу

Назва роботи	Посада особи	Приблизна кількість людино-годин	Загальна вартість роботи
Витрати на оплату праці			
Реєстрація статті	Керуючий редактор	T_рег	T_рег * C_кер
Перевірка на плагіат	Технічний редактор	T_плаг	T_плаг * C_тех
Desk-review (попередня редакційна перевірка, частка відхилень P_desk)	Головний редактор	T_desk * N_статей	T_desk * N_статей * C_гол
Відмова авторам після desk-review (частка P_desk)	Керуючий редактор	T_відм-desk * P_desk * N_статей	T_відм-desk * P_desk * N_статей * C_кер
Призначення рецензентів	Головний редактор	T_призн * (1 – P_desk) * N_статей	T_призн * (1 – P_desk) * N_статей * C_гол
Надсилання нагадувань рецензентам (у разі затримки, частка P_затр)	Керуючий редактор	T_наг * P_затр * N_рец * (1 – P_desk) * N_статей	T_наг * P_затр * N_рец * (1 – P_desk) * N_статей * C_кер
Обробка відмов рецензентів (частка P_відм)	Головний редактор	T_відм * P_відм * N_рец * (1 – P_desk) * N_статей	T_відм * P_відм * N_рец * (1 – P_desk) * N_статей * C_гол
Рецензування статті (перший раунд, N_рец рецензентів на статтю)	Рецензент	T_рец * N_рец * (1 – P_desk) * N_статей	T_рец * N_рец * (1 - P_desk) * N_статей * C_рец
Повторне рецензування (кількість раундів R_повт, частка статей P_повт)	Рецензент	T_повт * N_рец * P_повт * (R_повт – 1) * (1 – P_desk) * N_статей	T_повт * N_рец * P_повт * (R_повт – 1) * (1 – P_desk) * N_статей * C_рец
Аналіз рецензій та прийняття рішення про подальші дії	Випусковий редактор	T_анал * (1 – P_desk) * N_статей	T_анал * (1 – P_desk) * N_статей * C_вип

Продовження табл. 9

Відмова авторам після рецензування (частка відхилень P_відм-рец)	Керуючий редактор	T_відм-рец * P_відм-рец * (1 – P_desk) * N_статей	T_відм-рец * P_відм-рец * (1 – P_desk) * N_статей * C_кер
Прийняття рішення про публікацію	Головний редактор	T_рішен * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей	T_рішен * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей * C_гол
Редагування прийнятої статті	Науковий редактор	T_ред * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей	T_ред * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей * C_наук
Коректура статті	Коректор	T_кор * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей	T_кор * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей * C_кор
Підготовка статті до друку (верстка)	Технічний редактор	T_верст * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей	T_верст * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей * C_тех
Розміщення статті на сайті	Веб-адмін.	T_сайт * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей	T_сайт * (1 - P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей * C_веб
Реєстрація статті у наукометричних базах	Веб-адмін.	T_наук * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей	T_наук * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей * C_веб
Оновлення документів на сайті (інструкції, шаблони, політики журналу)	Веб-адмін.	T_онов * F_онов	T_онов * F_онов * C_веб
Промоція статті (соціальні мережі, розсилки)	Маркетолог	T_пром * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей	T_пром * (1 – P_відм-рец) * (1 – P_desk) * N_статей * C_марк
Інфраструктурні витрати			
Підтримка системи подачі та обробки статей	Системний адміністратор	T_сист	T_сист * C_сис
Хостинг вебсайту журналу	–	–	C_хост (фіксована)
Ліцензії на програмне забезпечення (система перевірки на плагіат, редакторські інструменти)	–	–	C_ПЗ (фіксована)
Обслуговування серверів та IT-інфраструктури	Системний адміністратор	T_сервер	T_сервер * C_сис

Закінчення табл. 9

Витрати допоміжні			
Проведення засідань редакційної колегії (N_членів, частота F_засід)	Гол. редактор, члени редколегії	T_засід * N_членів * F_засід	T_засід * N_членів * F_засід * C_гол
Навчання персоналу (редакторів, керуючих редакторів)	Тренер/Консультант	T_навч	T_навч * C_трен
Витрати на комунікацію (електронна пошта, зв'язок із рецензентами)	Керуючий редактор	T_комун	T_комун * C_кер
Архівування статей і підтримка бази даних	Технічний редактор	T_арх	T_арх * C_тех

У таблиці використано наступні позначення:

T_рег, T_плаг, T_desk, T_відм-desk, T_призн, T_наг, T_відм, T_рец, T_повт, T_анал, T_відм-рец, T_рішен, T_ред, T_кор, T_верст, T_сайт, T_онов, T_пром, T_сист, T_сервер, T_засід, T_навч, T_комун, T_арх, T_наук – людино-години на відповідну роботу.

C_кер, C_тех, C_гол, C_рец, C_вип, C_наук, C_кор, C_веб, C_марк, C_сис, C_трен – погодинна вартість праці відповідної посади.

P_desk – частка статей, відхилених на етапі desk-review.

P_затр – частка рецензентів, які затримують рецензію.

P_відм – частка рецензентів, які відмовляються від рецензування.

P_повт – частка статей, що потребують повторного рецензування.

P_відм-рец – частка статей, що відхилені після рецензування.

N_статей – загальна кількість поданих статей за період.

N_рец – кількість рецензентів на одну статтю.

R_повт – середня кількість раундів рецензування (включаючи перший).

N_членів – кількість членів редакційної колегії.

F_засід – частота засідань редакційної колегії за певний період.

F_онов – частота оновлення документів на сайті за певний період.

C_хост, C_ПЗ – фіксовані витрати на хостинг і програмне забезпечення.

***Таблиця* 10**

Основні витрати часу працівників журналу

Назва роботи	Параметр	Простий журнал рівня В	Журнал рівня Б	Журнал рівня Scopus/WoS	Журнал Високого квартиля (Q1–Q2)
Прямі витрати часу					
Реєстрація статті та первинна обробка	T_рег	0.5–1	1–2	1–2	1–2
Перевірка на плагіат	T_плаг	0.2–0.5	0.5–1	1–2	1–2
Desk-review (попередня редакційна перевірка)	T_desk	0.5–1	1–2	2–4	3–6
Відмова авторам після desk-review	T_відм-desk	0.1–0.3	0.3–0.6	0.5–1	0.7–1.5
Призначення рецензентів	T_призн	0.3–0.5	0.5–1	1–2	1–2
Надсилання нагадувань рецензентам	T_наг	0.1–0.2	0.2–0.5	0.3–0.7	0.5–1
Обробка відмов рецензентів	T_відм	0.1–0.2	0.2–0.4	0.3–0.7	0.5–1
Рецензування статті (перший раунд)	T_рец	2–4	3–6	5–10	8–15
Повторне рецензування	T_повт	0,5–1	2–4	3–5	4–7
Аналіз рецензій і прийняття рішення	T_анал	0.5–1	1–2	2–4	3–6
Відмова авторам після рецензування	T_відм-рец	0.1–0.3	0.3–0.6	0.5–1	0.5–1
Прийняття рішення про публікацію	T_рішен	0.2–0.5	0.5–1	1–2	1.5–3
Редагування прийнятої статті	T_ред	0.5–1	2–4	4–8	6–12
Коректура статті	T_кор	0.5–1	2–4	2–4	3–6
Підготовка статті до друку (верстка)	T_верст	0.5–1	2–4	3–6	4–8
Розміщення статті на сайті	T_сайт	0.5–1	1–2	1–2	1–3
Оновлення документів на сайті	T_онов	0.5–1	2–4	3–6	4–8
Витрати на комунікацію з авторами та рецензентами	T_комун	1–2	2–4	3–6	4–8

Закінчення табл. 10

Промоція статті	T_пром	0.5–1	1–2	2–4	3–6
Реєстрація статті у наукометричних базах	T_наук	0.1–0.3	0.5–1	1–2	1–2
Витрати часу раз на рік					
Підтримка системи подання та обробки статей (на рік)	T_сист	5–10	10–30	30–80	50–100
Обслуговування серверів та IT-інфраструктури (на рік)	T_сервер	5–10	10–20	20–40	30–60
Проведення засідань редакційної колегії (на рік)	T_засід	1–2	2–4	3–6	20-30
Навчання персоналу (на рік)	T_навч	1–2	5–10	5–10	5–10
Архівування статей і підтримка бази даних (на рік)	T_арх	1–2	2–4	3–6	4–8

Для кожної посади сумарний час обчислюють за видами робіт, яких він стосується. Наприклад, головний редактор має витратити

$$T_desk + T_призн + T_відм + T_рішен + T_засід.$$

Загальний витрачений час необхідно помножити на оплату цього часу від університету.

Для оцінювання витрат наукових журналів, які фінансують українські заклади вищої освіти, за основу розрахунків прийнято єдину тарифну сітку (ЄТС), яка забезпечує уніфікований підхід до визначення мінімальних витрат на оплату праці. Це дозволяє встановити базовий рівень витрат, який може бути скоригований шляхом застосування коефіцієнта, що відображає внутрішню політику ЗВО з оплати праці, якщо університет виплачує своїм співробітникам вищі ставки. Для спрощення розрахунків визначено, що головний редактор журналу – це професор із 20-річним стажем роботи (20 розряд ЄТС), відповідальний редактор – доцент із 10-річним стажем (19 розряд ЄТС), веб-адміністратор і маркетолог – фахівці 16-го тарифного розряду ЄТС, технічний редактор – 19-й розряд, коректор, технічний редактор –15-й розряд. Однак за конкретних розрахунків указано реальні розряди працівників.

Таким чином, при розрахунках слід застосувати відповідний коефіцієнт з ЄТС (для головного редактора, який має 20-й розряд, – це 3,64), а також додати всі необхідні надбавки, зокрема, за вчене звання, науковий ступінь, стаж роботи. Отриману суму слід збільшити на 22 %, яку ЗВО сплачує як ЄСВ. Разом витрати на всі види робіт продемонструють орієнтовну вартість журналу для ЗВО.

Припустимо, що ЗВО хоче дізнатися вартість робіт з підтримки наукового журналу рівня Б, який за рік публікує в середньому 35 статей, частка відхилених статей становить близько 10 %. Візьмемо базові параметри: кількість рецензентів на статтю $N_рец = 2$; частка затримок рецензентів $P_затр = 0.3$; частка рецензентів, що відмовляються від роботи, $P_відм = 0.2$; частка статей, що вимагають повторного рецензування $P_повт = 0.4$; середня кількість раундів рецензування $R_повт=2$;

кількість членів редколегії N_членів = 20; частота засідань Fзасід = 2 на рік; частота оновлення документів F_онов = 4 (щоквартально).

У такому разі загальна кількість витрачених людино-годин за даними нашої таблиці становитиме близько 1700 (якщо підставляти усереднені показники), а сумарний ЄТС коефіцієнт-годин – близько 7 850**.** Якщо взяти дані 2025 року, то мінімальна зарплата 1-го тарифного розряду становить 3 195 грн, тобто 18,36 грн. за годину. Таким чином, загальна вартість з урахування 22 % ЄСВ становить близько 176 тис. грн. Якщо у виданні опубліковано 35 статей, то реальна собівартість публікації становитиме

$$176/35 = 5\ 028 \text{ грн.}$$

Якщо в ЗВО діє підвищений коефіцієнт на зарплати, то ця величина пропорційно збільшується. Зокрема, у деяких ЗВО ця собівартість буде в межах 9 000–10 000 грн за публікацію.

Звичайно, що кінцева вартість досить суттєво залежить від цільової аудиторії журналу, кількості статей, частки відхилених статей, якісної роботи з рецензентами. Тому кожен журнал на основі своїх даних може прорахувати за цією моделлю реальну вартість публікації. Проте досить наближена оцінка свідчить, що журнал рівня В коштуватиме близько 100 тис. грн. на рік, журнал рівня Scopus або WoS обійдеться в суму від 500 тис. грн., журнал високого квартиля – від 1 млн. грн. на рік.

ВИСНОВКИ

Розроблена модель розрахунку вартості видання наукового журналу в університеті забезпечує структурований підхід до оцінювання витрат, що пов'язані з підтримкою академічного видання. Вона враховує прямі та опосередковані витрати, включаючи оплату праці редакційного персоналу, інфраструктурні витрати та допоміжні процеси, такі як рецензування, технічна підготовка, промоція та архівування. Модель дозволяє гнучко оцінити витрати для журналів різних

рівнів (від локальних журналів рівня В до висококвартильних видань Q1–Q2, що індексовані у Scopus або Web of Science) та адаптувати розрахунки до специфіки конкретного університету шляхом використання єдиної тарифної сітки (ЄТС) та врахування додаткових коефіцієнтів оплати праці.

Звичайно, що запропонована модель є певним конструктором, з якого кожен журнал на основі своєї специфіки може розрахувати загальну вартість. Слід розуміти, що витрати на рецензування та редагування можуть значно варіюватися, залежно від галузі (зокрема, гуманітарні науки можуть вимагати менш інтенсивного рецензування, порівняно з природничими), тому норми часу можуть суттєво різнитися.

Модель частково враховує непрямі витрати (зокрема, час рецензентів, який оплачують університети), але не включає потенційні витрати на інфраструктуру, що може бути спільною для кількох журналів у межах одного ЗВО, що знижує витрати на видання журналу. Проте дослідження можливостей оптимізації витрат за рахунок спільного використання інфраструктури (сайтів, серверів, редакційних систем) кількома журналами в межах одного ЗВО буде предметом окремого аналізу.

Автоматизація процесів у журнальній справі, закупівля спеціального програмного забезпечення для зменшення трудомісткості ручних перевірок і підвищення ефективності можуть суттєво змінити норми часу роботи, а також загальні витрати журналу.

Розрахунки, що проведені за розробленою моделлю, показують, що реальна собівартість публікації однієї статті в журналі рівня Б становить близько 5–10 тис. грн., залежно від внутрішньої політики ЗВО щодо оплати праці. Для журналів рівня Scopus/WoS витрати зростають до 15–30 тис. грн за статтю, а для висококвартильних видань (Q1–Q2) – можуть перевищувати 30 тис. грн. Ці оцінки підкреслюють значне фінансове навантаження на ЗВО, особливо в умовах обмеженого фінансування. Модель також виявляє, що значна частка витрат припадає на рецензування та редагування, що вказує

на необхідність оптимізації цих процесів. Водночас, модель підкреслює важливість прозорого розрахунку витрат, що дозволяє уникнути недооцінювання реальних витрат на підтримку журналу, які часто ігнорують через використання неоплачуваної праці працівників ЗВО. У підсумку розроблена модель є універсальним інструментом для оцінювання витрат на видання наукового журналу, який може бути адаптований до потреб конкретного ЗВО. Подальші дослідження мають зосередитися на інтеграції доходної частини, деталізації витрат за дисциплінами та розробці стратегій для забезпечення фінансової сталості академічних видань у контексті глобального переходу до відкритого доступу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Tennant, J. P., Waldner, F., Jacques, D. C., Masuzzo, P., Collister, L. B., & Hartgerink, C. H. (2016). The academic, economic and societal impacts of Open Access: an evidence-based review. *F1000Research*, *5*, 632. https://doi.org/10.12688/-f1000research.8460.3

Piwowar, H., Priem, J., Larivière, V., Alperin, J. P., Matthias, L., Norlander, B., Farley, A., West, J., & Haustein, S. (2018). The state of OA: A large-scale analysis of the prevalence and impact of open access articles. *PeerJ, 6*, e4375. https://doi.org/-10.7717/peerj.4375

Rousseau, S., Catalano, G., & Daraio, C. (2021). Can we estimate a monetary value of scientific publications? *Research Policy, 50*(1), 104116. https://doi.org/10.1016/j.respol.2020.104116

Grossmann, A., & Brembs, B. (2021). Current market rates for scholarly publishing services (Version 2). *F1000Research, 10*, 20. https://doi.org/10.12688/f1000research.27468.2

Aczel, B., Szaszi, B., & Holcombe, A. O. (2021). A billion-dollar donation: Estimating the cost of researchers' time spent on peer review. *Research Integrity and Peer Review, 6*, 14. https://doi.org/10.1186/s41073-021-00118-2

STM. (2024). Trusted identity in academic publishing: Report. https://s3.eu-west-2.amazonaws.com/stm.offloadmedia/wp-content/uploads/2024/10/09223334/STM_Trusted-Identity-Academic-Publishing_Report.pdf

Shillum, C., Demeranville, T., & Petro, J. (2021). Trust markers: Interpreting the trustworthiness of an ORCID record. ORCID. https://info.orcid.org/interpreting-the-trustworthiness-of-an-orcid-record/

Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2002 року № 1298. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF#Text

Київський національний університет імені Тараса Шевченка. (2025). Статистика журналу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. https://econom.bulletin.knu.ua/stat

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА **4**

Розділ 1 **6**
УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО
У НАУКОВІЙ ВИДАВНИЧІЙ ЕКОСИСТЕМІ СУЧАСНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЙ
В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ
Марина Женченко, Ольга Дунаєвська, Олександр Бедюх

Розділ 2 **28**
АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ РЕЙТИНГУВАННЯ
НАУКОВИХ ВИДАНЬ ПРОФІЛЬНИМИ МІНІСТЕРСТВАМИ
Ірина Ізарова, Юлія Гартман

Розділ 3 **91**
ПОТЕНЦІЙНІ ФІНАНСОВІ ВИТРАТИ
УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ
НА СТВОРЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ
НАУКОВИХ ЖУРНАЛІВ
Ганна Харламова, Марія Наумова

Розділ 4 **120**
ЄВРОПЕЙСЬКА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА
НАУКОВИХ ЖУРНАЛІВ
Ганна Харламова, Марія Наумова, Марина Женченко

Розділ 5 **171**
ВПЛИВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СУЧАСНЕ АКАДЕМІЧНЕ РЕЦЕНЗУВАННЯ:
ВИКЛИКИ, ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ
Оксана Данильченко-Черняк

Розділ 6 **196**
ЕТИКА У РОБОТІ РЕДАКЦІЇ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ
Марія Рогожа

Розділ 7 **206**
МОДЕЛЬ РОЗРАХУНКУ ВАРТОСТІ ВИДАННЯ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ
Андрій Ставицький

Наукове видання

БЕДЮХ Олександр, ГАРТМАН Юлія, ДАНИЛЬЧЕНКО-ЧЕРНЯК Оксана
ДУНАЄВСЬКА Ольга, ЖЕНЧЕНКО Марина
ІЗАРОВА Ірина, НАУМОВА Марія
РОГОЖА Марія, СТАВИЦЬКИЙ Андрій,
ХАРЛАМОВА Ганна

ЕКОСИСТЕМА УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ВИДАНЬ

ГАРМОНІЗАЦІЯ РЕДАКЦІЙНИХ ПРАКТИК ІЗ МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

ЧАСТИНА 2
ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ВИДАНЬ У НАУКОВО-ВИДАВНИЧІЙ ЕКОСИСТЕМІ

Монографія

У ТРЬОХ ЧАСТИНАХ

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Формат 60x84$^{1/16}$. Ум. друк. арк. 12,8. Обл.-вид. арк. 9,5. Наклад 150. Зам. № 225-11544 . Гарнітура Cambria. Папір офсетний. Друк офсетний.
Підписано до друку 30.12.25

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет",
б-р Т. Шевченка 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail:vpc@univ.kiev.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02